

13

LUČKA AŽMAN MOMIRSKI
DRAGO KLADNIK

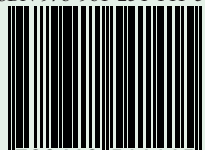
PREOBRAZBA
PODEŽELSKE
KULTURNE
POKRAJINE
V SLOVENIJI

PREOBRAZBA PODEŽELSKE KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISBN 978-961-254-141-5

9 789612 541415

18,00 €

GEORITEM

13

GEORITEM

13

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSKÉ KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

**Lučka Ažman Momirski
Drago Kladnik**

GEORITEM 13

**PREOBRAZBA PODEŽELSKE
KULTURNE POKRAJINE
V SLOVENIJI**

**Lučka Ažman Momirski
Drago Kladnik**

LJUBLJANA 2009

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSKKE KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik

© 2009, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Milena Hazler Papič, Aleš Smrekar

Avtorji poglavij: Živa Deu (Tipologija poselitvenih oblik), Blaž Komac (Ugotavljanje plazovitosti), Franci Petek (Spremembe rabe tal), Peter Repolusk (Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč), Ivan Stanič (Modeli razvoja in naselbinskega sistema – scenariji; Predlogi instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja), Maja Topole (Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč), Marta Vahtar (Krajinska regionalizacija in tipologija), Matija Zorn (Ugotavljanje plazovitosti)

Kartografi: Tomaž Berčič, Blaž Komac, Franci Petek, Miran Rusjan, Matija Zorn

Fotografi: Tomaž Berčič, Miha Bukovec, Marjan Garbajs, Drago Kladnik, Matevž Lenarčič, Igor Maher, Matjaž Prinčič, Jurij Senegačnik, Maja Topole, Marta Vahtar, Matija Zorn

Prevajalec: Hugh Brown (Amidas)

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

V publikaciji so predstavljeni rezultati projekta št. V5-0303 z naslovom Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca, ki sta ga iz državnega proračuna sofinancirala Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

711.3(497.4)(082)(0.034.2)

911.53(497.4)(082)(0.034.2)

AŽMAN Momirski, Lučka

Preobrazba podeželske kulturne pokrajine v Sloveniji [Elektronski vir] / Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik ; [avtorji poglavij Živa Deu ... [et al.] ; kartografi Tomaž Berčič ... [et al.] ; fotografi Tomaž Berčič ... [et al.] ; prevajalec Hugh Brown]. - El. knjiga. - Ljubljana : Založba ZRC, 2013. - (Georitem, ISSN 1855-1963 ; 13)

O avtorjih

ISBN 978-961-254-557-4 (pdf)

<https://doi.org/10.3986/9789612545574>

1. Kladnik, Drago, 1955- 2. Deu, Živa 3. Komac, Blaž 4. Petek, Franci, 1971- 5. Repolusk, Peter 6. Stanič, Ivan, 1961- 7. Topole, Maja 269517568

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSKÉ KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik

AVTORICA

Lučka Ažman Momirski

lucija.azman@fa.uni-lj.si

<http://www.fa.uni-lj.si>

Rodila se je leta 1961 v Ljubljani, kjer je leta 1979 maturirala. Leta 1986 je diplomirala na Oddelku za arhitekturo Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, leta 1993 je na istem oddelku zagovarjala magistrsko nalogo z naslovom »Imaginariji arheoloških objektov« in leta 2004 doktorirala na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani z zagovorom disertacije »Arhitektura in arheologija: razlike in sorodnosti«. V tujini se je izpopolnjevala na Taideteollinen Korkeakoulu v Helsinkih na Finskem, Oslo School of Architecture na Norveškem ter arheološkem parku Cambodunum v Kempntnu in TU München v Nemčiji. Od leta 1998 dela na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Leta 2004 je bila izvoljena v naziv docentke za področje arhitekture in urbanizma. Med letoma 2005 in 2007 je bila na fakulteti prodekanica za znanstveno raziskovalno delo.

Na arhitekturnih in urbanističnih natečajih je prejela več nagrad in priznanj. Na Fakulteti za arhitekturo je vodila tudi mednarodne raziskovalne projekte. Organizirala je številne konference, arhitekturne in urbanistične delavnice, je avtorica več kot dvajset razstav. Njena bibliografija v domačih in tujih publikacijah obsega približno 190 enot.

AVTOR

Drago Kladnik

drago.kladnik@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si/kladnik>

Rodil se je leta 1955 v Ljubljani, kjer je leta 1973 maturiral. Leta 1979 je diplomiral na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani iz geografije in zgodovine, leta 1999 je na Interdisciplinarnem podiplomskem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja, organiziranem na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo, zagovarjal magistrsko delo z naslovom »Leksikon geografije podeželja v luči prostorskega planiranja«, leta 2007 pa doktoriral na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani z zagovorom disertacije »Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe«. Od leta 1979 dela na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2007 je bil izvoljen v naziv višji znanstveni sodelavec.

Sprva je bila njegova raziskovalna usmeritev agrarna geografija, znotraj nje pa problematiki rabe tal in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev. V zadnjem času se temeljiteje ukvarja z zemljepisnimi imeni in izrazi, regionalizacijami, varstvom geografskega okolja in pripravo temeljnih geografskih knjižnih del. Njegova bibliografija v domačih in tujih publikacijah obsega približno 850 enot.

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSKA KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI**Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik**

IZDAJATELJ

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ki je bil ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, socialno geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo ter zemljepisno knjižnico in zemljepisni muzej. V njem je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja monografije GIS v Sloveniji, v lihih letih pa monografije Regionalni razvoj.

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSE KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik

UDK: 911.53(497.4)

911.373(497.4)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Preobrazba podeželske kulturne pokrajine v Sloveniji

Knjiga podaja večplastne odgovore na obseg in vzroke prostorskih, pa tudi družbenih, gospodarskih in fiziognomskih sprememb v kulturni pokrajini na slovenskem podeželju. Predstavlja rezultate interdisciplinarnega raziskovalnega pristopa pri prepoznavanju prostorskih sprememb in usmeritev v okviru dvoletnega raziskovalnega projekta z naslovom Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca, ki sta ga v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Konkurenčnost Slovenije 2006–2013 financirala Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Podrobne raziskave so izvedene na treh pilotnih območjih, ki so izbrana tako, da je zajet presek značilnih slovenskih makropokrajinskih enot (sredozemske pokrajine, dinarske pokrajine, alpske pokrajine in panonske pokrajine), obenem pa pokriva tako procese intenzifikacije kot marginalizacije v pokrajini. Primer intenzifikacije je izbor katastrskih občin Žalec in Gotovlje v občini Žalec, ki sta na stiku alpskega in panonskega sveta. Za ponazoritev marginalizacije smo izbrali katastrsko občino Kožbana v občini Brda kot predstavnicu sredozemskega sveta in katastrsko občino Sela pri Hinjah v občini Žužemberk kot predstavnicu dinarskega sveta. Geografski oris povzema splošen opis vsakega območja z njegovo umestitvijo v širšo pokrajinsko enoto, s podatki o kamninah, površju in vodah, podnebnju, prsti in rastlinstvu, prebivalstvu in naseljih. Dopolnjujeta ga orisa krajinske podobe ter kmetijstva in njegovega polpreteklega razvoja. Tematski zemljevidi poselitvenih vzorcev so izdelani na ravni katastrskih občin in posameznih naselij. Podrobno je opisano stanje izbranih kmetij na pilotnih območjih in predstavljeni so razlogi za njihovo širitev. Raba tal razkriva spreminjanje načina kmetovanja, njegovo opuščanje, razraščanje gozda, širjenje urbanizacije ter industrializacije in podobnega. Krajinska regionalizacija in tipizacija obravnavanih območij pomenita nadgradnjo in dopolnitev obstoječe regionalne razdelitve krajinskih tipov v Sloveniji. V sinteznem delu predstavljamo tri različice scenarijev prostorskega razvoja, predloge splošnih in konkretnih smernic glede širitve naselij ter usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot na lokalni ravni. Na primeru katastrske občine Kožbana je obdelana tamkaj pereča problematika plazovitosti, na primeru drugih dveh pilotnih območjih pa so preučene prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč. Opredeljeni so tudi nekateri splošni problemi, ki nastajajo pri projektiranju novih objektov in prostorskih zasnov območij na podeželju ter pri vrednotenju pokrajinskih sprememb z vidika naselbinskega sistema ali z vidika vrednotenja ter usmeritev za varovanje in urejanje posameznih krajinskih vrednot. Podani so predlogi instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja.

KLJUČNE BESEDE

geografija podeželja, prostorsko načrtovanje, urbanizem, arhitektura, krajinska arhitektura, kmetijstvo, podeželje, preobrazba pokrajine, naselbinski vzorci, raba tal, prostorski razvoj Slovenije, pokrajina, krajina

GEORITEM 13

PREOBRAZBA PODEŽELSKÉ KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik

UDC: 911.53(497.4)

911.373(497.4)

COBISS: 2.01

ABSTRACT

Transformation of Cultural Landscape in Slovenian Countryside

The book offers multi-layered responses to the scope and causes of spatial, as well as social, economic and physiognomic changes in the cultural landscape in Slovenian countryside. It presents the results of an interdisciplinary research approach to recognising spatial change and trends within a two-year research project entitled »The Transformation of the Landscape by Agricultural Modernisation and Changes in Settlement Patterns«, which was financed by the Slovenian Research Agency and the Ministry of the Environment and Spatial Planning of the Republic of Slovenia within the target research programme Slovenian Competitiveness 2006–2013. Similar research was carried out in three pilot areas, selected because they captured a cross section of typical Slovenian landscape macro-units (Mediterranean, Dinaric, Alpine and Pannonian), while also covering the processes of intensification and marginalisation. The cadastral communities of Žalec and Gotovlje within the Žalec municipality offer an example of intensification; the two are in contact with both the Alpine and the Pannonian regions. The cadastral community of Kožbana in the municipality of Brda, as a representative of the Mediterranean region, and the cadastral community of Sela pri Hinjah in the municipality of Žužemberk, representing the Dinaric region, were selected to illustrate marginalisation. The geographical outline includes a general description of each area, placing it within its wider landscape unit, with data on rock, surface features, and waters, climate, soils and vegetation, population and settlements. This is supplemented with an outline of the landscape form and agriculture and its recent historical development. Thematic maps of settlement patterns are produced at the cadastral community and individual settlement levels. The state of selected farms in pilot areas is also described and reasons for their expansion given. Land use reveals changes in agricultural methods, land abandonment, forest re-growth, the expansion of urbanisation and industrialisation and similar. Landscape regionalisation and typing of the selected areas is a development and supplementation of existing regional divisions by landscape type in Slovenia. The conclusion of the work presents three spatial development scenarios, proposed general and specific guidelines for settlement expansion and policies to protect and manage individual agricultural units at the local level. In the case of the Kožbana cadastral community the local issue of potential landslides is studied, while in another two pilot areas the spatial and function changes in settled land are studied. Some general problems are defined which arise in the projecting of new buildings and spatial plans for rural areas, and evaluating landscape changes in terms of the settlement system and in terms of the evaluation and policy-making to protect and manage individual features of landscape value. The book also sets out a series of proposed instruments to direct spatial development.

KEY WORDS

rural geography, spatial planning, urbanism, architecture, landscape architecture, agriculture, rural landscape, landscape transformation, settlement patterns, land use, spatial development of Slovenia, landscape

Vsebina

Predgovor	12
1 Uvod	14
1.1 Metodologija	16
1.2 Uporabljena terminologija	17
2 Geografski oris	19
2.1 Katastrska občina Kožbana	20
2.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje	27
2.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah	36
3. Zajem podatkov	41
3.1 Evidentiranje na podlagi kartografskih podatkov in izdelava zemljevidov	42
3.2 Evidentiranje stanja na kmetijah in obrazložitev utemeljenosti posega na najboljše kmetijsko zemljišče	47
4 Določanje tipologije in vzrokov pokrajinskih sprememb	64
4.1 Ugotavljanje plazovitosti	64
4.2 Spremembe rabe tal	70
4.3 Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč	92
4.4 Krajinska regionalizacija in tipizacija	109
4.5 Tipologija poselitvenih oblik	122
5 Vrednotenje sprememb kulturne pokrajine	125
6 Razvoj in naselbinski sistem – scenariji	129
6.1 Katastrska občina Kožbana	129
6.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje	131
6.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah	132
7 Predlogi splošnih in konkretnih smernic prostorskega razvoja	133
7.1 Katastrska občina Kožbana	135
7.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje	137
7.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah	139
8 Predlogi instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja	140
9 Sklep	142
10 Seznam virov in literature	144
11 Seznam slik	152
12 Seznam preglednic	154
13 Priloga z obrazci	156

Predgovor

Publikacija predstavlja rezultat dvoletnega raziskovalnega projekta z naslovom Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca, ki sta ga v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Konkurenčnost Slovenije 2006–2013 financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije.

Projekt spada v tematski sklop skladnejši regionalni razvoj in izboljšanje gospodarjenja s prostorom, s poudarkom na povezovanju ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja. Izvajala ga je skupina raziskovalcev s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije in Kmetijsko gozdarskega zavoda Nova Gorica pod vodstvom Lučke Ažman Momirski s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Na javnem natečaju je bil projekt izbran z namenom, da se dopolnijo raziskave na področju spremljanja preobrazbe podeželske kulturne pokrajine in na določen način zapolni vrzel pri obravnavi kmetijstva kot dejavnosti, ki v prevladujoči meri vpliva na krajinsko in arhitekturno podobo podeželja ter njegovo prepoznavnost. Na spreminjanje podobe, nastale v preteklosti, vpliva posodabljanje kmetijstva. Podeželje postaja življenjski in gospodarski prostor, ki ni pogojen le s kmetijsko in gozdarsko dejavnostjo, pač pa tudi z najnovejšim razmahom urbanizacije, ki z različnimi proizvodnimi in storitvenimi dejavnostmi vedno bolj prodira nanj.

Podeželje ni le gospodarski prostor, ampak tudi prostor, ki omogoča posebno kakovost življenja, kjer se najbolj neposredno stikata naravna in kulturna dediščina, značilna za določeno regijo. Ta dediščina nikakor ni le materialna, pač pa predstavlja dediščino znanj, običajev, poimenovanj, jezika in kulture v najširšem pomenu. To je tudi dediščina, ki je ustvarila izjemne kulturne krajine (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini 2003). Načrtovanje razvoja podeželja zato teži k celovitosti. To je razvidno iz načel skupne evropske kmetijske politike in na njej temelječem Nacionalnem strateškem načrtu razvoja podeželja (MKGP 2007). S programi razvoja podeželja, ki predstavljajo podlago za velik del načrtnega vlaganja evropskih sredstev v razvoj podeželja, je mogoče v veliki meri vplivati na bodočo podobo krajine in pokrajine.

Skladno z usmeritvami iz strategije prostorskega razvoja Slovenije (Odlok ... 2004) je ena od prioriteta za doseganje ciljev prostorskega razvoja na nacionalni ravni ohranjanje vitalnosti in privlačnosti podeželja, to pa pomeni, da je tudi na podeželju, kot prevladujočem delu državnega ozemlja, predviden usklajen in načelom trajnosti zavezan prostorski razvoj. Po sedaj veljavni zakonodaji podeželje v prostorskih aktih lokalne skupnosti ni opredeljeno; nekako pač velja, da je podeželje celoten prostor, ki je zunaj mest in mestnih naselij. Ta prostor vsekakor ni enovit. Različni dejavniki vplivajo na

to, da danes na določenih območjih potekajo procesi intenzivnega gospodarskega razvoja s priseljevanjem prebivalstva, na drugih pa procesi opuščanja kmetijstva in demografskega praznjenja.

Raziskava, ki temelji na navedenih izhodiščih, se je oblikovala skozi naslednje vsebinske sklope: evidentiranje stanja krajine treh pilotnih območij, določanje tipologije in vzrokov pokrajinskih sprememb na treh pilotnih območjih, vrednotenje sprememb pokrajine, modeli razvoja naselbinskega sistema, scenariji razvoja pokrajine, predlogi konkretnih in splošnih smernic prostorskega razvoja ter predlogi instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja.

Težnja po celoviti obravnavi zahtevne tematike se je odrazila v vzpostavitvi interdisciplinarne raziskovalne skupine, v kateri so sodelovali strokovnjaki s področja geografije, kmetijstva, krajinske arhitekture, arhitekture, urbanizma in prostorskega načrtovanja. Vsaka od strok je na podlagi predhodno izoblikovanih teoretičnih izhodišč poudarjeno obravnavala določen vidik problematike, v lastnih sistemskih okvirjih, s sebi lastnim izrazjem. Pri tem je prišlo do izraza, sicer ustrezno pojasnjeno, razlikovanje med pojmom pokrajina in krajina.

Pomemben prispevek h kvalitetnejšim strokovnim podlagam prostorskega načrtovanja je empirična raziskava izbranih pilotnih območij in njihove preobrazbe v povezavi z oblikovanjem smernic za njihov nadaljnji prostorski razvoj. Poudarjena je vloga kmetijske stroke v postopkih prostorskega načrtovanja, ki naj bi možnosti za ohranjanje kmetijskih zemljišč iskala skupaj z urbanisti in strokovnjaki za urejanje prostora. Opredeliti bi bilo treba glavne kmetijske dejavnosti v prostoru in značilna proizvodna območja; na tak način bi se vzpostavile možnosti, da bo podeželje ohranilo svojo podobo in bi se zaustavilo propadanje kulturne pokrajine ter praznjenje podeželja.

Pomemben prispevek raziskave Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca je osvetlitev problematike z vidika različnih strok, ki je prinesla dokaj široke in dopolnjujoče se poglede na ta problem, odprla pa je tudi nove zamisleke o nujnosti demografskih raziskav in oblikovanju ustrezne demografske politike ter dopolnitvi raziskave z zgodovinsko-razvojno analizo prostora, ki je geografski oris ali krajinske analize ne morejo nadomestiti.

Sinergijsko povezovanje skupnih znanj je nekaj, kar je pri interdisciplinarno zastavljenih projektih težko doseči. Raziskavi je v določenem delu to uspelo, del pa je ostal na relativno splošni ravni, vendar z marsikatero pronicljivo zamisljivo, predlogom in usmeritvijo. Čeprav je povezovanje dognanj različnih strok zahtevno, je po drugi strani vredno vse pozornosti in vzpodbude, saj se različni pristopi in njihovi rezultati lahko povezujejo in dopolnjujejo samo v primeru, ko se njihove značilnosti, razlike in povezave jasno prikažejo. Je dodatna kakovost, ki v prostorskem načrtovanju predstavlja nenehen izziv.

Milena Hazler-Papič

1 Uvod

Izhodišče raziskovalnega projekta z naslovom Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca temelji na spoznanju, da je dejansko stanje prostorskih razmerij, to je odnosov med posameznimi ustvarjenimi prostorskimi prvimi, čedalje slabše. Razloge za takšno stanje lahko med drugim najdemo v preveliki splošnosti programskih in prostorskih aktov. Posledica njihove posplošenosti je slabša uporabnost in nezmožnost dovolj natančnega prenosa s planske na projektno in izvedbeno raven. Zaradi tega je zaznati tudi odsotnost učinkovite kontrole izvajanja prostorskih določil.

Problem, ki smo se ga lotili z raziskavo, so pokrajinske spremembe, ki nastajajo zaradi spreminjanja poselitve in posodabljanja kmetijstva. Področje urejanja prostora ima v postopkih prostorskega načrtovanja najpomembnejšo vlogo kot koordinator oziroma usklajevalec številnih različnih, tudi diametralno nasprotnih interesov v prostoru. Temeljna podmena raziskave je, da je mogoče večplastne in celovite odgovore na obseg in vzroke sprememb, ki v pokrajini nastajajo zaradi spreminjanja poselitve in posodabljanja kmetijstva, pridobiti le z vključevanjem interdisciplinarnega pogleda na prepoznane spremembe in usmeritve. Poglavitna vprašanja, ki smo si jih ob tem zastavili, so: kakšne so te spremembe, v kakšnem obsegu se pojavljajo, kakšni so dejavniki in prvine sprememb, kako lahko nanje vplivamo in do kolikšne mere jih lahko predvidimo.

Hipotezo raziskave smo preučevali na treh pilotnih območjih, ki so izbrana tako, da je zajet presek značilnih slovenskih makropokrajinskih enot (sredozemske pokrajine, dinarske pokrajine, alpske pokrajine in panonske pokrajine), obenem pa pokrivajo tako procese intenzifikacije kot marginalizacije v pokrajini. S pojmom intenzifikacija in marginalizacija in posledično polarizacijo lahko namreč v grobem označimo aktualne procese na slovenskem podeželju. Tako je za intenzifikacijo značilno povečevanje intenzivnosti obdelave kmetijskih zemljišč, ki nastane ali zaradi večje količine vloženega živega dela ali zaradi večje uporabe kapitala in energije v kmetijstvu. Intenzifikacijo praviloma zaznamujejo naraščanje prebivalstva, pridelovalna specializacija in intenzifikacija v kmetijstvu, agrotehnični ukrepi, širjenje industrijske in obrtne, še zlasti storitvene dejavnosti, gradnja novih hiš zunaj strnjeno pozidanih delov naselij, močna suburbanizacija in vnašanje novih arhitekturnih prvin. Za marginalizacijo so značilni upadanje prebivalstva, ekstenzifikacija kmetijske pridelave in opuščanje kmetijske dejavnosti, kar vodi v zaraščanje obdelovalnih zemljišč oziroma ogozdovanje, splošno gospodarsko mrtvilo, propadanje naselij in znotraj njih propadanje tradicionalne stavbne dediščine. Drug pol marginalizacije so novi prostorski posegi, ki pa jih z vidika zemljiške strukture, lociranja novogradenj, neustreznosti prenove ali drugih ureditev opredeljujemo kot neustrezne. Primer intenzifikacije je izbor katastrskih občin Žalec in Gotovlje v občini Žalec, ki sta na stiku alpskega in panonskega

sveta. Za ponazoritev marginalizacije smo izbrali katastrsko občino Kožbana v občini Brda kot predstavnico sredozemskega sveta in katastrsko občino Sela pri Hinjah v občini Žužemberk kot predstavnico dinarskega sveta.

Publikacija predstavlja bistvene ugotovitve raziskovalnega projekta. Razdeljena je na sedem vsebinskih sklopov. Kartografsko in tekstualno gradivo je v primerjavi z izvornim gradivom raziskave precej skraćeno. Vsako od izbranih pilotnih območij je podrobno predstavljeno v geografskem orisu. Z njim izpostavimo pokrajinske značilnosti z vidika prostorskega načrtovanja, pri čemer je poudarek na tistih pokrajinskih sestavinah in procesih, ki jih je pri načrtovanju treba upoštevati bodisi zaradi ustreznega umeščanja v prostor bodisi zaradi morebitnih omejitvenih oziroma specifičnih razvojnih dejavnikov. V poglavju o evidentiranju prostorskih prvin na kratko predstavljamo izdelavo potrebnih zemljevidov v funkciji kakovostnega izhodišča za vsako nadaljnjo vsebinsko interpretacijo in prostorsko presojo. Za vsako pilotno območje sta izbrana po dva značilna zemljevida. Kljub splošnim poudarkom na evidentiranju stanja na kmetijah in obrazložitvah utemeljenosti posegov na najboljša kmetijska zemljišča, ta del prispevka predstavlja pomen podatkovnih baz, ki jih je treba vzpostaviti oziroma zagotoviti za prostorsko načrtovanje. Evidentirano stanje na kmetijah je prikazano v izpolnjenih posebnih obrazcih, ki so jih za prostorsko in druga načrtovanja pripravili na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije. Za vsako pilotno območje je predstavljena po ena izbrana kmetija. Obrazec je zaradi podatkov, ki jih pri iskanju najboljše lokacije širitve kmetije potrebujejo prostorski načrtovalci, dopolnjen s podatki o vseh zemljiščih v lasti posamezne kmetije (le znotraj matične katastrske občine), s tem pa je omogočen tudi vpogled v razdrobljenost kmetijskih zemljišč posameznih lastnikov. To pa je poseben problem, ki presega v knjigi obravnavano tematiko. Interdisciplinarno najširše je poglavje o določanju tipologije in vzrokov pokrajinskih sprememb. Študija plazovitosti je izdelana le za katastrsko občino Kožbana, kjer geomorfološki dejavniki izrazito vplivajo na človekove posege v prostor. V rabi tal se zrcalijo tako naravne prvine kot družbene razmere določene pokrajine, spremembe v rabi tal pa kažejo na njeno dramatično preobrazbo v zadnjih dveh stoletjih; prikazane so za vsa tri pilotna območja. Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč so bile podrobno raziskane v katastrskih občinah Gotovlje v Spodnji Savinjski dolini in Sela pri Hinjah v Suhi krajini. Poglobitev metodologije, opredeljene v študiji Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič, Ogrin, Jančič in Bartol 1998), je za vsa tri pilotna območja predstavljena z ugotovitvami krajinske regionalizacije in tipizacije. Poglavje o tipologiji poselitvenih oblik opozarja na nekatere splošne probleme, ki se pojavljajo pri projektiranju novih objektov in prostorski zasnovi območij na podeželju. Prav tako splošen je prispevek poglavja o vrednotenju pokrajinskih sprememb, ki se lahko vrednotijo bodisi z vidika naselbinskega sistema bodisi z vidika vrednotenja ter usmeritev za varovanje in urejanje posameznih krajinskih vrednot. Scenariji so strateške usmeritve, s katerimi

predvidevamo spremenjeno podobo prostora in opredeljujemo možen oziroma zelen prostorski razvoj. Za vsako pilotno območje so predstavljeni v treh različicah. Predlogi splošnih in konkretnih smernic prostorskega razvoja obsegajo usmeritve glede širitve naselij ter usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot na lokalni ravni. Vsebinske ugotovitve raziskave zaključuje predlog instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja.

1.1 Metodologija

Način, kako s premišljenim ravnanjem in postopki doseči zastavljeni cilj in uresničiti namen, imenujemo metoda. Razlikujemo splošne metode, katerih uporaba je zelo široka, možna na vseh področjih, in posebne oziroma specifične metode, ki jih je mogoče uporabiti le na nekaterih področjih. V raziskavi so bile uporabljene tako splošne kot posebne metode. Zaradi njenega interdisciplinarnega značaja jim je treba nameniti nekaj več pozornosti.

V primeru opazovanja, vrednotenja, opozarjanja na vzročne povezave in kategoriziranja uporabljamo opisno ali deskriptivno metodo, ki je tudi temeljna metoda geografskega orisa. Prav tako je deskriptivna metoda uporabljena pri evidentiranju stanja na kmetijah. Vzpostavitev kartografske podatkovne baze temelji na uporabi geografskega informacijskega sistema (GIS-a), ki se vsaj v arhitekturi in urbanizmu uveljavlja šele v zadnjem desetletju. S pomočjo geografskega informacijskega sistema je mogoče izboljšati podatkovno bazo, ki jo odlikujejo večja natančnost, izboljšana preglednost in poenostavljeno, bolj učinkovito povezovanje, prepletanje, kombiniranje različnih vrst podatkov. Zlasti zadnje vpliva na oblikovanje novih, inventivnih sklepov ter ugotovitev, s čimer se izboljšujejo tudi rezultati raziskovalnega in strokovnega dela.

GIS metodologijo smo v kombinaciji s posebno deterministično metodo ponderiranja (van Westen in Terlien 1996; Zorn in Komac 2008) uporabili tudi pri ugotavljanju plazovitosti. Z uporabo GIS-a smo dopolnili tudi zgodovinsko metodo, namenjeno preučevanju preteklih pojavov in zgodovinskih virov. Za območja obravnavanih katastrskih občin smo morali sestavljene liste franciscejskega katastrskega načrta iz srede prve polovice 19. stoletja pretvoriti v Gauss-Krügerjev koordinatni sistem (Petek in Fridl 2004), nakar smo lahko primerjali rabo tal in njene spremembe v razdobju med letoma 1819 (katastrska občina Kožbana) oziroma 1825 (katastrske občine Žalec in Gotovlje ter Sela pri Hinjah) in 2004. Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč, nekakšen postmonitoring poselitvenega vzorca, temeljijo na analizi vnaprej opredeljenih območij strnjene in nestrnjene poselitve na območjih posameznih naselij.

Metodologija, uporabljena za opredelitev krajinskih vzorcev in območij v študiji Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič, Ogrin, Jančič in Bar-

tol 1998), je dopolnjena ter na vseh treh pilotnih območjih na podlagi analize osnovnih podatkovnih baz (geološka podlaga, relief, fitocenološka karta, naravne vrednote, kulturna dediščina, vode ...) in terenskega dela nadgrajena z regionalizacijo oziroma členitvijo obravnavanih območij na krajske enote na regionalni ravni ter tipizacijo oziroma opredelitvijo krajskih vzorcev na lokalni ravni.

Tipologija poselitvenih oblik je sintezna ugotovitev, kako pristopiti k upoštevanju meril in vrednot obstoječih identitetnih grajenih struktur, pa tudi splošnih naravnih in drugih ustvarjenih značilnosti. V arhitekturi in urbanizmu se za ugotavljanje primerljivosti posameznih prvin uporabljajo metode vrednotenja. Spremembe kulturne pokrajine smo vrednotili z vidika naselbinskega sistema ter vrednotenja in usmeritev za varovanje in urejanje posameznih krajskih vrednot.

Scenariji so prospektivne deskriptivne metode, namenjene predvidevanju drugačne in spremenjene podobe prostora. Ker so za posamezno pilotno območje podani v treh različicah, je omogočena tudi njihova primerjava. V zadnjih dveh poglavjih so v opisni obliki podani predlogi splošnih in konkretnih smernic prostorskega razvoja ter predlogi instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja.

1.2 Uporabljena terminologija

Pri pripravi knjige smo sodelovali predstavniki različnih znanstvenih disciplin, ki nekatere strokovne izraze že tradicionalno različno uporabljamo. Ker je v eni sami knjigi za isti pojem neprimerno uporabljati različne izraze, smo se zavestno odločili za poenotenje, kar pa še ne pomeni, da je uporabljeno izrazje edino možno. Prav zato že v uvodu izpostavljam poglavitna terminološka razhajanja, dobro zavedajoč se za zdaj nepremostljivega problema, ki že desetletja otežuje medsebojno strokovno razumevanje. Pri tem moramo poudariti, da knjigo izdaja geografska ustanova, zato dajemo prednost izrazom v oblikah, kot jih uporablja geografija.

Med neenotno rabljenimi izrazi lahko izpostavimo pomenski dvojnici pokrajina: krajina ter prst: tla. Ker geografija daje prednost obema prvonavedenima izrazoma, sta prednostno uporabljena tudi v tej knjigi, medtem ko so drugonavedeni običajni pri strokah, ki se povezujejo v okviru Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Morda ni odveč poudariti, da so geografski izrazi praviloma starejši in so jih bolj specializirane discipline, v našem primeru primarno krajska arhitektura in pedologija, pozneje zaradi različnih razlogov vpeljale v drugih oblikah in jih pomensko prilagodile svojim potrebam. Nekateri mlajši izrazi so se zaradi zastopnosti v različnih razvojnih, strateških in drugih dokumentih sčasoma lepo uveljavili tudi v širši strokovni javnosti. Ker pa za izobraževanje o prostorskih pojavih in procesih na osnovnošolski in srednješolski ravni še vedno skrbi zlasti geografija, ki uporablja svoje, torej starejše izrazje, je v praksi na tem področju še vedno precejšnja zmeda.

Glavno zadrego predstavlja pomenska dvojnica pokrajina : krajina. V knjigi dajemo prednost geografskemu izrazu pokrajina, ki je starejši in je obenem glavni predmet preučevanja geografije. Uporabljamo ga skladno z opredelitvijo v Geografskem terminološkem slovarju, kjer so mu pripisane štiri pomenske različice (Kladnik s sodelavci 2005, 292):

- »1. *spl. geogr. del Zemljinega površja, ki ima glede na prepletanje geografskih pojavov, prvin in součinkovanje geografskih dejavnikov svojski značaj, videz, po katerem se razlikuje od okolice S: regija (2)*
2. *spl. geogr. ozemlje s prevlado ene ali več pokrajinskih prvin*
3. *spl. geogr. videz Zemljinega površja S: krajina (2)*
4. *spl. geogr. upravna enota višje ravni*«.

Takšni opredelitvi nasprotujejo krajinski arhitekti, za katere je krajina stanje zemeljskega površja, ki se obravnava kot celota fizičnih, naravnih, antropogenih in družbenih pojavov ter njihove medsebojne povezanosti (Kladnik 1999). Takšna razlaga je povsem skladna z geografskim razumevanjem pokrajine, ki je nedvomno starejši izraz. Angleško govoreči strokovnjaki takšnih terminoloških problemov nimajo, saj uporabljajo le pomensko enoten izraz *landscape*. Ta več kot tristo let stara angleška beseda izvirno pomeni del zemljišča, ki ga lahko zaobjamemo s pogledom, sčasoma pa se je njen pomen bistveno spremenil in razširil.

Priznati je treba, da se je v zadnjem času izraz krajina uveljavil v številnih prostorskih strokah, prostorskih dokumentih, na primer v strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004), in tudi v zakonodaji. Ker je Slovenija podpisnica Evropske konvencije o krajini (Zakon o ratifikaciji ... 2003), naj bi se tudi v zaključkih in ugotovitvah, vezanih na prostorsko zakonodajo in programske dokumente, namesto izraza pokrajina uporabljal izraz krajina. V splošnih določbah konvencije je v 1. členu, ki opredeljuje pomen izrazov, pod točko a opredeljen tudi pomen izraza krajina: »... izraz krajina pomeni območje, kot ga zaznavajo ljudje in katerega značilnosti so plod delovanja in medsebojnega vplivanja naravnih in/ali človeških dejavnikov...«. Še enkrat več moramo poudariti, da ta definicija v celoti ustreza tudi geografskemu razumevanju pokrajine. Terminsko dvojnost ob siceršnji pomenski enotnosti ohranja tudi osnutek Terminološkega slovarja urejanja prostora (2005).

To pa še ne pomeni, da smo se v tej knjigi rabi izraza krajina povsem odrekli. Dosledno ga namreč uporabljamo v smislu vidnega zaznavanja zemeljskega površja oziroma pejsaža, ki se v obliki krajinskih vzorcev oziroma gradnikov kaže kot končni rezultat njegove tipizacije. V tem pomenu je krajina povsem enakovredna sopomenka geografski opredelitvi pokrajine v njenem tretjem pomenu.

Ker je naslov pričujoče knjige Preobrazba podeželske kulturne pokrajine v Sloveniji, si oglejmo še razlage izrazov kulturna pokrajina in kulturna krajina, kot ju podajata Geografski terminološki slovar in Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004), ter izraza podeželje, kot je zapisana v Geografskem terminološkem

slovarju. Po Geografskem terminološkem slovarju (Kladnik s sodelavci 2005, 194) je kulturna pokrajina: »... *pokrajina, kjer antropogene pokrajinske prvine prevladujejo nad naravnimi* ...«. Po strategiji prostorskega razvoja Slovenije (Odlok ... 2004, 10) je »... *kulturna krajina rezultat vzajemnih učinkov naravnih procesov in človekovega delovanja. Pri tem ločimo:*

- *kulturne krajine, ki jih je oblikoval in ustvaril človek zaradi estetskih razlogov,*
- *organsko nastale kulturne krajine, ki so izvirno nastale iz socialnih, ekonomskih, administrativnih in/ali religioznih razlogov,*
- *asociativne kulturne krajine, v katerih prevladujejo izrazite religiozne, umetniške ali kulturne povezave z naravnimi prvinami* ...«.

Podeželje je po Geografskem terminološkem slovarju (Kladnik s sodelavci 2005, 286): »... *kultivirana pokrajina, kjer je v rabi prostora in pokrajinskem videzu opazna prevlada najpomembnejših dejavnosti kmetijstva in gozdarstva, z nadpovprečnim deležem kmečkega prebivalstva, ki je bolj preprosto socialno razčlenjeno in tradicionalno, s poudarjeno prilagojenostjo položaja naselij in oblike hiš naravnim razmeram, kmetijskim opravilom* ...«.

Pomenska dvojnica prst : tla je v tej knjigi manj trd oreh, saj preučevanje pedoloških razmer ni v ospredju. V geografiji (Kladnik s sodelavci 2005) pojem prst pomeni preperel površinski del Zemljine skorje, ki je naravno okolje za uspevanje rastlin in nastaja ter se spreminja zaradi vplivov matične podlage, podnebja, reliefa, vode, časa, delovanja organizmov in človeka. Kot sopomenki se pojavljata ljudski izraz zemlja in v pedologiji prednostni izraz tla, ki pa je v geografiji pomensko širši in pomeni bodisi trdno plast Zemljinega površja bodisi Zemljino površino kot podlago, po kateri se hodi, na kateri kaj stoji. V matični stroki pedologiji so tla opredeljena kot naravno telo oziroma sloj preperelega in preoblikovanega materiala med zemeljskim površjem in matično kamnino, ki je nastal s preperevanjem matične kamnine ali preobrazbo že preperelega materiala in je sestavljen iz posameznih, medsebojno različnih talnih horizontov.

V Geografskem terminološkem slovarju (Kladnik s sodelavci 2005) je razložen tudi pomen večine drugih strokovnih izrazov, tako da je z njegovo uporabo tudi nestrokovnjakom omogočeno boljše razumevanje besedila. Med pogosteje uporabljanimi termini lahko v njem najdemo na primer razlage pojmov kmetijsko zemljišče, poselitev, prostor, raba tal, urbanizacija, zaraščanje in zemljiška razdelitev.

2 Geografski oris

Geografski oris izbranih pilotnih območij vključuje:

- splošen opis območja z njegovo umestitvijo v širšo pokrajinsko enoto,
- podatke o kamninah, površju in vodah,
- podatke o podnebju, prsti in rastlinstvu,

- podatke o prebivalstvu in naseljih,
- oris krajinske podobe,
- oris kmetijstva in njegovega polpreteklega razvoja.

Z geografskim orisom predstavljamo temeljne pokrajinske značilnosti območja prostorskega načrtovanja, pri čemer je poudarek na tistih pokrajinskih sestavinah, ki jih je pri načrtovanju treba upoštevati bodisi zaradi ustreznega umeščanja v prostoru bodisi zaradi morebitnih omejitvenih oziroma specifičnih razvojnih dejavnikov.

V geografskem orisu so za načrtovanje, razumevanje prostora in pripravo planskih aktov zlasti pomembni podatki o prebivalstvu. Demografski kazalniki so kazalniki regionalnega razvoja, določenih prebivalstvenih značilnosti, pojavov in procesov, izračunani ali izpeljani na podlagi različnih formul, na primer indeks starosti, selitveni prirastek, stopnja brezposelnosti.

Projekcija prebivalstva je matematična ocena bodočega števila in sestave prebivalstva, ki najpogosteje temelji na predpostavkah o rodnosti, umrljivosti in selitvah. Na projekciji prebivalstva temelji tudi demografska politika, to so različne oblike državnih spodbud in omejitev zaradi pospeševanja ali zaviranja prebivalstvene rasti.

Demografsko ogroženo območje je območje, na katerem prebivalstvo zaradi negativnega demografskega razvoja, zlasti zaradi odseljevanja in posledičnega staranja, postopoma postaja nezmožno opravljati temeljne funkcije, med katerimi je tudi ohranjanje kulturne pokrajine. Po Zakonu o spodbujanju demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji (UL RS 48/1990) je demografsko ogroženo območje temeljno problemsko območje.

Z demografsko analizo in projekcijo ugotavljamo, ali sploh imamo na določenem območju za koga načrtovati in v kakšno smer velja usmerjati želeni razvoj. Prostorski načrtovalci in urbanisti se namreč zelo pogosto srečujemo z zahtevami, da moramo predvideti nova stanovanjska naselja, čeprav na območju, za katerega pripravljamo akte, poteka izrazit proces depopulacije.

Geografski opis pa ne more v celoti nadomestiti zgodovinsko-razvojne analize prostora, ki prikaže značilnosti zgodovinskega razvoja s poudarkom na prostorskem prenašanju moči središč v prostoru, njihovih povezav in sprememb teh povezav ter zametkov, širjenja oziroma propadanja prostorskih enot. Ker gre za obsežno znanje, ki je vključeno tudi v prikaz v knjigi, in ker naročniki največkrat ne vidijo neposredne povezave med prostorsko genezo in stanjem v prostoru, je zgodovinsko-razvojna analiza prostora tiste vrste delovni postopek, ki, če sploh, pride na vrsto zadnje, namesto da bi postalo obvezna sestavina skrbnega prostorskega načrtovanja.

2.1 Katastrska občina Kožbana

Katastrska občina Kožbana (v evidenci pod zaporedno številko 2278; Površine ... 1975, 97) leži v zgornjih Brdih, med slovensko-italijansko državno mejo na zahodu in dolino Soče v spodnjem toku na vzhodu.

Mikroregionalno je del Goriških brd, pokrajine, ki predstavlja najbolj sredozemski del našega Posočja. Goriška brda spadajo med kmetijsko (vinogradništvo, sadjars-tvo) najbolj intenzivne slovenske pokrajine na eni strani, ter med pokrajine, kjer se kmetijska zemljišča najhitreje zaraščajo na drugi. Prav ta nasprotujoča si procesa v enotni pokrajini jo z vidika preobrazbe pokrajine uvrščata med zelo ustrezne primere za preučevanje preobrazbe pokrajine zaradi spreminjanja družbenogeografskih dejavnikov v njej.

Po Meliku (1960) so Goriška brda trikratna mejna pokrajina z vidika državne meje, v narodnostnem pogledu in po stiku gričevja in ravninskega sveta. Mi bi dodali še pomembno podnebno ločnico, kajti proti severu in vzhodu blagodejni učinki tople sredozemske klime v znatni meri izginejo, spremeni pa se tudi naselbinski sistem. Domačini razlikujejo vzhodna in zahodna Brda, še bolj pogosto pa zgornja in spodnja Brda. Druga razmejitev temelji na razlikah v višini, kakovosti prsti in kmetijskih kulturah, ki v zgornjih Brdih nudijo slabše razmere za preživetje.

V katastrski občini Kožbana je sedem naselij, navedenih po abecednem zaporedju: Belo, Brdice pri Kožbani, Brezovk, Kožbana, Nozno, Pristavo in Slapnik. Katastrsko občino obkrožajo (v smeri urinega kazalca) sosednje katastrske občine Ukanje, Plave, Krasno, Višnjevnik in Mirnik.

Katastrska občina Kožbana meri 9,31 km² oziroma 931 hektarov. Po podatkih popisa v letu 2002 jo poseljuje vsega 114 ljudi; gostota poselitve je torej 12,2 prebivalca na km², kar je zelo nizka vrednost, bistveno nižja od povprečja za celotna Goriška

Slika 1: Značilna pokrajina na prehodu iz spodnjih v zgornja Brda; v ozadju zasneženi vrhovi Julijskih Alp.

brda (80,1 prebivalca na km²). Najnižja točka na nadmorski višini približno 110 m je ob sotočju Kožbanjščka in Belskega potoka, najvišja, približno 700 m, pa visoko na pobočju Korade (812 m), nad samotno domačijo Vrisk.

Območje katastrske občine Kožbana je za Goriška brda z izrazito tržnim vinogradništvom dokaj netipično. Ker pa je komercializacija kmetijstva omejena skoraj izključno na spodnja Brda (Ažman Momirski s sodelavci 2008), je tipično za zgornja Brda, kjer je razvoj ubral povsem drugo smer kot v južneje ležečih, nižjih, manj strmih in bolj rodovitnih spodnjih Brdih. Na drugi strani so razvojne značilnosti precej sorodne značilnostim večine drugih slovenskih sredozemskih flišnih gričevij, denimo Koprskim in Vipavskim brdom, še zlasti njihovim prometno bolj odmaknjenim predelom, kjer se prav tako že dalj časa pojavlja razkroj kulturne pokrajine. Zato je katastrska občina Kožbana lahko reprezentativna za širše območje. Njena naselja so dostopna po treh prometnicah, ki se pod Slavčami združijo v cesto, dostopno iz Neblega. Prva prometnica se proti Kožbani odcepi od ceste v Golo Brdo, druga poteka ob potoku Kožbanjščku in od nje se odcepijo ceste do Kožbane, Brdic pri Kožbani in Brezovka, tretja pa prek Belega in Noznega vodi na Vrhovlje pri Kojskem. Od nje se odcepi pot v Slapnik.

Notranjo razčlenjenost Goriških brd ob odmaknjenosti od večjih mestnih središč in pomanjkanju bližnjih nekmetijskih delovnih mest pogojujejo naravne razmere, zlasti različna kamninska sestava, zaradi večje nadmorske višine pa vsaj nekoliko bolj zaostrene podnebne razmere.

Kamnine, površje, vode: Temeljna geološka lastnost Goriških brd in tudi katastrske občine Kožbana je prevlada mehkega fliša; le v skrajnem severnem delu se na pobočjih Korade pojavljajo trše in zato odpornejše karbonatne kamnine. Fliš, v Brdih krajevno imenovan tudi »sovdan«, sestavljajo plasti finejših laporjev in bolj grobozrnatih peščenjakov. V osnovi je mehak, nagnjen k plazovitosti in vododržan. Kot tak je erozijsko neodporen. Sovdan je tudi strokovni izraz v geološki literaturi (Pavlovec 1974) in opredeljuje kamnino s hitrim menjavanjem tankih plasti laporjev in peščenjakov, drugih primesi pa je v njem zelo malo. Krajevni izraz za lapor ali hitro razpadajočo flišno kamnino je opoka (Pavlovec 1975). V fliš, ki je v južnem delu Brd še zelo drobne sestave in brez primesi bolj grobega gradiva, se proti severu vse bolj mešajo primesi apnenih konglomeratov in breč, plasti peščenjakov in laporjev pa postanejo bistveno debelejše. Zato v spodnjih Brdih govorimo o tako imenovanih medanskih plasteh, v zgornjih pa o kožbanskih plasteh (Kladnik 1998a).

Zaradi izrazite erozije so za gričevnata pobočja značilni razmeroma strmi nakloni. Največje strmine so v spodnjem delu pobočij, zares uravnano je le polje na samem dnu tu zelo ozke doline Kožbanjščka. Povprečni naklon območja naselja Kožbana je 20°, največji pa kar 48° (Ažman Momirski 2008).

Vodno omrežje sestavljajo potoki, med katerimi velja izpostaviti Kožbanjšček, ki ima tu povirni del, v katerem je izoblikoval pravcato grapo. Na tem območju je tudi območje Nature 2000. Ker so potoki kratki in brez obsežnega padavinskega zaledja,

je njihova vodnatost v tesni zvezi s količino padavin. Mnogi med njimi v sušnih poletnih mesecih, nekateri pa tudi pozimi, popolnoma presahnejo, njihove struge pa se ponovno napolnijo ob obilnejših padavinah. Zaradi neprepustnega flišnega površja padavinska voda naglo odteka in marsikje nastajajo gole hudourniške struge in strmi erozijski žlebovi (Melik 1960).

Podnebje, prst in rastlinstvo: V Kožbani so v primerjavi s spodnjimi Brdi bolj ostre mikroklimatske razmere, saj se neposredno nad naseljem dviga pobočje do vrha Korade (812 m), kjer se že začenja alpski svet. Korada območje varuje pred mrzlimi severnimi vetrovi in vdori najhujšega mraza. Srednja letna temperatura je okrog 13 °C. Po Meliku (1960) je bila v bližnjem Mirniku povprečna julijska temperatura 21,7 °C, povprečna januarska pa 2,5 °C.

Podobno kot za druga naša gričevja je tudi za Goriška brda značilen termalni pas (Gams 1996), ki pa je manj izrazit kot v subpanonskih gričevjih. V Brdih se namreč toplotni obrat pojavlja v ozkih dolinah samo pozimi in je opazen po pojavljanju megle. Za termalni pas so značilne toplejše podnebne razmere od dna dolin in seveda višje ležečih predelov nad njim. Češnje v Kožbani dozorijo povprečno 13 dni pozneje kot v Pevmi (Vrišer 1954).

Količina padavin v Goriških brdih narašča od morja proti notranjosti in z naraščanjem nadmorske višine. Po podatkih za obdobje 1971–1980 je bližnji Vedrijan prejel 1695 mm padavin letno (Kladnik 1998a). Višek padavin je jeseni (november). Spomladi količina iz meseca v mesec narašča in je najvišja v juliju, kar je zelo pomembno za kmetovanje.

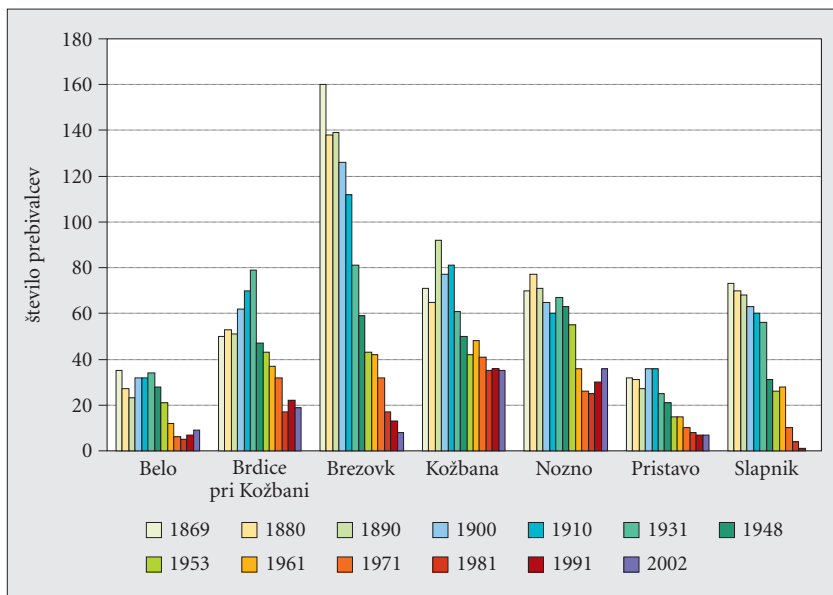
S kamninsko podlago in podnebnimi razmerami so povezane tudi lastnosti prsti. Fliš na stiku z ozračjem zelo hitro razpada in nastaja rodovitna prst, ki je zaradi precejšnje peščene primesi zelo primerna za rast vinske trte.

V grobem lahko prsti v Goriških brdih delimo na evtrična rjava tla na flišu ter rendzine na apnencih. Podrobnejše preučitve (Zgonik 1969) izdvajajo pet zvrsti prsti, od katerih se na območju katastrske občine Kožbana pojavljajo:

- Rjave prsti na flišu, ki so po fizikalnih in kemijskih lastnostih precej raznolike. Odločujoča pri njihovem razvoju je bila matična podlaga, ki narekuje glavne lastnosti. Čistejši fliš daje pri razpadanju več glinaste sestavine, v manj čistih laporjih pa so primere grobozrnatih delcev. Prsti so plitve do globoke, glinasto-peščene, sivorjave in slabo humozne, primerne za vinsko trto, sadno drevje in rast trave.
- Rjave prsti na nekarbonatnem flišu in apnencu so različno globoke, ilovnate do glinasto-ilovnate. Podlago sestavljajo peščenjaki, skrilavci in apnenci. Karbonati so povečini sprani v večje globine. Barva prsti je rjava do rdečkasto-rjava. Gre za prsti, primerne za sadno drevje, njivske kulture, vinsko trto in rast trave.
- Rendzine nastajajo na skeletni apneniški podlagi. So plitve in imajo samo zgornji horizont, neposredno na matični podlagi, medtem ko se horizont nanašanja ni razvil. Na njih prevladujejo slabši travniki, pašniki in gozdovi.

V Goriških brdih se pojavljata dve poglavitni rastlinski formaciji. Višji deli in seveda Korada nad njimi so zajeda srednjeevropske flore, ki se s posameznimi vrstami nadaljuje daleč v Furlansko nižino. Nižji del pripada pontsko-ilirski flori, pomešani s sredozemskimi prvinami (Vrišer 1954). Glavnina naravnega gozda v Goriških brdih pripada združbi *Ostryo-Quercetum pubescentis*, to je primorskemu gozdu ter grmiščem hrasta puhovca in črnega gabra. Na severu prehaja v združbo *Seslerio autumnalis-Fagetum*, to je v primorski gozd bukve in jesenske vilovine s primesmi hrasta gradna (Kladnik 1998a). Ena poglavitnih prvin ilirskega gozda je kostanj, ki ima v zgornjih Brdih zelo dobre razmere za rast (Vrišer 1954). V večjih količinah ga najdemo v okolici Kožbane, Noznega in Slapnika. Najbolj mu godijo zemljišča, ki niso ne prešuha ne prevlažna in so izpostavljena soncu. Prevladujejo maroni z debelimi plodovi, ki uspevajo zlasti na nadmorski višini več kot 250 m. Pomembni sestavni deli gozda so še hrast, gaber in zlasti leska. Bukev se pojavi šele v skrajnem severnem delu, na prehodu v južna pobočja Korade, kjer je je več šele nad 600 m visoko.

Prebivalstvo in naselja: Goriška brda so poseljena od rimske dobe dalje. Poselitev se je zgostila v srednjem veku. Za to so poleg zgodovinskih virov na voljo tudi topljivi arheološki dokazi. Iz tega obdobja so utrjene postojanke v naseljih Belo, Kozar-

Slika 2: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrski občini Kožbana med letoma 1869 in 2002.

no, Gradno in Kožbana, pa tudi najstarejši cerkveni objekti v Gonjačah, Noznem, Ceglem, Kožbani in Brestju (Kladnik 1998a).

V spremembah števila prebivalcev so znotraj Brd precejšnje razlike. Opazno je močnejše nazadovanje v naseljih zgornjih Brd (Brdice pri Kožbani, Pristavo, Vrhovlje pri Kožbani, Brezovk). Sicer pa so razlike očitne tudi med posameznimi naselji znotraj katastrske občine. Medtem ko se je v kraju Brezovk (s 160 prebivalci leta 1869 je bil sploh najbolj obljudeno naselje v katastrski občini Kožbana vseh časov) število prebivalcev vseskozi zmanjševalo, podobno pa je bilo tudi v Slapniku, je v krajih Belo, Nozno in Pristavo do konca 2. svetovne vojne v glavnem stagniralo, v Kožbani in Brdicah pri Kožbani pa se je celo povečevalo. Po 2. svetovni vojni je povsod zaznavna pospešena depopulacija, ki je dosegla svoj žalostni vrhunec v devetdesetih letih 20. stoletja, ko je naselje Slapnik izgubilo še zadnjega prebivalca. V zadnjem desetletju, med popisnima letoma 1991 in 2002, se je število prebivalcev povečalo v Noznem in Belem, v drugih naseljih, razen v Brezovku (kjer še naprej izrazito nazaduje), pa se vsaj ohranja na ravni izpred desetletja.

Negativna naravna rast je posledica dveh demografskih značilnosti:

- zaradi obsežnih odseljevanj v preteklosti je delež starejšega prebivalstva velik, zato letno število umrlih praviloma presega število rojstev – trend se bo v naslednjih 15 letih nadaljeval;
- Brda spadajo med slovenske pokrajine (podobno kot številne druge pokrajine v zahodnem delu države) z nižjo rodnostjo; koeficient celotne rodnosti v zadnjih letih je samo 1,17 (v Sloveniji 1,25).

Posledica opisanega gibanja števila prebivalcev je neugodna starostna sestava. Migracije v zadnjem desetletju so demografsko podobo nekoliko popravile, zato so vrednosti indeksa starosti v naseljih katastrske občine Kožbana celo nekoliko nižje kot v nekoliko južneje ležečih krajih na meji med zgornjimi in spodnjimi Brdi (Vrhovlje pri Kojskem, Šmartno, Brestje, Vedrijan, Imenje, Slavče, Višnjevnik, Kojsko) (Kladnik in Repolusk 2008). Indeks starosti v katastrski občini Kožbana je bil 83,8, v celotni občini Brda pa kar 118,8.

Neugodna starostna sestava je odraz tradicionalne agrarnosti in agrarne prenaseljenosti Goriških brd, ki ju spremlja pomanjkanje zaposlitvenih možnosti zunaj kmetijstva, do pred kratkim pa je bilo tudi skrajno oteženo (zamudno) pretakanje delovne sile v najbližja zaposlitvena središča. Zato ni čudno, da so Brda še vedno tako fiziognomsko kot zaposlitveno ena najbolj izrazitih kmetijskih pokrajin v Sloveniji. Še leta 1961 je bil v Goriških brdih delež kmečkega prebivalstva 76,7 % (v Sloveniji 31,1 %), do leta 1991 pa se je zmanjšal na še vedno velikih 24,3 % (v Sloveniji 7,6 %).

V zgornjih Brdih so vasi gručaste in stojijo na položnejših delih pobočij nad strminami v spodnjih delih dolin. Zanje sta značilna sklenjen vaški organizem z mrežo lokalnih prometnic ter izjemno razgiban tloris. Med gručasta naselja so vrinjene posamezne prvine alpske organizacije naselij s samotnimi domačijami. Sicer so oblike

poselitve podobne temeljnim poselitvenim vzorcem sredozemskega vplivnega območja z gručastimi naselji in zaseki. Tradicionalno so stavbe zgrajene iz kamna. Stavbno dediščino je prizadela obnova objektov po furlanskem potresu leta 1976.

Krajinska podoba: V zgornjih Brdih je zato kmetijska pokrajina že tako drugačna, da nas na »pravo« briško pokrajino spominjajo le še redki vinogradi, sadno drevje in arhitektura starih hiš (Pavlin 1991). Območje katastrske občine Kožbana je gospodarsko slabo razvito, kmetijsko, povsem neindustrializirano in slabo urbanizirano. Razgibanost površja in večstoletna skrb za obdelovalno zemljo sta mu vtisnila svojevrstno podobo, ki pa je zaradi neugodnih demografskih tokov in z njimi povezanega nazadovanja kmetijstva oziroma ekstenzifikacije rabe tal v zadnjih desetletjih dodobra spremenila svojo podobo. Namesto nekdanje značilne kmetijske pokrajine s terasiranimi vinogradniškimi grudami in prostranimi senožetmi se je dodobra razrasel gozd. Njegovo širjenje je doseglo takšen obseg, da je pravzaprav že ogrožen nadaljnji obstoj kulturne pokrajine. Gozd se je razrasel zlasti na nekdanjih senožetih in na kmetijskih zemljiščih, bolj oddaljenih od naselij. Značilna kulturna pokrajina s prepletanjem vinogradov, skromnih njiv in travnikov ter sadnega drevja je le še v neposredni bližini demografsko bolj vitalnih naselij, sicer pa se že tudi na vaških zemljiščih v bližini jeder vasi na parcelah razrašča grmičevje, znanilce zrele faze opuščanja obdelave in ogozdovanja.

Kmetijske terase: Kmetijske terase prekrivajo 92 ha ozemlja, kar je 9,8 % celotne površine katastrske občine Kožbana. Terasirana območja so izrazito navezana na južne ter v manjši meri na vzhodne in zahodne lege. Na proti severu usmerjenih pobočjih se pojavljajo le na območju Noznega. Na območju naselja Kožbana je terasiranega 22,0 % ali 18 ha površja, vendar je glede na velike spremembe rabe tal v zgornjih Brdih in tudi Kožbani mogoče predvideti, da je bilo v preteklosti na tem območju še več teras (Ažman Momirski s sodelavci 2008).

Na terasah je kar 80,6 % kategorij kmetijske rabe tal. Na neterasiranem območju absolutno, z okrog 90 % od celotne površine, prevladujeta kategoriji »čisti« gozd in pozidana zemljišča. Na terasiranem površju je tudi 90 % kmetijskih zemljišč v zaraščanju in 82 % še uporabljanih travnikov in pašnikov, ki skupaj sestavljajo kategorijo travnje (Ažman Momirski s sodelavci 2008).

Na terasah v katastrski občini Kožbana je največ vinogradov (35,5 % oziroma 333 ha), nekoliko manj trajnih travnikov (28,9 % oziroma 272 ha) in še manj gozda (15,0 % oziroma 141 ha). Zadnji podatek še enkrat več potrjuje izdatno ogozdovanje, ki ni zaobšlo niti trudoma narejenih kulturnih teras, vendar so negativne demografske težnje v polpretekli dobi z odseljevanjem mladih in pomanjkanjem kmečke delovne sile v kulturni pokrajini zapustile neizbežne posledice. V katastrski občini Kožbana je v primerjavi z Goriškimi brdi kot celoto na terasah polovica manj vinogradov in skoraj trikrat več trajnih travnikov. Vinogradniške terase so predvsem v jugozahodnem delu katastrske občine, na območju naselij Pristavo, Belo in Nozno, ki imajo zaradi nižje nadmorske višine nekoliko ugodnejše podnebne razmere.

MATJAŽ PRINČIČ

Slika 3: Za razgibano površje katastrske občine Kožbana je značilno prepletanje intenzivne in ekstenzivne rabe tal, ki pa je omejeno le na neposredno bližino naselij.

2.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje

Katastrski občini Žalec (v evidenci pod zaporedno številko 0996; Površine ... 1975) in Gotovlje (zaporedna številka 0997) ležita v osrednjem delu Celjske kotline. Zavzemata območje med južnimi obronki Ložniškega gričevja na severu in reko Savinjo na jugu (jugozahodno od Urbja sega katastrska občina Žalec malenkostno čez reko), po kateri je poimenovana Savinjska ravan. Po geografski regionalizaciji (Slovenija ... 1998) imata tako razgibano Ložniško gričevje kot ravninska Savinjska ravan status mezoregije. Katastrski občini obkrožajo (v smeri urinega kazalca) sosednje katastrske občine Levec, Petrovče, Zabukovica, Gornja vas, Šempeter v Savinjski dolini, Zalog, Ponikva, Studence in Velika Pirešica.

Obe katastrski občini skupaj merita 16,51 km² oziroma 1651 hektarov, od tega Žalec 742 ha in Gotovlje 909 ha. Po podatkih popisa v letu 2002 v njih živi 7388 prebivalcev; gostota poselitve je torej 447,5 prebivalca na km², kar je zelo velika vrednost, nekako na ravni povprečja celotnega ravninskega dela Spodnje Savinjske doline. Če upoštevamo, da je odločilno za veliko gostoto prebivalstva Žalca, pa tudi

MARJAN GÄRBAJS, ARHIV GIAM

Slika 4: Osrednji del Spodnje Savinjske doline s prostranimi hmeljišči in tudi sicer intenzivno zemljiško rabo.

naselij v njegovem neposrednem zaledju, je na dlani, da je zlasti severni del obravnavanega območja razmeroma redko poseljen.

Obravnavano območje katastrskih občin Žalec in Gotovlje je Spodnja Savinjska dolina v malem. Njegovo notranjo razčlenjenost narekujejo prodnata oziroma ilovnata podlaga na ravnini v večjem južnem delu ter ilovnata, predorninska oziroma apneniška podlaga na gričevnatih obronkih v manjšem severnem delu. Pomembna razvojna dejavnika sta tudi neposredna bližina večjih mestnih središč in seveda mesto Žalec, ki zagotavljajo oskrbo, središčne funkcije in delovna mesta. V novjšem času se poselitev zgošča v mestnem zaledju, kar stopnjuje pritisk na pozidavo rodovitnih obdelovalnih zemljišč. Na njihovo krčenje še dodatno vpliva gradnja prometnic in energetskega omrežja, ki ima »srce« v razdelilni postaji severno od bližnjega Podloga v Savinjski dolini. Celinski podnebni in gospodarsko-kulturni vplivi z vzhoda se prepletajo in dopolnjujejo s predalpskimi z zahoda. Ravninskemu delu dajejo značilno krajinsko podobo obsežna hmeljišča.

Na obravnavanem območju najdemo različne stopnje urbaniziranosti naselij, ki se vrstijo vse od mestnega središča Žalca, prek predmestja in obmestja do urbaniziranega in suburbaniziranega podeželja, na drugi strani vrednostne lestvice pa so samotne domačije na obronkih Ložniškega gričevja.

Kamnine, površje, vode: Površje se znižuje od severozahoda proti jugovzhodu. Tako je nadmorska višina ob Ložnici v severozahodnem delu Gotovelj 264 m, ob sotočju Struge in Savinje jugovzhodno od Žalca pa manj kot 250 m. Večina osrednjega dela površja na obeh straneh Savinje je prekrita s sipkim kvartarnim gradivom, ki ga sestavljata večinoma karbonatni prod in pesek. Aluvialna ravnica ob Savinji in njenih pritokih je še vedno občasno poplavljena. Ob Ložnici so debelejši glineno-peščeni aluvialni nanosi. Obrobne dele ravnine, ki prehajajo v pobočja gričevnatega in hribovitega površja, sestavljajo pliocenski in pleistocenski nanosi, med katerimi prevladujejo silikatni prod, peski in ilovice. To blago razgibano, z majhnimi vodotoki razrezano ter z gozdom poraslo območje severno od Podvina in Ložnice predstavlja južno obrobje Ložniškega gričevja.

Najvišja vzpetina na obravnavanem območju je Vinger (483 m), malo južneje je izrazit tudi vrh Gradišče (451 m). V Ložniškem gričevju imajo posebno mesto vododržne triasne vulkanske kamnine na pireiškem predorninskem območju, kjer je eno največjih sklenjenih območij vulkanskih kamnin pri nas. V njih so pobočja še posebej strma, manj strma pa so v delu, ki ga sestavlja pas terciarnih predornin s tufi. Na južnem obrobju kraške Ponikovske planote so jurski »ponikvanski skladi« iz ploščatega in lističastega apnenca, ki se menjava z laporjem in rožencem, vendar na obravnavano območje segajo le v njegovem skrajnem severnem delu; nedaleč proti zahodu je turistična kraška jama Pekel.

Vodno omrežje v Ložniškem gričevju je v glavnem usmerjeno od severa proti jugu in od severozahoda proti jugovzhodu. Sestavljajo ga kratki levi pritoki Ložnice, med katerimi je še najdaljši Vršca s pritokom Rupnico. Ložnica je eden glavnih levih pritokov Savinje, ki odmakata Velenjsko kotlino in Ložniško gričevje. V njeni strugi je največ vode novembra, najmanjši pretok pa ima zgodaj jeseni. Na obravnavanem območju teče Ložnica vzporedno s Savinjo, njena struga pa je vzdolž celotnega toka regulirana. Sicer pa je ta hudourniška rečica prej tekla v brezštevilnih okljukih, kar je deloma še opazno gorvodno od razdelilne postaje v Podlogu.

Glavni vodotok Spodnje Savinjske doline je Savinja, ki je vzdolž svojega toka po Savinjski ravnini izoblikovala do pet rečnih teras. Med Šempetrom v Savinjski dolini in Žalcem rečne terase potonejo pod mlajšo prodno nasutino; tam so številni izviri podtalnice, ki napajajo potočke. Največji med njimi je Lava, ki je tako izdatna, da je nekoč lahko poganjala mline. Lava se kot levi pritok izliva v Savinjo v bližini Levca (Natek 1998b). Tako kot Ložnica ima tudi Savinja dežno-snežni rečni režim, vendar je zaradi topljenja snega njen pomladanski višek bolj izrazit.

Po regulaciji Savinje v drugi polovici 19. stoletja se je strmec njene struge povečal. Z regulacijami potokov, ki še niso zaključene, ter s podrtjem jezov in rečnih pragov se je povečala hitrost vodnega toka in znižala gladina podtalnice. Značilno zanj je, da se pretaka od severozahoda proti jugovzhodu. Zaloge talne vode zadoščajo za oskrbo celotnega območja, a so premalo izrabljene. Z odloki so zavarovana vodovarstvena

območja vodnih virov v Levcu, Vrbju in Rojah pri Šempetru (Program priprave strategije ... 2006). V Vrbju so v opuščeni gramoznici uredili ribnik, ki je med največjimi tovrstnimi vodnimi telesi pri nas.

Podnebje, prst in rastlinstvo: V podnebnih značilnostih se kaže izrazit prehod med alpskimi, celinskimi in celo sredozemskimi vremenskimi vplivi. Povprečna letna temperatura je približno 9°C. Pozimi v osrčje Celjske kotline pogosto prodrejo hladne zračne gmote z območja Kamniško-Savinjskih Alp in s predalpskih kraških planot. Ko se pojavi toplotni obrat, jo »zaliže« megleno morje. Reliefna zaprtost ravnine neposredno vpliva na onesnaženost ozračja, ki sta jo dolgo povojno obdobje povečevala, zdaj pa že malo manj, okoljsko problematična celjska industrija in termoelektrarna v Šoštanju.

V Spodnji Savinjski dolini prevladujejo jugozahodni in severovzhodni vetrovi, ki so lahko tudi precej močni. Prva slana se pojavi na začetku oktobra, zadnja pa v drugi polovici maja. Izjemoma je slana lahko že sredi septembra in tudi še na začetku druge polovice junija. Povprečna letna količina padavin je slabih 1200 mm. Najbolj deževni so poletni meseci; drugotni padavinski višek je novembra. Najbolj sušna sta zimska meseca februar in januar. V povprečju je med 140 in 150 padavinskih dni na leto, od teh je dobrih 20 dni s sneženjem. Prvi sneg običajno pade sredi novembra, zadnji pa na začetku februarja. Sušna obdobja so sicer pogostejša v hladni polovici leta, a največ škode povzročijo poleti oziroma v vegetacijski dobi. Zaradi globalnih podnebnih sprememb se v zadnjem desetletju posledice suše stopnjujejo.

Panonski podnebni vplivi se kažejo v vinogradih, ki so bili v preteklosti bolj kot v sodobnosti razširjeni po vsem gričevnatem obrobju Savinjske ravnine. Podnebne značilnosti, ki so za vinsko trto že skoraj preostre, so zelo primerne za hmelj. Kakovost hmeljskega pridelka je odvisna od talnih in še zlasti od vremenskih oziroma podnebnih razmer.

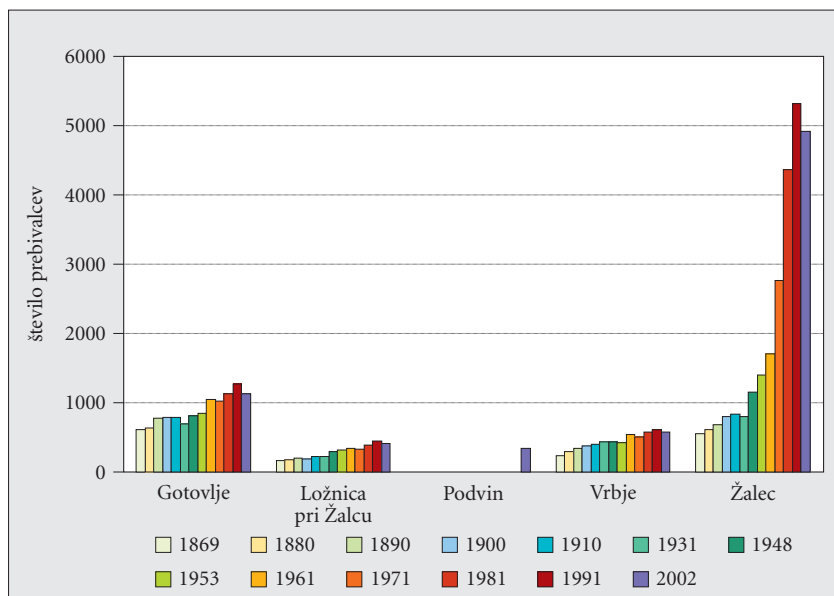
Ob Savinji, kjer je ravnica z najmlajšim prodnim nanosom, je mlada, nerazvita aluvialna prst. Značilno zanjo je, da je prepustna za vodo in zrak, a zelo siromašna z organskimi sestavinami. Pojavlja se v dveh različicah. Ozek pas ob Savinji sestavlja nerazvite naplavljen prsti, ki so slabo rodovitne in večinoma porasle z grmičevjem, v novejšem času tudi s topoli. Drugo različico nerazvitih naplavljenih prsti sestavljajo plitva skeletna tla, kjer so posledice suše v poletnih dneh še posebej izrazite. Na njih so v preteklosti prevladovali pašniki, danes pa travniki in redke njive (Natek 1998b).

Na ravnini je najbolj razširjena rjava naplavljen (aluvialna) prst. Na njene lastnosti vpliva raven podtalnice, ki je v globini od 1,5 do 5 m. Kjer so prsti zelo plitve ali srednje globoke, se v poletnih mesecih pogosto pojavlja suša. Na glinasti in ilovnati podlagi vzdolž Ložnice je slabše prepustna in slabo zračna prst. Voda pogosto zastaja in povzroča nastajanje oglejenih in psevdoglejenih prsti. Pred leti so na njih izvajali ekološko sporne melioracije z osuševanjem, zdaj pa se na istih zemljiščih nenehno ponavlja potreba po namakanju. Večina obrečnih ravnin v Ložniškem gričevju je pre-

kritih z glejem, ki je nastal na glinasto-ilovnatih rečnih nanosih. Psevdooglejene in zakisane so tudi prsti na pliocenskih in pleistocenskih peskih in ilovicah. Na zaplatah triasnih apnencev in dolomitov so rendzine, na zaplatah andezitnih tufov pa ranker.

Prsti določajo temeljno gospodarsko namembnost zemljišča in prispevajo k številnim različicam kulturne pokrajine. Glede na gojenje hmelja, ki je v Savinjski dolini še vedno glavni kmetijski tržno-izvozni pridelek, lahko osnovne tipe prsti razdelimo v dve skupini. Rjava aluvialna prst, ki prevladuje na območju med Savinjo in Ložnico, je zelo rodovitna. Tudi rahlo oglejena in psevdooglejena prst je še lahko primerna za hmeljišča, če se z melioracijami izboljšajo vodne razmere. Vse druge prsti, ki so na aluvialni ravnici ali na zamočvirjenih območjih, za gospodarno pridelavo hmelja niso primerne (Natek 1998b).

Savinjska ravan spada v predalpsko rastlinsko območje. Pred kolonizacijo je bila poraščena predvsem s svetlimi listnatimi gozdovi in grmičevjem, zdaj pa na obravnavanem območju rasejo le še posamezne gozdne krpe. Več gozda je ohranjenega na pliocenskih in pleistocenskih odkladninah v podnožju Ložniškega gričevja in na obronkih Ložniškega gričevja. Sestava gozda je pestra. V njej se zrcalijo najrazličnejši človekovi posegi, s katerimi je želel spremeniti in predvsem izboljšati vsakdanjo gospodarsko

Slika 5: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje med letoma 1869 in 2002.

vlogo in donosnost gozdov. Pri tem je mnogokrat z vsakoletnimi posegi, na primer stelarjenjem, rušil naravno ravnotežje v gozdu. V mešanih listnatih gozdovih prevladujejo sestoji bukke, kostanja in hrasta, na glinah in ilovicah dobro uspeva gozd rdečega bora.

Prebivalstvo in naselja: Katastrski občini Žalec in Gotovlje sestavljajo naselja (razvrščena po abecednem zaporedju) Gotovlje, Ložnica pri Žalcu, Podvin, Vrbje in Žalec, ki je leta 1964 postal mesto (Priročni ... 1996). Medtem ko so Gotovlje, Ložnica, Vrbje in Žalec stara naselja, je kraj Podvin nastal šele leta 1991 iz delov naselij Gotovlje in Ložnica pri Žalcu. Za Žalcem, ki je imel leta 2002 malo manj kot 5000 prebivalcev, so drugo največje naselje Gotovlje s 1134 prebivalci (Popis ... 2002).

Za obravnavano območje je značilna nenehna prebivalstvena rast, ki se je ustalila šele v zadnjem medpopisnem obdobju. Še leta 1869 je v naseljih obeh katastrskih občin živelo vsega 1576 prebivalcev, leta 1890 je število malenkostno preseгло 2000, nad 3000 pa se je vzpelo šele po letu 1953. Skokovita rast je bila značilna za obdobje med letoma 1961 in 1991, ko se je število prebivalcev zaradi doseljevanja s podeželskega zaledja in priseljevanja Neslovencev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije več kot podvojilo. Podrobnejša analiza spreminjanja števila je razkrila, da sta se stopnji rasti v mestu in okoliških vaseh razlikovali, čeprav so podeželska naselja že močno deagrarizirana in industrializirana. V zadnjem desetletju pa je nasploh mogoče opazovati razseljevanje iz mesta na njegovo obrobje, zato se je število ljudi v Žalcu zmanjšalo za skoraj desetino, v skoraj povsem urbaniziranih okoliških vaseh z bolj privlačnimi bivalnimi razmerami pa je prišlo do rahlega povečanja prebivalstva.

O razlikah med mestnim in nemestnim govori tudi podatek, da ima v Žalcu povprečno gospodinjstvo 2,6 člana, medtem ko je povprečno število v Gotovljah, na Ločici in v Vrbju 3,0, v Podvinu pa celo 3,1. Stanovanj je 2915, kar pomeni, da na obravnavanem območju živi v stanovanju skoraj 1,1 gospodinjstva. Če upoštevamo, da so nekatera stanovanja nenaseljena, je ta številka še nekoliko večja.

Kmečkega prebivalstva je sicer le še nekaj odstotkov, veliko več pa je gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi, tako da se s kmetovanjem ukvarja še kar precej ljudi. Večina aktivnega prebivalstva je sicer zaposlena v neagrarnih dejavnostih. Deagrarizacija se je začela že pred sto leti in več, ko so v Celju in ob Savinji nastali prvi industrijski obrati, ki so se energetsko opirali tudi na rudnike rjavega premoga v Libojah in Zabukovci ter na pogonsko moč Savinje in njenih pritokov.

Vsa naselja med Celjem in Žalcem so nastala na robu poplavnega sveta, ki so ga z juga zalivale poplavne vode Savinje in vrbenske Lave, s severa pa Ložnice in njenih levih pritokov. V novejšem času so nastajali novi domovi tako na najboljših kmetijskih zemljiščih kot tudi na (nekdanjem) poplavnem svetu. Spodnjo ravnico ob Savinji, ki je bila do regulacije v 19. stoletju redno poplavljen, so namenili tudi za gradnjo počitniških domov. Na ravni države je v pripravi državni prostorski načrt za gradnjo vodnih zadrževalnikov v primeru poplav.

Prevladujejo strnjena naselja, ki so v dobi industrializacije in urbanizacije izgubila nekdanjo podobo in namembnost. Naselja so deloma obcestna s hišami, obrnjenimi proti cesti, deloma gručasta. Stara jedra vasi so ohranila nekdanjo zasnovo, na njihovem obrobju pa so zrasi novi deli naselij, ki se praviloma tudi po namenu in videzu razlikujejo od starejših delov. Na Ložniško gričevje segajo gotoveljski zaselki Sv. Jedrt, Visoko, Gotoveljski Zalog, Gmajna in Plevna. Večina domačij je postavljena na vznožju gričevja, na prehodu ravnine v blaga in prisojna pobočja. Južno obrobje in vznožje Ložniškega gričevja je obljudeno z razvlečenim nizom kmečkih domov, med katere so se v zadnjih letih vrinile delavske hiše. Vmes so še vedno tudi samotne domačije v celkih.

Zazidalno območje v industrijskih naseljih in njihovi soseščini so si prizadevali razširiti že med svetovnjima vojnoma. S tem se je krhala tradicionalna skrb za varovanje kmetijske zemlje in izgubljala uveljavljena meja med selišči in kmetijskimi zemljišči. Po 2. svetovni vojni, ko je postala industrija s spremljajočimi in dopolnilnimi dejavnostmi glavni nosilec gospodarskega napredka, socialnih sprememb in razkroja agrarne družbe, se je bistveno spremenil odnos do nekdanjih vrednot, ki jih je ohranjal in negoval kmečki človek. Nagla rast števila prebivalcev in njihovo zgoščanje na ravninskih območjih sta prispevala k ozemeljski širitvi naselij in spreminjanju njihovih funkcij.

Žalec (5314 prebivalcev leta 1991, 4919 leta 2002) se je kot središče slovenskega hmeljarstva povzpел nad druga savinjska trška naselja šele po 2. svetovni vojni, ko je postal sedež velike občine. To upravno, gospodarsko, trgovsko in kulturno središče zahodnega dela Savinjske doline spada v tretjo hierarhično skupino središčnih naselij v Sloveniji. Kljub njegovi središčni vlogi se njegov vpliv že močno prepleta z vplivi bližnjega Celja, s severa pa se čedalje močneje čutijo vplivi hitro razvijajočega se Velenja. Gotovlje so postale tipično predmestno naselje.

Kanalizacijsko omrežje v Žalcu je priključeno na že zgrajen primarni zbiralnik za tranzit odpadnih voda in centralno čistilno napravo v Kasazah. Priključena so naselja Žalec, Vrbje in Ložnica pri Žalcu. Vodovod je vezan na zajetje izvirov v Libojah in Matkah ter na črpanje podtalnice (črpališče Roje, Vrbje, rezervoar Plevna) (Program priprave strategije ... 2006).

Krajska podoba: Obravnavano območje katastrskih občin Gotovlje in Žalec je gospodarsko razvito, močno deagrarizirano, industrializirano in urbanizirano. Razčlenjenost površja in večstoletno skrbno obdelovanje sta pokrajini in njenim naseljem vtisnila svojevrstno podobo. Na podeželju, ki je v zadnjih petdesetih letih bolj kot kdaj prej spremenilo svoje značilnosti, so se ohranili mnogi ostanki iz preteklosti. Med njimi je najbolj vidna iz srednjega veka podedovana podoba zemljiške razdelitve kmetijskega zemljišča (Natek 1998a in 1998b). Z arondacijami in komasacijami, izvedenimi največ v šestdesetih letih prejšnjega stoletja za kmetijski kombinat, kmetijske zadruge in nekatere vaške hmeljske skupnosti, so predvsem v osrednjem delu

DRAGO KLADNIK

Slika 6: V bolj mokrotnem severnem delu gotoveljskega vaškega zemljišča, ki se vleče vzdolž Ložnice, je zemljiška raba manj intenzivna in hmeljišč skorajda ni.

ravnine nastale velike njive, namenjene hmeljiščem. Do zložb in zaokroževanja zemljišč je prišlo tudi po regulaciji Ložnice in spodnjih delov njenih pritokov z Ložniškega gričevja.

Ob Ložnici prevladujejo polja v pravih ali prvotnih grudah. Med Šempetrom v Savinjski dolini in Gotovljami so polja v sklenjenih progah ali v kombinaciji sklenjenih prog in pravih delcev. Nekdanje, predvsem pašniške gmajne so obsegale v glavnem poplavni svet Savinje in vseh njenih pritokov. Z regulacijami potokov in razkrojem starih vaških skupnosti, sosesk, so novi gospodarski tokovi prispevali k razdelitvi večine skupnega zemljišča. Na savinjskih prodnatih gmajnah so nastale številne manjše kmečke domačije, po drugi svetovni vojni pa tudi hiše delavcev in uslužbencev ter vikendi meščanov (Natek 1998b).

V Ložniškem gričevju na uravninah, prisojnih pobočjih in slemenih ter terasah in ravninah prevladujejo samotne kmetije z zemljiščem v obliki drugotnih grud oziroma odprtih celkov. Danes je domala celotno gričevje poseljeno; v zadnjih desetletjih so se kmečkim domovom pridružile še delavske hiše in počitniške hišice, največ ob sadovnjakih, ki so jih uredili na območjih nekdanjih vinogradov. Poselitev in pred-

vsem kmetijska raba sta šele v zadnjih desetletjih izgubili značilne arhaične poteze. V gričevju so se v primerjavi sosednjimi ravninskimi in dolinskimi predeli vse gospodarske novosti in civilizacijske dobrine uveljavljale s precejšnjim časovnim zamikom. Razčlenjeno gričevnato površje ni najbolj primerno za velikopotezno kmetijsko tržno pridelavo. Še manj primerno je mokrotno peščeno-illovnato podgorje med rečico Ložnico in južnimi obronki Ložniškega gričevja, ki je skoraj neposeljeno in je med tamkajšnjimi gozdovi le nekaj večjih sadovnjakov.

Kmetijstvo: Z razdelitvijo gmajn pred 1. svetovno vojno ali med svetovnima vojnama se je povečala povprečna velikost kmetije in s tem tudi njena gospodarska moč. Na kmetijskih območjih je povprečna velikost kmečkega gospodarstva skoraj 5 ha, v obmestnih naseljih pa je tudi mnogo manjših od 1 ha. V zadnjih letih se povprečna velikost kmetije povečuje, saj so bili administrativni ukrepi, ki so omejevali njihovo rast, z osamosvojitvijo Slovenije odpravljeni. Samooskrbno in polikulturno kmetijstvo je že v preteklosti iskalo nove oblike in možnosti za uspešno tržno usmerjeno pridelavo. Na nekaterih graščinskih posestvih so se ukvarjali s svilgojstvom. Sredi 18. stoletja in v prvi polovici 19. stoletja so med Žalcem, Dobrišo vasjo in Savinjo ter na Plevni nad Gotovljami zasadili nasade murvinih dreves. Na Plevni, kjer je bila največja svilgojnica na Štajerskem, so leta 1847 postavili odvijalnico z 18 pečmi (Natek 1998b).

Do krize konec 19. stoletja, ko so bolezni uničile nasade vinske trte, je dajalo pomembne dohodke tudi vinogradništvo. Vzporedno z njegovim usihanjem se je kot nova in izrazito tržna poljedelska kultura uveljavljal hmelj. Njegova pridelava je terjala veliko sezonske delovne sile, ki je bila poprej namenjena vinogradništvu. Na začetku 20. stoletja je trtna bolezen uničila večino nasadov vinske trte in vinogradništvo v Ložniškem gričevju ni nikoli več doseglo nekdanje veljave.

V zadnjih sto letih se je pridelovalna usmerjenost savinjskega kmetijstva korenito spremenila. Postalo je specializirano in s tem tržno usmerjeno. Nekdanja gospodarska trdnost kmetij je temeljila na prodaji žita, letne priraje domače živine, vina ter manjših količin lesa in sadja, med svetovnima vojnama pa je stopil v ospredje hmelj, ki je z ugodnimi tržnimi cenami zasenčil vse druge vire dohodkov. Zdaj imajo največjo tržno veljavo hmeljarstvo, mlečno-mesna govedoreja in okopavine oziroma vrtnine. Kolikor bolj so se kmetije specializirale v pridelavo hmelja, toliko usodnejše so bile povezane z vsemi krizami, ki prizadevajo svetovni gospodarski sistem.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je tudi kmetijstvo v gričevnatih predelih doživelo korenite spremembe. Polikulturno in samooskrbno kmetijstvo se je postopoma preoblikovalo in usmerilo v tržno pridelavo. Mnoge njive, ki so bile neprimerne za strojno obdelovanje, so spremenili v travnike in deloma tudi v sadovnjake. Pridelovanje žit so začeli opuščati v sedemdesetih letih na račun povečevanja posevkov s krmnimi rastlinami. Povečini se je ohranila drobna kmetijska pridelava zlasti okopavin in vrtnin, namenjenih predvsem domačim potrebam. Glavne zvrsti sodobne živinoreje so pridelava mleka, mesna govedoreja in reja piščancev.

Cilj kmetijske pridelave, ki nima zgolj vloge oskrbe s hrano, pač pa tudi poglavitnega vzdrževalca urejene, privlačne kulturne pokrajine, bi moralo biti ekološko manj obremenjujoče pridelovanje, zlasti v ravninskih delih in na južnih pobočjih gričev, kjer je tovrstne proizvodnje največ. Zato velja ohranjati primerne lege za trajne nasade (Program priprave strategije ... 2006).

Na območjih z visokim pridelovalnim potencialom se mora zagotoviti varovanje podzemnih voda ter pitne vode in temu prilagajati kmetijske dejavnosti. Trajne nasade velja umeščati na območja hmeljarskih in sadjarskih okolišev, vendar ne na nestabilna zemljišča, značilna za erozijska, plazljiva in plazovita območja (Program priprave strategije ... 2006).

2.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah

Katastrska občina Sela pri Hinjah (v evidenci pod zaporedno številko 1440; Površine ... 1975, 97) leži v osrednjem delu južnega dela Suhe krajine, jugozahodno od njenega središča Žužemberka.

Mikroregionalno spada k zahodni Suhi krajini, ki se razprostira med Dobrepoljem in dolino Krke in jo sestavlja niz dinarsko usmerjenih hrbtov ter vmesnih dolov oziroma uval. Večjih kraških dolov je enajst. Njihova dolžina je med 600 in 2000 m,

JURIJ SENEČAČNIK, ARHIV GIAM

Slika 7: Značilna dinarska pokrajina je Krimsko hribovje, ki ga preseka globoko vrezani Iški vintgar; na njegovi zahodni strani je planota z vasjo Gornji Ig, vzhodno pa se pne Mokrec.

širina pa med 300 in 1000 m. Ploske ravnice v dnu teh kraških dolov so se oblikovale v nekdanji višini kraške talne vode, po poglobitvi Krke pa so postopno zakrasele, nakar so se na nekdanjih poplavnih ravninah razvile vrtače. V drugem dolu jugozahodno od Krke so tudi vsa štiri naselja katastrske občine Sela pri Hinjah, ki si sledijo od severozahoda proti jugovzhodu v naslednjem zaporedju: Visejec, Vrh pri Hinjah, Sela pri Hinjah in Lopata. Katastrsko občino obkrožajo (v smeri urinega kazalca) sosednje katastrske občine Šmihel pri Žužemberku, Veliko Lipje, Smuka, Hinje, Žvirče in Višnje.

Katastrska občina Sela pri Hinjah meri 14,28 km² oziroma 1428 hektarov. Po podatkih popisa v letu 2002 jo poseljuje 275 ljudi; gostota poselitve je torej 19,3 prebivalca na km², kar je precej nizka vrednost, nižja od povprečja za celotno Suho krajino (26 prebivalcev na km²).

Obravnavano območje katastrske občine Sela pri Hinjah je Suha krajina v malem. Geograf Anton Melik (1890–1966) je menil, da je pokrajina dobila ime zaradi pomanjkanja vode, po čemer naj bi se razlikovala od sicer vodnate Dolenjske. Melik je med drugim zapisal, da ime Suha krajina »... *dandanes raje uporabljajo sosedje nego Krajinčani sami. Kakor da bi se ga domačini radi otrsli, smatrajoč, da označuje neka neugodna, neimenitna svojstva* ...«. Notranjo razčlenjenost Suhe krajine narekujejo jurske karbonatne kamnine, v katerih so se razvili površinski kraški pojavi, med katerimi so z vidika poselitve najpomembnejše kraške uvale, z vidika rabe tal pa vrtače in kamnatost površja. Večja gostota kamnov in vrtač narekuje večjo gozdnatost in obratno.

Pomemben razvojni dejavnik je odmaknjenost od večjih mestnih središč in pomanjkanje bližnjih neketijskih delovnih mest, zato so naselja šibko urbanizirana, infrastrukturno omrežje pa redko in pomanjkljivo, tako da zemljiške rabe bistveno ne zaznamuje.

Ker se na obravnavanem območju v primerjavi s suhokrajinskim povprečjem vse razvojne poteze zrcalijo v še bolj zaostreni pojavnih oblikah, je lahko območje katastrske občine Sela pri Hinjah reprezentativno za širše območje. To ne velja zgolj z zornega kota Suhe krajine, ampak Slovenije kot celote, še zlasti njenih razvojno najmanj propulzivnih območij, med katere ob obravnavani pokrajini spadajo še Goričko, Haloze, Pokolpje, Gorjanci, Brkini in Podgrajsko podolje. Izbrano območje je na nek način popolno nasprotje območja Gotovelj in Žalca v Spodnji Savinjski dolini, v naravnih razmerah se bistveno razlikuje tudi od območja Kožbane v Goriških brdih, s katerim pa ga povezujejo izrazito neugodne demografske in nekatere druge družbenogeografske razmere. Vsa tri pilotna območja skupaj dobro odslikavajo značilne slovenske razmere, saj se v njih zrcalijo tako naše bistvene naravne kot družbene in gospodarske poteze, v teh pa prostorska stvarnost z vsemi bistvenimi razvojnimi značilnostmi.

Kamnine, površje, vode: Kamninska sestava je razmeroma enolična. Večidel gre za kredne in jurske apnenice. Pri Hinjah je manjši otok fliša, ki se lepo loči od kraške okolice, na stiku z apnencem pa se je razvil stični kras. Celotno površje katastrske občine Sela pri Hinjah je močno zakraselo, na kar kaže velika gostota vrtač. V zahodni Suhi krajini je od 40 do 80 vrtač na km².

Tudi sicer je površje dokaj razgibano. Najnižja točka katastrske občine je na dnu kraškega dola južno od Visejca (325 m nad morsko gladino), najvišje nad morjem pa se pne vrh kopaste vzpetine Vrhunski kucelj (552 m) med Visejcem in Vrhom pri Hinjah.

Območje katastrske občine Sela pri Hinjah je brez površinskih tekočih voda. Zaradi zakraselosti so se lahko do napeljave vodovoda ljudje oskrbovali samo z vodo iz kapnic.

Podnebje, prst in rastlinstvo: Suha krajina ima zmerno celinsko podnebje. Povprečne oktobrske padavine so obilnejše od aprilskih. Povprečna letna količina padavin je med 1000 in 1300 mm. Na območju Suhe krajine so med letoma 1961 in 1990 neprekinjeno merili temperaturo vsaj 10 let le na meteorološki postaji v Ambrusu. V navedenem tridesetletnem obdobju je bila njena povprečna letna temperatura 8,0 °C, povprečna januarska -2,4 °C in povprečna julijska 17,6 °C. Na skromno letno povprečje odločilno vplivajo nizke zimske minimalne temperature, saj je meteorološka postaja postavljena na dnu kraške uvala, kjer se pojavlja toplotni obrat.

Srednja minimalna januarska temperatura je -7,3 °C. Podobne srednje minimalne zimske temperature imajo na primer več kot 1000 m višje ležeče gorske postaje, kakršni sta Komna in Krvavec. Tudi sicer je za uvala in kraška polja značilen toplotni obrat. Vsa štiri naselja v katastrski občini Sela pri Hinjah so na dnu kraških kotanj ali na pobočjih blizu dna, zato so zanje značilne podobno neugodne temperaturne razmere (Gabrovec 1998).

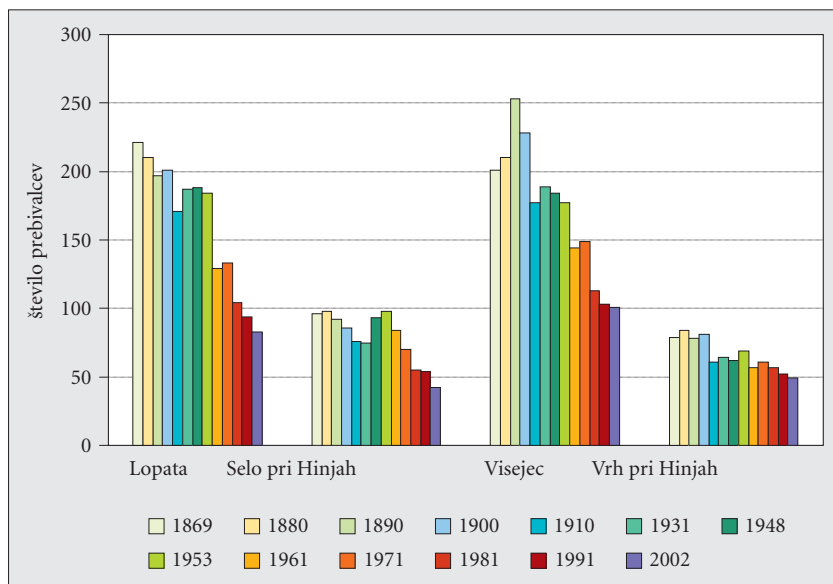
Značilno je zmanjševanje količine padavin od zahoda proti vzhodu. Največ padavin je v poletnih mesecih. Junij, julij in avgust so padavinsko precej izenačeni, v vsakem izmed njih pade okoli 130 mm dežja (Gabrovec 1998).

Na apnencih prevladujejo rjave pokarbonatne prsti. Zaradi dolgoletnega obdelovanja in dokaj skromnega gnojenja se je njihova kakovost v okolici naselij močno poslabšala.

Za zahodno Suho krajino je značilno naglo zaraščanje pašnikov. Sestava rastlinstva je precej pestra. Polovica vseh gozdov je gabrovih. Južno od doline Krke so drugotni gozdovi belega gabra in prehlajenke, v nekoliko višjih legah pa prevladujejo predinarski bukovci gozdovi (Gabrovec 1996).

Prebivalstvo in naselja: Suha krajina spada skupaj z vzhodnim in osrednjim dolenskim območjem med pokrajine s številnimi sledovi zgodnje, zlasti prazgodovinske naseljenosti. Pomemben razlog zanjo so velike količine železnega bobovca v kraški rdeči prsti, ki je lahko dosegljiv. Poselitev je od takrat naprej stalna in glede na neugodne naravne razmere razmeroma gosta. 19. stoletje je bilo zaradi fužinarstva v dolini Krke čas gospodarskega razcveta in naraščanja prebivalstva. Po propadu železarstva sta za celotno 20. stoletje značilna izseljevanje in upad prebivalstva.

Katastrsko občino Sela pri Hinjah sestavljajo naselja (razvrščena po abecednem zaporedju) Lopata, Sela pri Hinjah, Visejec in Vrh pri Hinjah. Za gibanje prebivalstva

Slika 8: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrski občini Sela pri Hinjah med letoma 1869 in 2002.

tvja je že dolgo značilna izrazita depopulacija. Po prvih razpoložljivih podatkih je sredi 19. stoletja število prebivalcev stagniralo ali celo rahlo naraščalo, ob koncu 19. stoletja se je zaradi izseljevanja močno zmanjšalo (zlasti med letoma 1900 in 1910), potem pa je znova stagniralo ali se celo rahlo povečevalo do leta 1953, ko je znova prišlo do desetletja z močnim nazadovanjem, saj se je med letoma 1953 in 1961 število ljudi zmanjšalo za več kot petino.

Sledilo je desetletje s skoraj popolno stagnacijo, ki pa je bilo le zatišje pred nevihto, saj se je že takrat starostna sestava začela izrazito slabšati, saj so se mnogi mladi ljudje za stalno odselili. Zato se je že v naslednjem desetletju, to je med letoma 1971 in 1981, število ljudi znova zmanjšalo za četrtno, potem pa se je nazadovanje sicer umirilo, a je še vedno problematično, za približno desetino v vsakem desetletju, ob tem pa se vztrajno slabša starostna sestava, tako da je prebivalstvo slabo pripravljeno za nove razvojne izzive.

Vse navedene značilnosti spreminjanja števila prebivalstva se sicer odražajo tudi v prebivalstvenem stanju posameznih naselij, vendar pa so med njimi nekatere razlike. Izrazitejše nazadovanje je bilo v obeh večjih naseljih Lopati in Visejcu, zaradi hitrega nazadovanja v zadnjih desetletjih pa tudi v manjšem kraju Sela pri Hinjah, medtem

ko je bilo v prav tako majhnem kraju Vrh pri Hinjah manj izrazito. Zanimivo je, da gre prebivalstvena rast ob koncu 19. stoletja zlasti na račun Visejca, medtem ko se je število ljudi v preostalih treh naseljih že takrat praviloma rahlo zmanjševalo.

Na območju katastrske občine Sela pri Hinjah je bilo leta 2002 81 gospodinjstev, kar pomeni, da ima povprečno gospodinjstvo 3,4 člana, v celotni občini Žužemberk pa 3,2. Sicer majhno razliko med celotno občino in obravnavanimi štirimi naselji gre pripisati poudarjeni agrarnosti in tradicionalnosti območja katastrske občine. Leta 2002 je bilo na območju katastrske občine 105 stanovanj, to pa pomeni, da jih je kar petina praznih oziroma nenaseljenih. Velika večina stanovanj je v individualnih hišah.

Prevladujejo strnjena vaška naselja, ki so se sčasoma le malo spreminjala. Hiše so postavljene tesno skupaj v gručah, le v kraju Visejec je v severozahodnem delu naselja značilna tudi pozidava vzdolž prometnice.

Krajinska podoba: Območje katastrske občine Sela pri Hinjah je gospodarsko nerazvito, močno agrarno, povsem neindustrializirano in slabo urbanizirano. Razčlenjenost površja in večstoletna skrb za obdelovalno zemljo sta pokrajini in njenim naseljem vtisnila svojevrstno podobo. Najbolj opazna je iz srednjega veka podedovana podoba zemljiške razdelitve kmetijskega zemljišča. Tako kot v vsej Suhi krajini

TOMAZ BERČIČ

Slika 9: Južni del vaškega zemljišča naselja Visejec se spušča proti dnu kraškega dola, onkraj katerega se pne z gozdom porasel hrbet, kjer so bili v 19. stoletju sami pašniki in travniki.

južno od Krke prevladujejo polja v pravih ali prvotnih grudah. Ponekod so njivske parcele, ki so sicer v znatni meri že opuščene, urejene kot kulturne terase. Kmetijska zemljišča sklenjeno obdajajo posamezna naselja, posamezne komplekse vaških zemljišč pa zaradi hitrega zaraščanja pašnikov že razdvajajo gozdovi.

Zaradi ostarevanja in pomanjkanja kmečke delovne sile ter socialnega preslojevanja prebivalstva je torej prišlo do izrazite ekstenzifikacije rabe tal. Ta je dobila takšno razsežnost, da daje celotna kmetijska pokrajina vtis slabe vzdrževanosti oziroma zanemarjenosti. Prav območje katastrske občine Sela pri Hinjah je med vsemi suhokrajinskimi katastrskimi občinami južno od Krke doživelo najmočnejše ogozdovanje. Bolj zakrasela in vzpeta območja so že od nekdaj porasla z gozdom, vendar je tudi za njih značilna izrazita kamnatost površja, saj so tla na gosto prepređena s večjimi in manjšimi, iz preperine štrlečimi kamni in celo skalami.

Tako v gozdu kot po kmetijskih zemljiščih je vse polno vrtač. Te se ponekod prepletajo v depresijah večjih dimenzij, ki imajo vse značilnosti kraških dolov oziroma uval. Nad njimi se na obeh straneh podolja vzpenjajo nizke gozdnate kopaste vzpetine s praviloma manj kot 200 m relativne višinske razlike.

Na nekaterih območjih je v zadnjih letih prišlo tudi do obratnega procesa, to je do intenzifikacije kmetijstva. K temu so najbolj pripomogle agromelioracije s trebljenjem oziroma odstranjevanjem kamenja s kmetijskih zemljišč, ki jih je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja financirala država. S tem so iz zaraščajočih se pašnikov pridobili nove kakovostne travnike. Žal so bili ti ukrepi preveč prepuščeni pobudi posameznikov, ki je bila v razmerah ostarelega prebivalstva precej šibka.

Gospodarstvo: Suho krajino lahko še vedno opredelimo kot kmetijsko pokrajino. Ne zato, ker bi bilo tu kmetijstvo glavna gospodarska panoga, pač pa zato, ker se še vedno večina prebivalcev ukvarja tudi s kmetijstvom. Vsaj tri četrtine suhokrajinskih gospodinjestev še vedno poseduje kmečko gospodarstvo. Vendar je med njimi le okrog 15 % čistih kmečkih gospodinjestev, v polovici gospodinjestev s kmečkim gospodarstvom pa imajo vsi člani gospodinjestva dohodke iz nekmetijstva. Če pogledamo starostno sestavo članov aktivnih kmečkih gospodarstev, lahko ugotovimo, da jih je bilo že leta 1991 več kot polovica starejših od šestdeset let (Gabrovec 1998). To pa pomeni, da se praktično nobeno gospodinjestvo, z izjemo posameznih ostarelih, ne preživlja izključno s kmetijstvom. Žal je zunaj te panoge premalo delovnih mest, zato veliko prebivalcev dnevno migrira v zaposlitvena središča, ki so od Suhe krajine precej oddaljena, tudi v Ljubljano in Novo mesto.

3 Zajem podatkov

V raziskavi je zajem podatkov temeljil na dveh metodah. Prva je zajem in preoblikovanje zemljevidov splošnih referenc, druga pa terensko delo, pri katerem velja

izpostaviti kartiranje in anketiranje. Oba načina zajema smo morali prilagoditi obliki, primerni za vnos v geografski informacijski sistem (GIS). S pomočjo vnaprej pripravljenega vprašalnika so bile na pilotnih območjih izvedene ankete, katerih namen je bil zbrati dodatne potrebne podatke, ki so temelj za odločanje o morebitnem širjenju kmetij na najboljša kmetijska zemljišča.

3.1 Evidentiranje na podlagi kartografskih podatkov in izdelava zemljevidov

Zemljevid je običajno papir, nekoč pa platno, na katerem so zemeljsko površje in objekti na njem upodobljeni v pomanjšanem merilu (Kladnik s sodelavci 2005, 439). Uporabljajo ga številna področja različnih ved kot nekakšen model tistega pojava ali objekta, ki ga predstavlja. Sopomenka zemljevida je izraz karta, ki lahko omogoča tudi prepoznavnost strukture predstavljenega pojava. V prostorskem načrtovanju je končni rezultat kartiranja načrt, to je grafični prikaz objekta ali območja v velikem merilu (Kladnik s sodelavci 2005, 236). Najpomembnejša lastnost načrta je uporaba abstrakcij (miselnih konstruktov), ki opazovalcu ali raziskovalcu načrta omogočajo, da prepozna in razumeva prostorske povezave, vzorce in strukture. Glavna namena zemljevidov sta informiranje ter predstavitev pokrajinskih ali drugih prostorskih pojavov in procesov. Zato zemljevidi pogosto izkrivljajo resnico, ker je kartografske posplošitve in grafična načela treba usklajevati ciljno, to je z namenom kar največje uporabnosti zemljevida. Če temu ni tako, lahko pride do napak pri prepoznavanju in evidentiranju, to pa je slaba popotnica za nadaljnje delo, pa tudi ovira za ustrezno razumevanje in odločanje. Iz tega izhaja, da je ključnega pomena za interpretacijo priprava natančno izdelane, pogosto namenske kartografske baze. Tak primer lahko ponazorimo z izkušnjo iz Goriških brd, kjer smo izdelali zemljevid terasiranih območij in z njim izvedli tipologijo pokrajine, saj gre v prvi vrsti za terasirano in šele potem tudi za vinogradniško pokrajino. To dejstvo je bilo mogoče potrditi šele z natančnimi merjenji in izdelavo številnih tematskih zemljevidov (Ažman Momirski s sodelavci 2008). Pri vzpostavljanju kakovostne podatkovne baze za urbanistične načrte obstoji nevarnost, da se večina raziskovalne in strokovne energije porabi že za sam kartografski izdelek, tako da delo ostane zgolj na ravni evidentiranja.

Nadalje lahko zemljevide razčlenimo v splošne in tematske (Brewer 2008). Zemljevidi s prepletanjem obeh zvrsti so zemljevidi za posebne namene. Mednje lahko štejemo tudi urbanistične načrte, ki za podlago uporabljajo splošne reference, prikazujejo pa tematiko, ki je za načrt relevantna. Cilj referenčnih načrtov je zagotoviti informacije o lokaciji, ki jih potrebujejo tako občasni uporabniki zemljevidov kot strokovnjaki. Na področju načrtovanja in usmerjanja prostorskega razvoja so najpomembnejše kartografske podlage temeljni topografski načrt (TTN5), državna topografska karta (DTK 25) in digitalni katastrski načrt (DKN; UL RS 57/1999).

Temeljni topografski načrti so izdelani enotno za celotno območje Slovenije, na ravninskih, kmetijsko pomembnih območjih in za večja naselja v merilu 1 : 5000, v hribovitih in gozdnatih predelih pa v merilu 1 : 10.000. Na njih predstavljeni pojavi in oblike so v glavnem prikazani v merilu, razen nekaterih manjših objektov, ki so prikazani s simboli. Med letoma 1993 in 1995 so bili vsi temeljni topografski načrti skenirani, pozneje pa se je ob vsakem vzdrževalnem posegu na posameznem listu izvajalo dodatno skeniranje. Listov TTN se zaradi prevelikih stroškov ne vzdržuje več. Za opravljeno raziskavo so bili iz ločenih vsebinskih slojev TTN zajeti naslednji rastrski podatki: naselja s prometno mrežo (NP), zemljepisna imena (I), vodno omrežje (H), plastnice in druge reliefne značilnosti (RP) ter združene karte (ZDR) (Medmrežje 1).

Državna topografska karta v merilu 1 : 25.000 je prva slovenska državna karta v topografsko-kartografskem sistemu. Je naš edini tiskani zemljevid, ki v največjem možnem merilu pokriva ozemlje celotne države in ga je možno vzdrževati, posodabljanje v realnem roku. Ko je bil posamezen list DTK 25 izdelan, je bil po posameznih vsebinskih slojih tudi skeniran. Ti vsebinski sloji so naselja, prometna mreža, zemljepisna imena (NPI), plastnice in druge reliefne značilnosti (RP), hidrografska mreža z imeni, vodni objekti, ledeniki (H) ter gozdovi in znaki za druge vrste vegetacije (G).

Digitalni katastrski načrt je niz mej parcel in parcelnih delov ter centroidov parcelnih delov s parcelnimi številkami. Gre za prikaz lege parcel in parcelnih delov v prostoru z namenom vodenja in vzdrževanja evidence zemljiškega katastra. Geodetsko-izvedbenemu sektorju so namenjeni podatki o geodetskih postopkih, posameznim resorjem občinske in državne uprave pa služijo kot podlaga za vodenje politike gospodarjenja s prostorom, varovanje okolja, vrednotenje in obdavčevanje nepremičnin, upravljanje z objekti prometne in komunalne infrastrukture in podobno.

Nujna je tudi uporaba digitalnih ortofoto posnetkov (DOF), to je skeniranih aeroposnetkov, ki so z upoštevanjem centralne projekcije posnetka in modela reliefa transformirani v državni koordinatni sistem. Ti posnetki so v metričnem smislu enaki linijskemu načrtu ali zemljevidu. DOF-i s slikovnim elementom 0,5 m in izrisom ortofoto zemljevida v merilu 1 : 5000 so izdelani na podlagi aeroposnetkov v merilih od 1 : 17.400 do 1 : 25.000 (Medmrežje 1).

Pomemben podatek je še dejanska raba kmetijskih zemljišč (MKPG), ki je vsebinsko dopolnjen digitalni katastrski načrt in vsebuje podatke o šifri katastrske občine, imenu katastrske občine, številki parcele in površini parcele.

Evidenco dejanske rabe kmetijskih zemljišč v grafični obliki na osnovi DOF-ov, satelitskih posnetkov in drugih virov, kot so digitalni model reliefa, topološke karte, podatki iz Registra kmetijskih gospodarstev (kjer se upoštevajo obvestila uporabnikov in pristojnih ustanov o morebitnih spremembah ali neskladnih zajete rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč z dejanskim stanjem v naravi, terenski ogledi ...), vzpostavlja in vodi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije. Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč se vodi za območje celotne

države. Za določanje dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč se uporablja interpretacijski ključ, ki vsebuje šifrant vseh vrst dejanske rabe, navodila za zajem podatkov, opise vrst dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč ter ostalih vrst zemljiške rabe in površine zajema posameznih vrst dejanske rabe. Strnjeno zemljišče z eno samo vrsto rabe je tako imenovana grafična enota rabe kmetijskih zemljišč (GERK). GERK-i temeljijo na dejanskem stanju v naravi in so namenjeni uveljavljanju ukrepov kmetijske politike (Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč, UR RS 90/2006). V evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč so zajeta vsa kmetijska zemljišča s površino, večjo od 1000 m², in gozdna zemljišča s površino, večjo od 5000 m². Izjema so zemljiške kategorije vinograd, matičnjak, oljčnik, hmeljišče in ostali trajni nasadi, ki se zajemajo že od velikosti 500 m² dalje ter rastlinjaki, ki se zajemajo od velikosti 25 m² naprej. Iz kategorije njiva ali vrt se izločajo vsa nekmetska zemljišča, ki presegajo površino večje od 25 m² (seniki, lope, drevesa, kupi kamenja in podobno). Če so kmetijska zemljišča znotraj pozidanih zemljišč ali gozda, so zajeta le, če so večja od 5000 m².

Če nosilec kmetijskega gospodarstva ali drug uporabnik podatkov ugotovi, da se dejanska raba razlikuje od objavljene, lahko na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano priglasí predlog sprememb. Ministrstvo preveri dejansko stanje rabe in na podlagi ugotovitev popravi evidenco dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Vanjo vnese tudi spremembe dejanske rabe, ki jih pri svojih preverjanjih na terenu ugotovi bodisi samo bodisi Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja (Ažman Momirski s sodelavci 2007).

Uporabili smo tudi načrt administrativnih mej naselij. Naselje je strnjena ali nestrnjena skupina stavb, ki sestavljajo naseljeno ozemeljsko enoto (mesto, trg, vas, zdravilišče ...) s skupnim imenom, lastnim sistemom oštevilčenja stavb in je določeno kot območje, ki ga sestavlja eden ali več statističnih okolišev. Območje in ime naselja občinski svet določi z odlokom. Šifre naselij določajo območne geodetske uprave v okviru občin.

Med zgodovinske referenčne vire spada franciscejski kataster, dostopen v Arhivu Republike Slovenije. Pregled map zemljiškega katastra iz prve polovice 19. stoletja je v obliki digitaliziranega arhivskega gradiva oblikovana zbirka skeniranih slik katastrskih kart. V Arhivu RS je ohranjeno gradivo iz obdobja od leta 1811 do okrog leta 1880. Pridobljene rastrsko digitalizirane liste franciscejskega katastra je za nadaljnjo uporabo treba georeferencirati in jih vpeti v obstoječi državni koordinatni sistem. Z GIS orodji se jim pripiše vrednosti, ki jih imajo na originalnih upodobitvah.

Za namen raziskave so bili izdelani številni novi zemljevidi, ki jih je bilo možno pripraviti z interpretacijo iz obstoječega kartografskega gradiva ter z računalniško obdelavo z GIS in drugimi orodji. Možne so tudi najrazličnejše kombinacije vseh predstavljenih zemljevidov.

Digitalni model višin je vektorsko digitaliziran zemljevid plastnic terena samo v okviru naše raziskave (ker drugih podatkov ni bilo na razpolago), sicer pa je to digitalna ponazoritev izoblikovanosti površja, izražena z mrežo točk z višinskimi koordinatami, ponavadi rastrsko mrežo kvadratov ali mrežo trikotnikov. Praviloma se pridobi z daljinskim zaznavanjem, na primer radarjem in lidarjem, le izjemoma pa neposredno na terenu.

Na Geodetski upravi RS obstaja že izdelan DMR z ločljivostjo 12,5 krat 12,5 m, ki pa se je za naše analize izkazal za premalo natančnega. Zato smo na podlogi TTN5 oziroma njegovega sloja s plastnicami, ki se jim določi pripadajoča višina, z GIS orodji izdelali rastrski digitalni model višin z ločljivostjo 5 krat 5 m. Gozdna meja je bila opredeljena na podlagi interpretacije DOF-a. Vektorizirani podatki so primerni za nadaljnje statistične analize z GIS orodji. Zadnje stanje razširjenosti gozdnih zemljišč sovпада z zadnjim aeroposnetkom, v našem primeru z letom 2004. Zemljevid grajenih objektov je kombinacija več zemljevidov. Podlaga je vektorizacija DOF-a v kombinaciji s TTN5. TTN5 vsebuje podatke, ki omogočajo klasifikacijo stanovanjskih in gospodarskih stavb. Zaradi razlik, ki se pokažejo med DOF-om in TTN5 (najbolj ažurni podatki so na DOF-u, TTN5 pa se več ne obnavlja), je za zagotovitev točnosti podatkov potrebna preveritev na terenu.

Pri izdelavi tematskih načrtov smo uporabili naslednje vnaprej opredeljene lastnosti: merilo, obseg načrta, izbor podatkov ter kodiranje oziroma kartografsko ponazoritev. Za raziskavo so bili izdelani zemljevidi v merilih 1 : 10.000 (poselitveni vzorci v pokrajini: območje katastrske občine), 1 : 5000 (poselitveni vzorci v pokrajini: območje naselja) in 1 : 1000 (območje vasi) (Ažman Momirski s sodelavci 2007; Ažman Momirski s sodelavci 2008).

Vsako od pilotnih območij je bilo predstavljeno z naslednjimi zemljevidi:

Poselitveni vzorci v pokrajini: območje katastrske občine (merilo 1 : 10.000):

- **Zemljevid 1:** Digitalni ortofoto posnetek (stanje 2004).
- **Zemljevid 2:** Digitalni ortofoto posnetek (stanje 2004), TTN5 sloj s prometno mrežo, zemljepisnimi imeni in administrativnimi mejami naselij.
- **Zemljevid 3:** Digitalni model reliefa, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektorizirani stavbni fond, administrativna meja naselij, vodno omrežje.
- **Zemljevid 4:** Digitalni model reliefa, vektoriziran stavbni fond glede na namembnost, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), administrativna meja naselij, vodno omrežje.
- **Zemljevid 5:** Digitalni model reliefa, nadmorske višine, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond.
- **Zemljevid 6:** Digitalni model reliefa, gozdna območja, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond, administrativna meja naselij, vodno omrežje.

- **Zemljevid 7:** Digitalni model reliefa, območja kmetijskih teras, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond, administrativna meja naselij, vodno omrežje (izdelano samo za območje katastrske občine Kožbana).
- **Zemljevid 8:** Digitalni model reliefa, območja kmetijskih teras glede na administrativno mejo naselij, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond (izdelano samo za območje katastrske občine Kožbana).
- **Zemljevid 9:** Digitalni model reliefa, območja vasi glede na administrativno mejo naselij, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond.
- **Zemljevid 10:** Digitalni model reliefa, območja vasi glede na prilagojeno mejo naselij, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektoriziran stavbni fond.
- **Zemljevid 11:** Digitalni model reliefa, primerjava rabe tal pozidanih in sorodnih zemljišč leta, franciscejski kataster 1819, raba tal 2004.
- **Zemljevid 12:** Digitalni model reliefa, raba tal leta 1819, franciscejski kataster.
- **Zemljevid 13:** Digitalni model reliefa, raba tal leta 2004, dejanska raba tal (MOPE).

Poselitveni vzorci v pokrajini: območje naselja (merilo 1 : 5000):

- **Zemljevid 1:** Administrativna meja naselja, digitalni ortofoto posnetek.
- **Zemljevid 2:** Administrativna meja naselja, vektoriziran TTN5 sloj s krajevnimi imeni, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), digitalni ortofoto posnetek.
- **Zemljevid 3:** Administrativna meja naselja, vektoriziran TTN5 sloj z krajevnimi imeni, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), digitalni model reliefa.
- **Zemljevid 4:** Administrativna meja naselja, vektoriziran stavbni fond s tipom pozidave, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), digitalni model reliefa.
- **Zemljevid 5:** Administrativna meja naselja, vektoriziran stavbni fond, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), nadmorske višine, digitalni model reliefa.
- **Zemljevid 6:** Administrativna meja naselja, vektoriziran stavbni fond, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), vektorizirana gozdna meja, digitalni model reliefa.
- **Zemljevid 7:** Administrativna meja naselja, vektoriziran stavbni fond, vektorizirano cestno omrežje (regionalne in lokalne ceste ter kolovozi), območja kmetijskih teras, digitalni model reliefa (samo za naselje Kožbana).
- **Zemljevid 8:** Administrativna meja naselja, primerjava rabe tal pozidanih in sorodnih zemljišč leta, franciscejski kataster 1819, raba tal 2006, digitalni model reliefa.

Slika 10: Situacijski zemljevid katastrske občine Kožbana. ► str. 48

Slika 11: Dejanska raba tal v katastrski občini Kožbana leta 2004. ► str. 49

Slika 12: Situacijski zemljevid katastrskih občin Žalec in Gotovlje. ► str. 50

Slika 13: Dejanska raba tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje leta 2004. ► str. 51

Slika 14: Situacijski zemljevid katastrske občine Sela pri Hinjrah. ► str. 52

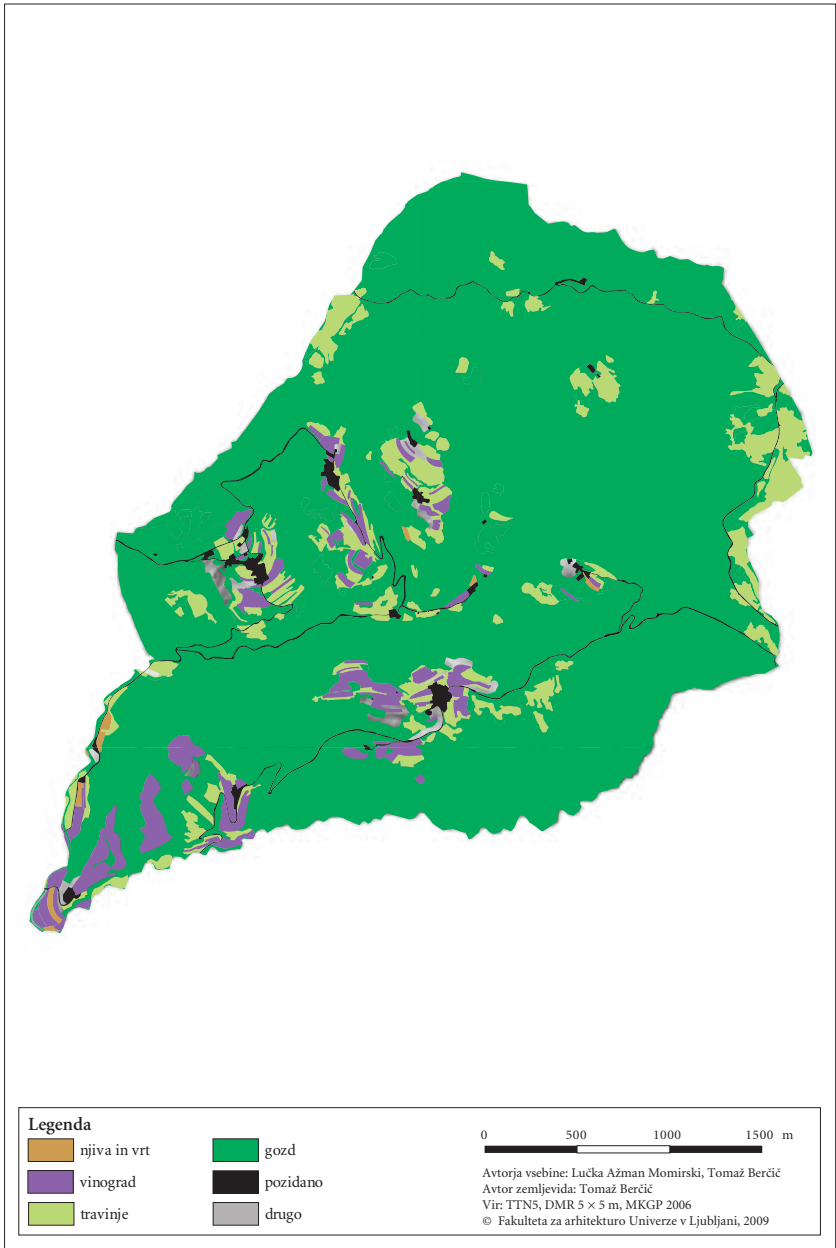
Slika 15: Dejanska raba tal v katastrski občini Sela pri Hinjrah leta 2004. ► str. 53

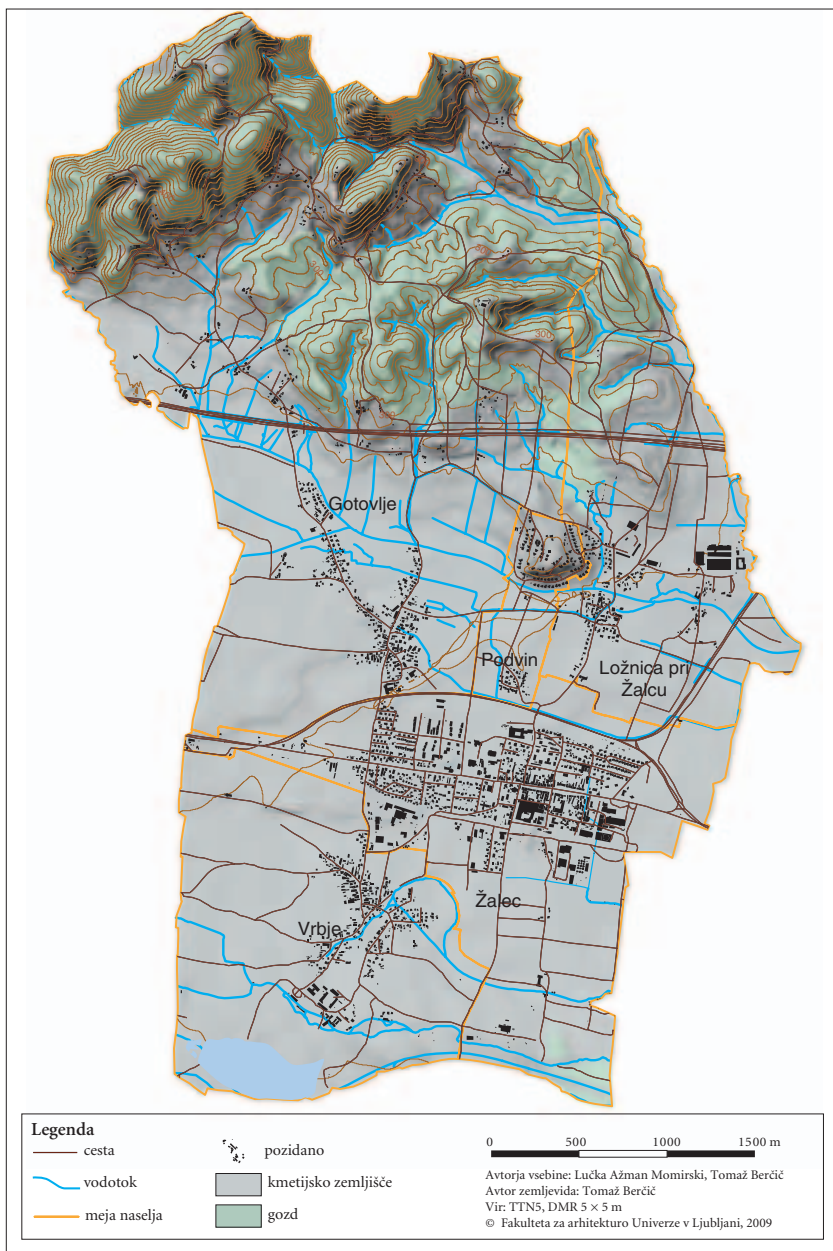
- **Zemljevid 9:** Administrativna meja naselja, raba tal leta 1819, franciscejski kataster, digitalni model reliefa.
 - **Zemljevid 10:** Administrativna meja naselja, raba tal leta 2004 (MOPE), digitalni model reliefa.
- Poselitveni vzorci v pokrajini: območje vasi (merilo 1 : 1000):**
- **Zemljevid 1:** Digitalni ortofoto posnetek, vektoriziran stavbni fond s tipi pozidave.

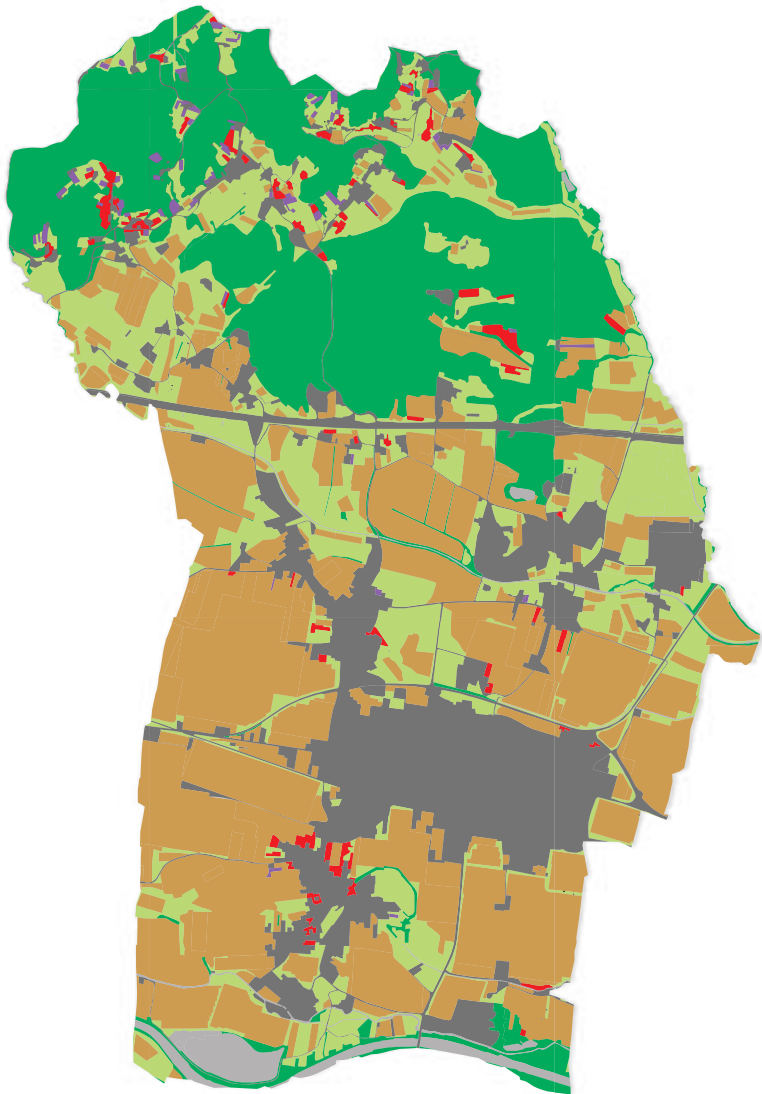
3.2 Evidentiranje stanja na kmetijah in obrazložitev utemeljenosti posega na najboljše kmetijsko zemljišče

Splošna značilnost slovenskega kmetijstva je iz leta v leto manjša pridelava in zmanjševanje proizvodnega potenciala. Leta 1900 je bilo v Sloveniji 1.102.900 ha kmetijskih zemljišč ali 54 % od celotnega ozemlja, leta 1950 1.054.600 ha ali 52 %, leta 2005 pa le še 650.000 ha ali 32 % (Perpar in Kovačič 2006). Ker so kmetijska zemljišča temeljni proizvodni potencial na podeželju, jih je treba v čim večji meri ohraniti in izboljševati. Gospodarnost kmetijske pridelave pomembno omejuje slaba posestna sestava, ki se kaže tako v (pre)majhnih kmetijah kot v njihovi veliki zemljiški razdrobljenosti. V takih razmerah lahko izboljšanje stanja kmetijskih zemljišč in z njimi povezane infrastrukture opredelimo kot eno najpomembnejših prvin za izboljšanje strukturnih razmer na podeželju. Danes pa kmetijstvo na podeželju ni edina, pogosto pa tudi ne več prevladujoča dejavnost. Razvoj raznolikih dejavnosti je temelj dolgoročnega dviga kakovosti življenja na podeželju. Ta cilj je mogoče uresničiti z neprekinjenim razvojem dopolnilnih dejavnosti na kmetiji in razvojem mikropodjetništva na podeželju. Kmetijam, ki z obstoječo pridelavo ne dosegajo zadostnega dohodka, pomagajo zagotoviti dodaten vir zaslužka dopolnilne dejavnosti; pomenijo prvi korak k podjetniški prenovi podeželja. Nadgradnja dopolnilnih dejavnosti na kmetiji pa je povečanje števila mikropodjetij. Kot najpomembnejše razvojne priložnosti se kažejo aktivni oddih, večje potrebe po rekreaciji meščanov ter razvoj turizma v razmeroma dobro ohranjenem okolju. Pri tem mora biti ponudba visoko kakovostnih dobrin in storitev tesno povezana s privlačno celostno podobo kmetij. Pogoj za hitrejši razvoj podjetništva je tudi izboljšanje podjetniške infrastrukture. Priložnost za bolj učinkovito trženje

Legenda

 njiva in vrt

 sadovnjak

 vinograd

 travinje

 gozd

 pozidano

 drugo

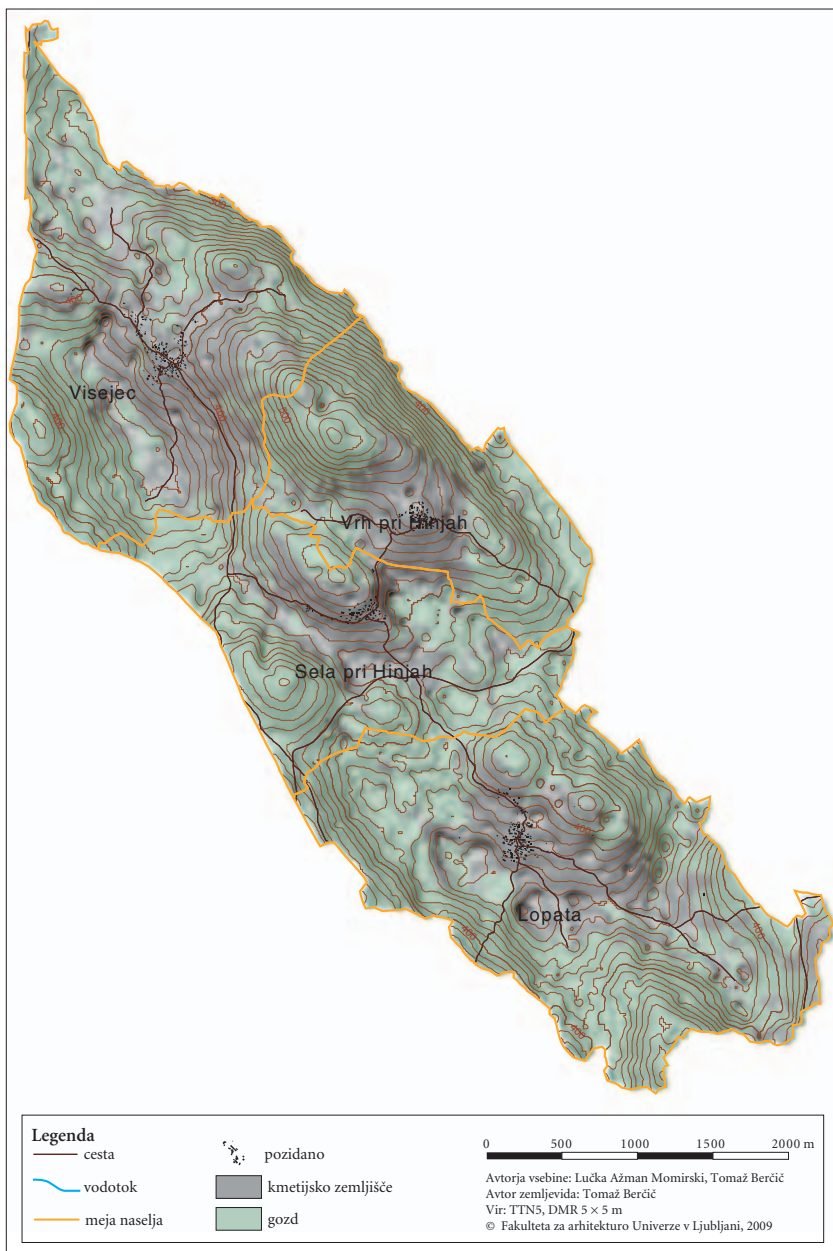
0 500 1000 1500 m

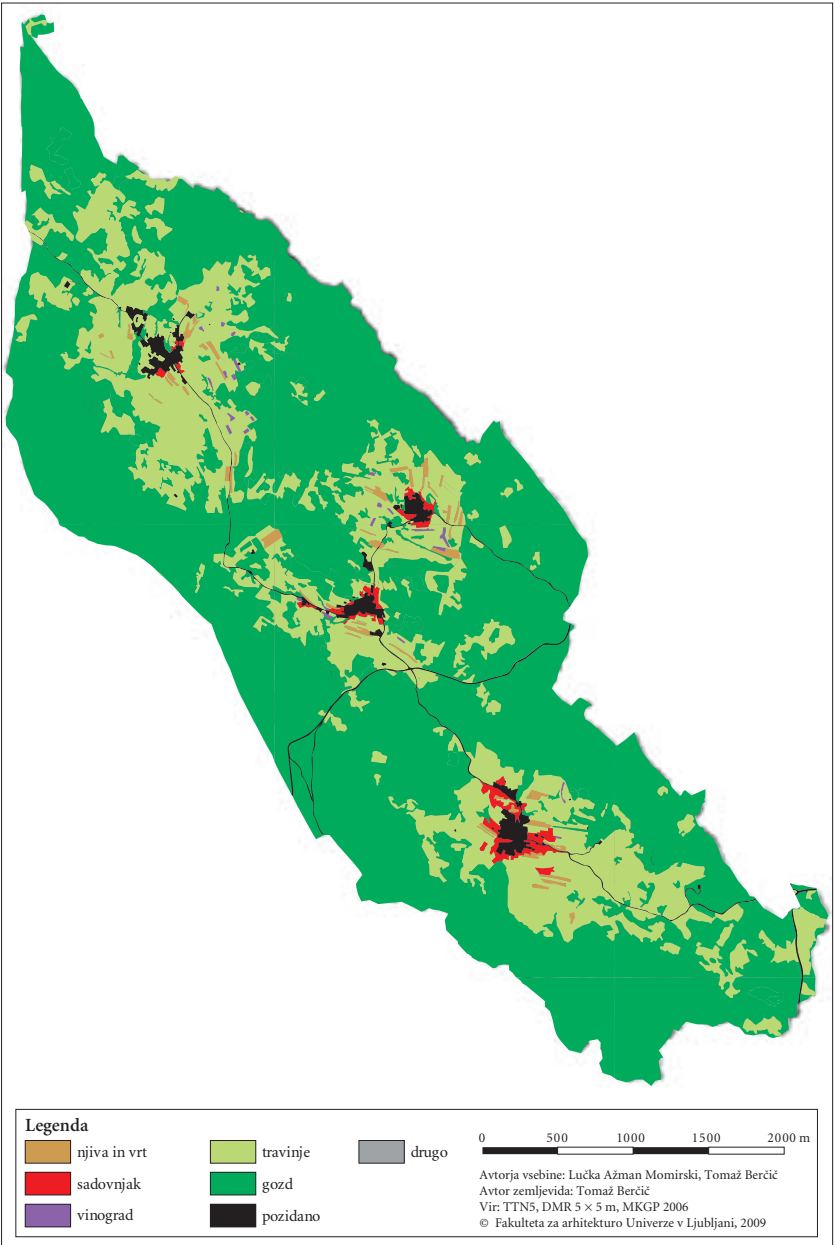
Avtorja vsebine: Lučka Azman Momirski, Tomaž Berčič

Avtor zemljevida: Tomaž Berčič

Vir: TTNS, DMR 5 × 5 m, MKGP 2006

© Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 2009

in nadaljnji razvoj je medsebojno povezovanje mikropodjetij in njihovo vključevanje v skupno ponudbo (Ažman Momirski s sodelavci 2007).

Zaradi pričakovanih strukturnih sprememb v kmetijstvu bi lahko kmetije glede na pričakovani razvoj razčlenili v tri skupine. V prvo spadajo kmetije, ki bodo s primarno kmetijsko pridelavo in morebitno dopolnilno dejavnostjo na kmetiji dosegale zadosten obseg prihodkov za zaposlitev vsaj ene profesionalne delovni moči. Drugo skupino sestavljajo kmetije, kjer bo ob kmetijski dejavnosti še dopolnilna ali dodatna dejavnost zunaj kmetije. Kmetovanje zgolj kot dodatna dejavnost podeželskih gospodinjstev pa bo potekalo na kmetijah v zadnji skupini (Ažman Momirski 2008).

Pri opredelitvi kriterijev za širjenje poselitve oziroma kmetij na kmetijska zemljišča so bili pripravljene posebni obrazci za vzorčne kmetije v izbranih pilotnih območjih. V nadaljevanju predstavljamo po eno kmetijo z vsakega pilotnega območja, za katero so podatki izpolnjeni v posebnem obrazcu in predstavljeni v prilogi.

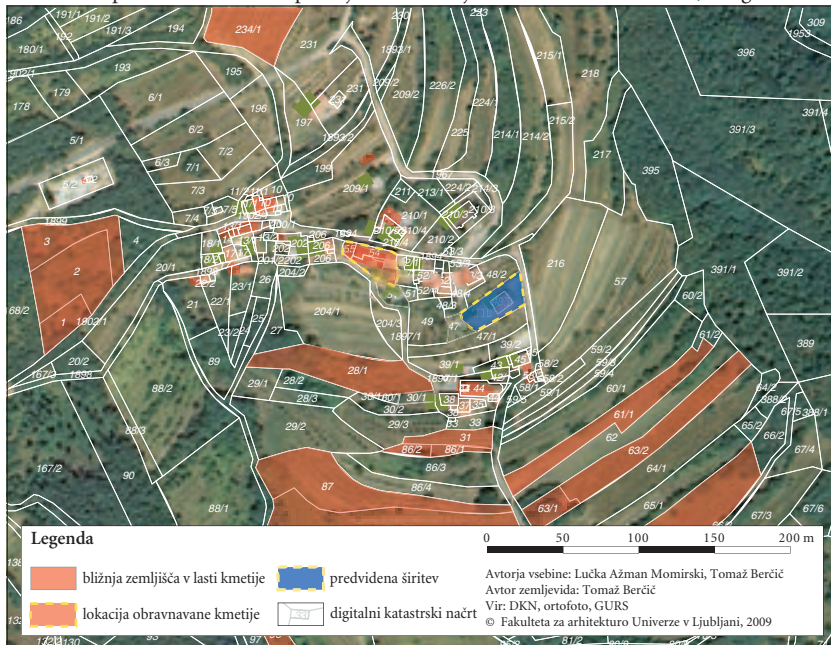
Katastrska občina Kožbana: Zmanjševanje kmetijske pridelave je najbolj izrazito na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami, kamor spadajo tudi zemljišča v strmih legah. V delu Primorske, kjer uspeva vinska trta, se površine vinogradov in pridelava v zadnjih petdesetih letih ne zmanjšujejo, znatno pa je opuščanje pridelave na strminah in nagljenem površju, pri čemer je opazna selitev vinogradništva in sadjarstva v bolj položne in ravninske predele. Takšen premik je posledica sproščanja zemljišč v ravninskih legah, ki so bila včasih namenjena zgolj pridelavi hrane. Znano je, da je bilo nekdanj sajenje trte v ravninskih predelih prepovedano in so lahko kmetje zasadili le eno vrsto, tako imenovano planto, ob robu njive ali travnika. Sajenje vinske trte je do nedavnega omejeval tudi pravilnik o rajonizaciji vinogradniških površin, danes pa so na Primorskem območja pridelovanja vinske trte zaokrožena in omejena le z naravnimi omejitvenimi dejavniki, nadmorsko višino, apnenčastimi narivi in izjemno strmimi legami. Ekonomske razmere v vinogradništvu in vinarstvu se sicer čedalje bolj zaostrejujejo, vendar, dokler bo vinogradništvo gospodarska dejavnost z zadovoljivim dohodkom, bodo tudi razmeroma strme lege ostajale obdelane. Pridelavo in predvsem vzdrževanje kmetijskih zemljišč pa bo zagotovo treba še dodatno racionalizirati.

V preteklosti, to je pred letom 1991, je bilo v kmetijstvu izvedenih veliko prostorskih posegov, od melioracij, komasacij, skupne oziroma celovite obnove sadovnjakov ter vinogradov in podobno. V zadnjih petnajstih letih je takšnih velikih posegov malo ali skoraj nič, če pa že so, se izvajajo v okviru obstoječih panog. Večina ali kar vse našteje ureditve so se izvajale bodisi na od deset do sto hektarjev velikih območjih bodisi po posameznih panogah. Zdaj takih omejevanj skoraj ni. Izjema je vinogradništvo,

Slika 16: Pozidano območje naselja Kožbana z vrisanimi parcelnimi mejami. ►

Slika 17: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Kožbana (obravnavana kmetija je sredi naselja). ► str. 56

pri čemer so bile že pred leti določene meje vinorodnih okolišev, kjer se lahko goji vinsko trto in prideluje grozdje. Razlog za razmejevanje vinorodnih območij je v varovanju geografskega porekla vin. Ker so vinorodni okoliši velika območja, ne nastajajo problemi z omejevanjem pridelave, zato lahko vsi vinogradniki pridobijo primerna zemljišča za sajenje vinske trte (Ažman Momirski s sodelavci 2007).

Do neskladja med razvojem z vidika prostorskega načrtovanja in z vidika kmetijstva prihaja, ker se ureditve prostora niso nikoli izdelovale na ravni kmetije in za kmetijo. Pri urejanju prostora kmetije ali skupine kmetij niso bile nikoli merilo njene oziroma njihove potrebe po kmetijskih zemljiščih na eni strani ter po površinah za bivalne prostore in potrebne gospodarske objekte na drugi.

Danes vemo, da sta zemljiška in posestna struktura med največjimi razvojnimi problemi slovenskega kmetijstva, čeprav se s propadanjem manjših kmetij postopoma izboljšuje. Povprečno slovensko kmetijsko gospodarstvo je junija 2007 obdelovalo 6,5 ha kmetijskih zemljišč, v letu 2005 pa 6,3 ha kmetijskih zemljišč (Struktura kmetijskih gospodarstev 2009), ki so se v povprečju razprostirala na 22 parcelah. Še leta 1991 je imela povprečna slovenska kmetija le 3,2 ha kmetijskih zemljišč (Kladnik 1998b). Zemljiška in posestna razdrobljenost predstavljata eno glavnih ovir pri nadaljnjem razvoju kmetij in zmanjšujeta konkurenčnost tako na ravni posameznih pridelovalnih usmeritev kot tudi na ravni kmetijstva v celoti. Podatki kažejo, da so bile kmetije pred desetimi leti še bistveno manjše, saj jih je bila več kot polovica manjših od 2 ha. Kljub povečanju zemljišč na kmetijo pa ostaja ključni problem njihova prostorska razdrobljenost, ki se ga skorajda ne rešuje.

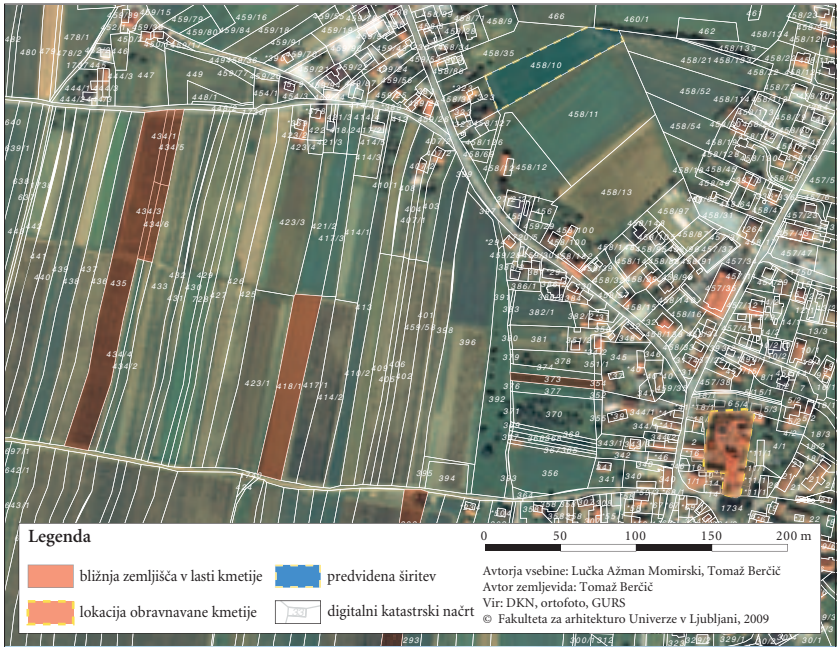
V osnutku Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013 so med ukrepi za izboljšanje konkurenčnosti kmetijskega in gozdarskega sektorja predvidene tudi naložbe v nakup kmetijskih zemljišč (opravičljivi stroški le v višini 10 % vrednosti celotne naložbe) in tudi naložbe v komasacije ter posledično v infrastrukturo, ki nastane ob komasaciji. Še vedno pa ni predvidenih nobenih sredstev za zaokroževanje kmetij oziroma za zmanjševanje zemljiške razdrobljenosti (Ažman Momirski s sodelavci 2007).

Katastrska občina Žalec in Gotovlje: Izboljševanje kmetijskih zemljišč z melioracijami se je izvajalo zlasti v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja, ko se je obstoj določenih kmetij reševalo s povečevanjem in izboljševanjem kmetijskih zemljišč za večjo pridelavo hrane in krme za domače živali. Melioracije so zajemale zlasti osuševanje zamočvirjenih travnatih zemljišč in s tem njihovo preobrazbo za intenzivnejšo njivsko obdelavo, hkrati pa se je z melioracijskim gnojenjem (z vnosom večjih količin slabo mobilnih elementov oziroma hranil globlje v prst) reševala tudi slabša založenost

Slika 18: Pozidano območje jedra naselja Gotovlje z vrisanimi parcelnimi mejami. ► str. 58

Slika 19: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Gotovlje. ► str. 59

teh prsti. Vsi ti posegi so bili za posamezne kmetije finančno zahtevni. Razmere po opravljenih prostorskih posegih bi bilo treba ponovno preučiti in ovrednotiti, v kakšni meri ti sistemi še vedno delujejo. Kmetijska zemljišča imajo majhen, srednji in velik pridelovalni potencial tudi glede na talno število (talno število je mera za navajanje kakovosti prsti z vidika pridelovalnega potenciala zemljišč, neodvisna od njihove dejanske rabe, izvedena na podlagi podatkov o teksturi in razvojni stopnji prsti, matični podlagi in vodnih razmerah, pri čemer večje število pomeni boljše kakovost prsti), kmetije pa so glede na kakovost zemljišča usmerjene v raznovrstno pridelavo.

Posodabljanje pridelave na kmetijskem gospodarstvu bo, vključno z novogradnjami gospodarskih poslopij, kmetijskim gospodarstvom omogočilo prilagajanje in izvajanje zahtev navzkrižne skladnosti. Te novogradnje so opredeljene v Uredbi o predpisanih zahtevah ravnanja ter dobrih kmetijskih in okoljskih pogojih pri kmetovanju (UL RS 21/2005). Uredba določa pogoje, ki jih morajo izpolnjevati kmetovalci za nemoteno prejetje neposrednih plačil. Za preverjanje izvajanja je pristojna Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja (ARSKTRP). Navzkrižna skladnost, ki je bila uvedena z reformo skupne kmetijske politike leta 2003, vzpostavlja povezavo med neposrednimi plačili EKO 0, pridelavo semenskega krompirja in oljnih buč ter izpolnjevanjem določenih okoljevarstvenih zahtev, varne hrane, zdravja in dobrega počutja živali, ob sočasnem upoštevanju načel dobrega kmetijskega in okoljskega delovanja.

Izpostaviti je treba tudi neugodno starostno strukturo nosilcev kmetijskih gospodarstev. Zato je treba k prevzemanju kmetij spodbujati mlade naslednike, kar bo pomenilo boljše usposobljene nosilce kmečkih gospodarstev in večjo delovno storilnost v kmetijstvu. Mladim prevzemnikom je treba omogočiti gradnjo stanovanjskih hiš za njihove družine (Ažman Momirski s sodelavci 2007).

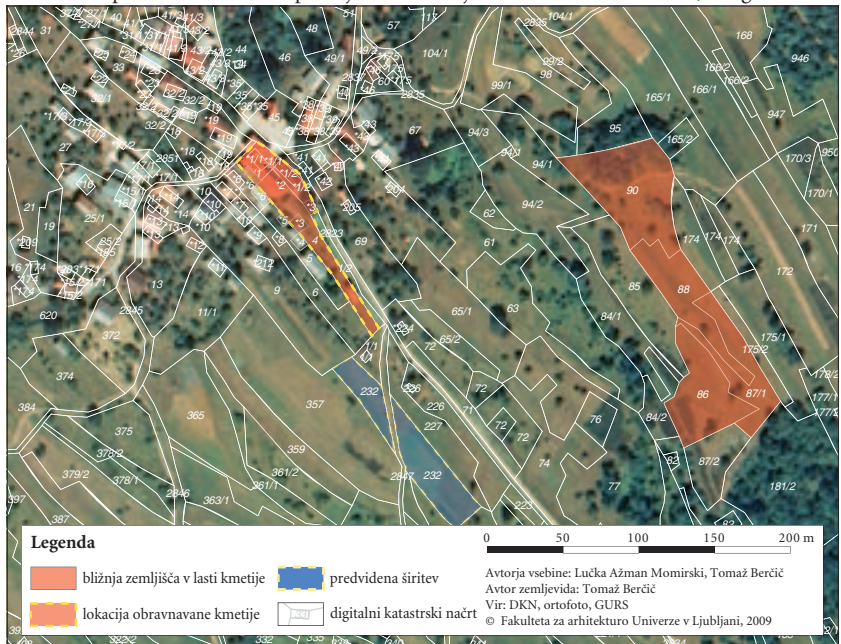
Pri razvoju dopolnilnih in dodatnih dejavnosti so v prednosti tržno usmerjene družinske kmetije. Poleg znanja so glavni razvojni dejavniki dopolnilnih dejavnosti na kmetiji naravne razmere, trg in tradicija.

Katastrska občina Sela pri Hinjah: Vzporedno s spremembami v kmetijstvu se spreminjata gospodarska in demografska struktura podeželskega prostora. To velja tudi za območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo, kamor so razvrščena vsa zemljišča na območjih vasi Visejec, Vrh pri Hinjah, Sela pri Hinjah in Lopata. V teh naseljih ni čutiti večjega demografskega pritiska in tako tudi ne pritiskov urbanizacije. Večja nevarnost z vidika urejenega prostora je zaraščanje kmetijskih zemljišč. Urejeno podeželje je namreč pomembno tako kot prostor za bivanje ter prijetno okolje za delo in rekreacijo prebivalstva (ekonomsko-socialna dimenzija urejanja prostora) kot tudi prostor varovanja oziroma ohranjanja naravnih virov (ekološka dimenzija urejanja prostora). V tem se odraža multifunkcionalnost kmetijske dejavnosti. To še

Slika 20: Pozidano območje naselja Visejec z vrisanimi parcelnimi mejami. ►

Slika 21: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Sela pri Hinjah. ► str. 62

zlasti velja za območje, ki je predmet obravnave, saj so na podeželju v vseh strateških dokumentih kot pomemben potencial in razvojna priložnost širšega območja opredeljene različne oblike turizma. Na izbranih kmetijah, ob čemer je treba poudariti, da so izbrane le »najperspektivnejše« kmetije na tem območju, se ne izvaja intenzivna kmetijska pridelava, kar zaradi naravnih in družbenih razmer (reliefna razgibanost terena, slabša kakovost kmetijskih zemljišč, neugodna posestna struktura, kapitalna nesposobnost kmetij ...) ni pričakovati niti v prihodnosti. Kljub ekonomski nekonkurenčnosti pa mora ohranjanje kmetijske dejavnosti ostati tako nacionalni interes kot interes lokalne skupnosti, slednji zaradi pridelave kakovostne hrane in lokalne oskrbe s hrano, ob uspešnem prostorskem načrtovanju pa tudi z namenom optimalnega izkoriščanja naravnih danosti in zagotavljanja kakovostnega življenjskega prostora. Ohranjanje kmetijske dejavnosti in dejavnosti izbranih ter njim podobnih kmetij nasploh je ključnega pomena za ohranjanje urejenega prostora oziroma okolja, v katerem prebivajo ljudje na tem območju (Ažman Momirski s sodelavci 2008).

Glede na pridelovalni potencial spada večina kmetijskih zemljišč na obravnavanem območju v drugo kategorijo. Gre za zemljišča, ki so še vedno primerna za kmetijsko pridelavo, vendar zaradi slabših naravnih razmer nimajo posebno velike vrednosti. Na takih območjih je kmetijska dejavnost »omejena«, na obravnavanem območju tudi zaradi uvrstitve območja med območja pojavljanja zveri. Prevladujoča dejanska raba zemljišč je zaradi teh omejitvenih dejavnikov travinje. Prav zato je na obravnavanem območju ohranjanje kmetijske dejavnosti ključno za doseganje enega izmed pglavitnih ciljev, to je ohranjanja tradicionalnega videza kulturne pokrajine, verjetno tudi zagotavljanja kakovostnega življenjskega prostora prebivalcev z vidika varnosti pred medvedi. Manjši del kmetijskih zemljišč je uvrščen v tretjo kakovostno kategorijo. Ta zemljišča je zaradi majhne ustreznosti za kmetijsko pridelavo (slabša prst, ostanki zemljišč znotraj pozidanih območij ...) mogoče prepustiti drugim vrstam rabe, a le v obsegu, da je primarno še vedno omogočena infrastrukturna širitev vitalnih kmetij.

Na obravnavanem območju je za usmeritve širitve individualnih kmetijskih gospodarstev ključno, da z namenom preprečevanja zaraščanja kmetijskih zemljišč z ne najvišjim pridelovalnim potencialom omogočimo vse v nadaljevanju opredeljene potrebne posege v prostor, ki naj zagotovijo ohranjanje kmetijske dejavnosti. Glede na naravne razmere je mogoče pričakovati razvoj zlasti na dveh področjih: ekstenzivne (tudi ekološke) živinoreje ter raznovrstne dopolnilne in dodatne dejavnosti na kmetijah. Pri tem je treba upoštevati, da se na živinorejskih kmetijah zaradi posodabljanja tehnoloških postopkov sistem gradnje spreminja (primerna velikost hleva zaradi drugačnih kriterijev gradnje za ohranjanje dobrega počutja domačih živali, velikost spremljajočih objektov, na primer skladišč za živalske odpadke z namenom varovanja voda, nagib streh, višina spremljajočih objektov, na primer dvoetažnih za

sušilnice, objekti za shranjevanje kmetijske mehanizacije ...). Na večini živinorejskih kmetij je ne glede na vrsto domačih živali nujno urejanje pašnikov. Razvoj dopolnilnih in dodatnih dejavnosti na kmetijah bo pomembno vplival tudi na ohranjanje temeljne kmetijske dejavnosti in bo tudi vnaprej potekal zlasti v dveh smereh. Na eni strani bo šlo za dejavnosti, ki bodo omogočale doseganje paritetnega dohodka, na drugi pa za dejavnosti, ki niso neposredno povezane s kmetijsko pridelavo in bodo pomenile aktivnejše vključevanje kmetijstva v mrežo podjetništva. V primeru usmerjanja v turistično dopolnilno dejavnost je zainteresiranim kmetijam treba omogočiti ustrezne prostorske možnosti za oblikovanje celovite ponudbe (igrišča, rekreacija v naravnem okolju ...). Poudariti je treba, da pri zagotavljanju razvoja dopolnilnih in dodatnih dejavnosti kmetije z vidika prostorskega urejanja potrebujejo praktično enake pogoje, kot veljajo za iste dejavnosti, če se izvajajo kot glavna dejavnost (dovozi, parkirne površine ...). Profesionalizacije kmetij z izključno kmetijsko pridelavo tudi v prihodnosti ni pričakovati, kar potrjuje tudi vzorčni izbor »najvitalnejših« kmetij.

Poselitveni vzorec na obravnavanem območju z vidika prostorske utesnjenosti ni upoštevanja vreden omejitveni dejavnik. Vsekakor pa je v prihodnje tudi pri načrtovanju ostalih posegov v prostor (ostale gradnje) treba paziti, da se vitalnim kmetijam (na obravnavanem območju torej vsem, ki se še ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo) ne onemogoči razvoja. Kmetijska zemljišča, ki skupaj z gospodarskim obratom vitalnih kmetij sestavljajo zaokrožen kompleks, je treba ohranirati tako za trajno kmetijsko rabo kot za spremljajoče dopolnilne in dodatne dejavnosti, tudi če so znotraj zazidljivih območij naselij (Ažman Momirski s sodelavci 2008).

4 Določanje tipologije in vzrokov pokrajinskih sprememb

4.1 Ugotavljanje plazovitosti

Plazovitost kot dejavnik razvoja kulturne pokrajine smo ugotavljali na primeru katastrske občine Kožbana v Goriških brdih, pokrajine, kjer ugodne naravne razmere omogočajo intenzivno kmetijsko pridelavo, številni dejavniki pa človekovo dejavnost onemogočajo. Med njimi so tudi zemeljski plazovi, ki so v Goriških brdih stalen problem (Vrišer 1954; Vrišer 1956; Grimšičar 1962). Če izhajamo iz družbenih prilagoditev na naravne razmere, ki so rezultat dolgotrajnega življenja na plazovitih območjih, lahko ugotovimo, da je preventivno delovanje dolgoročno najcenejši in poleg umika na varna območja edini smotrni način sobivanja človeka z naravnimi procesi. Geografski informacijski sistemi so olajšali preventivo, saj lahko z njimi izdelamo zemljevide plazovitosti. Te izdelamo s pomočjo različnih naravnogeografskih podlag (na primer kamninske sestave, naklona in ukrivljenosti površja, padavin) in podatkov

o dejanskih zemeljskih plazovih. Zemljevid ogroženosti zaradi zemeljskih plazov pa dobimo, ko na zemljevid plazovitih območij položimo podatkovne sloje z družbenogeografskimi prvinami oziroma upoštevamo človekovo delovanje v pokrajini. Na njem je za vsak objekt ali območje razvidno, kakšna je kategorija njegove ogroženosti. V tej fazi se približamo temeljnim geografskim načelom, saj zemljevid ogroženosti prikazuje součinkovanje naravnogeografskih in družbenogeografskih dejavnikov v pokrajini.

Tovrstni zemljevidi so eden od preventivnih ukrepov v boju proti naravnim nesrečam, saj prikazujejo ogroženost območij človekove dejavnosti ali bivanja, z njihovo pomočjo pa lahko določimo primernost nekega območja za določeno rabo. Izdelujemo jih z determinističnimi (Zorn in Komac 2004), statističnimi in probablističnimi ali verjetnostnimi metodami (Zorn in Komac 2007; Zorn in Komac 2008). Zemljevid na sliki 24 je bil izdelan z deterministično metodo ponderiranja (van Westen in Terlien 1996; Zorn in Komac 2008).

Tako kot v celotnih zgornjih Brdih tudi v katastrski občini Kožbana prevladujejo zgornjepaleocenske kožbanske plasti, ki so nastale iz usedlin velikih podmorskih plazov. V njih so poleg glinovca, laporja in peščenjaka pogosti še konglomerat, breča in apnenec. Fliš na Primorskem, v katerem se hitro menjavajo laporci in peščenjaki, se imenuje sovdan (Pavlovec 1974, 146; Arčon 2004, 17–31), ki pa je značilen za spodnja Brda, v zgornjih pa so kamnine pogosto premešane in neurejeno razporejene.

Zaradi raznolike kamninske sestave so geomorfni procesi v nekaterih delih pokrajine intenzivnejši kot v drugih. Poglavitni vzrok za to je dejstvo, da fliš s preperevanjem zelo hitro in do velike globine razpada v preperino, ki je posebej gibljiva, če leži na strmih pobočjih, ki jih v zgornjih Brdih ne primanjkuje. Naklon površja je namreč poleg kamninske sestave eden od poglavitnih vplivnih dejavnikov plazenja.

Z vidika kulturne pokrajine oziroma z vidika zemljiške rabe so zato najbolj problematične lege na strmih pobočjih, na konveksnih, izpostavljenih delih pobočij ter v dolinskih zatrepih in na pobočjih grap. V splošnem velja, da se na območjih z naklonom nad 20° skoraj ne moremo izogniti nastanku nevarnih pobočnih procesov.

Zakonitost vzajemne povezanosti naravnogeografskih prvin, ki vplivajo na plazovitost, odseva tudi briški izraz opoka za lapor ali hitro razpadajočo flišno kamnino, iz katere nastaja rodovitna »... *prst, ki ugaja zlasti vinski trti*...« (Pavlovec 1975, 55). Raba tal je tretja pomembna pokrajinska prvina, ki vpliva na plazenje. Je zunanji izraz kulturne pokrajine in s tem ena od njenih najpomembnejših prvin. Čeprav je v kulturni pokrajini močno odvisna od človeka, jo lahko uvrstimo tudi med naravnogeografske pokrajinske prvine, saj je pomembna za razumevanje geomorfnih procesov. S posegi v preperino namreč človek na plazenje vpliva neposredno, s spreminjanjem rabe tal pa tudi posredno (Komac in Zorn 2008b). V zgornjih Brdih so zemeljski plazovi in manjši pojavi (usadi) pogosto povezani s sicer redkimi njivami

in sadovnjaki ter pogostejšimi travniki in pašniki. Njive na pobočjih so tako kot vinogradi v spodnjih Brdih z vidika pobočnih procesov nadvse problematična raba tal. Na njih prevladuje površinski vodni odtok z erozijo, ki premešča preperino na spodnje dele parcel, zato so tam plazovi pogostejši kot sicer. Denudacija in erozija tudi razgaljata površje, kar omogoča in pospešuje pronicanje vode v preperino ter z njenim vsesavanjem ali sukcijo hitro, globinsko razpadanje fliša. Plazovitost se lahko poveča s kmetijsko dejavnostjo in kupi preperine na omejkah, to je v spodnjih delih njiv in vinogradov.

Gozdna območja so manj ogrožena, vendar lahko krhko naravno ravnovesje na pobočjih poruši že manjši človekov poseg, kot je na primer gradnja ceste ali posek gozda. Problematične so tudi gozdne poti, vlake, saj so lahko izvor pospešene erozije.

Najpomembnejši povod za plazenje na flišu je voda, seveda v povezanosti z omejenimi dejavniki. Fliš je za vodo slabo prepusten, plazovi pa nastanejo zlasti na območjih, kjer se temu dejavniku pridružijo »... *neugodno ležeče plasti lapornih glin in glinastih laporjev...*« ter dovolj velik naklon pobočij (Grimšičar 1962, 8–9). Do plazenja oziroma »... *zdrsa preperine po lapornati podlagi...*« pride že, če se podzemna voda dvigne le nekaj centimetrov do nekaj decimetrov nad njo, odvisno pač od debeline preperine. Pri na primer meter debeli preperini oziroma preorani ali rigolani prsti pride do plazenja, če se podzemna voda dvigne 30 cm nad podlago (Petkovšek, Klopčič in Maček 2007, 18).

Iz povedanega lahko utemeljeno sklepamo na tesno povezanost plazovitosti in delovanja človeka. To je na primeru Haloz dokazal Natek (1990, 14; 1996, 144), ki je človeškim vplivom pripisal slabo polovico usadov, sproženih ob neurju julija 1989. Pomembno vlogo pri nastanku pobočnih procesov imajo zlasti cestni useki oziroma vkopi ob cestah in poteh. Plazovi zelo pogosto nastanejo nad cestami, kar je posledica gradnje vkopov, zaradi slabega odvajanja vode pa nastajajo tudi pod njimi. Žiberna (1992, 14) je ob neurju novembra 1991 neustreznim človeškim posegom pripisal dobro polovico plazov, ponekod celo tri četrtine. S preučitvijo 1179 plazov in usadov v Halozah je Natek ugotovil (Natek 1990, 71), da je 44,9 % pojavov povezanih z gradnjo prometnic, 28,1 % pa z obdelavo njiv in vinogradov. Na spodnjem robu njiv in vinogradov je nastalo kar 27,7 % plazov.

Na podlagi povedanega je razumljivo, da lahko zemeljski plazovi v Goriških brdih povzročajo veliko gmotno škodo. V vinogradih na strmih pobočjih morajo kmetje nenehno popravljati terase, za kar ponekod porabijo več tednov letno (Komac in Zorn 2008a). Na pomen stalnega popravljanja posledic geomorfni procesov kaže tudi dejstvo, da je po Natku (1990, 71) v Halozah kar petina (22,1 %) plazov nastala na opuščeni omejkah. Plazovitost lahko torej vsaj začasno stopnjuje opuščanje intenzivne rabe tal, kar je značilno tudi za katastrsko občino Kožbana.

Pomenljivo je dejstvo, da je z gradnjo stavb povezan manjši del (v Halozah le 0,1 %) zemeljskih plazov, kar lahko pripišemo umikanju vplivnim območjem naravnih pro-

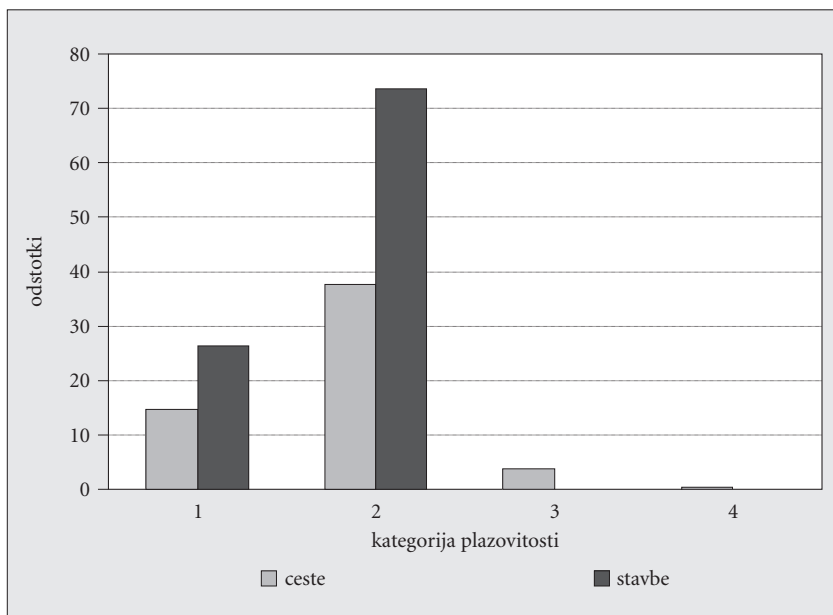
MATIJA ZORN

Slika 22: Erozijsko žarišče nad opustelo vasjo Slapnik.

cesov (predvsem) v pretekli dobi, ko so naselja nastala, manj pa upoštevanju njihovega pomena pri sodobnem širjenju naselij. Z depopulacijo je takšnih nesmotrnih posegov vse manj.

V zgornjih Brdih je kljub večjim naklonom površja zaradi drugačne kamninske sestave (Pavlovec 1974) in manj intenzivne obdelave kot v spodnjih Brdih »... zelo malo plazov ...« (Grimšičar 1962, 8–9; Komac in Zorn 2008a). Večji je pomen erozijskih procesov v ožjem pomenu besede, ki dolgoročno na pokrajinsko podobo učinkujejo podobno kot plazovi. Površje razgalijo, gradivo premestijo na nižje dele pobočij, njihov manjši del pa doseže dolinsko dno. V začetnih fazah gre za pozitivno-povraten proces, kar pomeni, da erozija na pobočju odstrani rastlinstvo in preprečuje rast novih rastlin (slika 22). Na pobočne procese v katastrski občini Kožbana je opozoril že Vrišer (1954, 58), ki piše, da ponekod »... 'plaze' cela pobočja (Slapnik) ...«.

Čez daljši čas nas na erozijsko problematična območja opozarjajo reliefne (vbo-kline v pobočju, grape), rastne (mlajša rastlinska odeja kot v okolici) ali vodne (močila, izviri) razmere, nenazadnje pa tudi prilagojenost antropogenih prvin kulturne

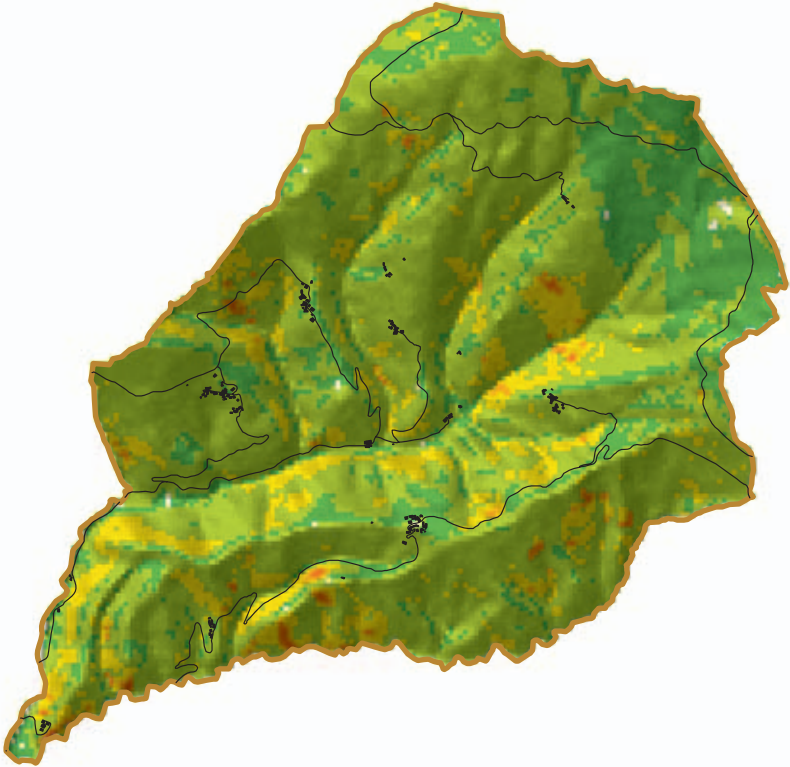

Slika 23: Kategorije ogroženosti stavb in cestnega omrežja v katastrski občini Kožbana zaradi plazjenja.

pokrajine geomorfnim procesom, pri čemer moramo izpostaviti zlasti lego naselij ali tradicionalnih domačij (Komac in Zorn 2007). Prometnice in zlasti naselja so naravnim razmeram oziroma plazovitosti razmeroma dobro prilagojeni tudi v zgornjih Brdih: na bolj plazovitih območjih je namreč le nekaj cest, naselja pa stojijo na razmeroma varnih območjih (slika 23).

Pobočnim procesom se lahko izognemo zlasti z izogibanjem nevarnim območjem oziroma previdnim poseganjem v preperino ali pobočja. Pri tem velja opozoriti na pomembno dejstvo, da sta raba tal in videz tradicionalne kulturne pokrajine zelo verjetno povezana tudi s celostnimi izkušnjami z naravo povezanega človeka pri gospodarjenju z labilnim naravnim okoljem, ne pa zgolj z gospodarskim pomenom in naravnimi omejitvami. Na to verjetno kaže zelo pestra, raznolika raba na majhnih parcelah v nekaterih slovenskih pokrajinah (Radinja 1983, 72).

Slika 24: Plazovitost v katastrski občini Kožbana. ►

Legenda

 neplazovito

 1

 2

 3

 4

 5

 pozidano

 cesta

0 500 1000 1500 m

Avtorja vsebine: Blaž Komac, Matija Zorn

Avtorja zemljevida: Blaž Komac, Matija Zorn

© Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 2009

4.2 Spremembe rabe tal

V rabi tal se zrcalijo tako naravne prvine kot družbene razmere določene pokrajine. Preučujemo jo lahko z različno natančnostjo, največkrat pa ločimo njive, trajne nasade (sadovnjaki, vinogradi, oljčniki in drugo), travnike, pašnike, gozdove, nerodovitna in pozidana zemljišča. V kontekstu obravnave podeželja namenjamo pozornost zlasti kmetijski in gozdni rabi. Kmetijska in gozdna zemljišča namreč v Sloveniji prekrivajo kar okrog devet desetin celotnega ozemlja in odločilno zaznamujejo videz naše dežele. Še več o pokrajini povedo spremembe rabe tal, ki jih ugotavljamo s primerjavo dveh časovnih prerezov stanja rabe tal v določeni pokrajini.

Spremembe rabe tal kažejo na dramatične spremembe v obdobju zadnjih dveh stoletij. Njihove interpretacije govorijo o spreminjanju načina kmetovanja in njegovem opuščanju, spremembah lastniške sestave in vrednotenja zemljišč, razraščanju gozda, širjenju urbanizacije ter industrializacije in podobnem. Njihovo poznavanje je pomembno za razumevanje prostorskega razvoja, seveda pa ne morejo v celoti nadomestiti zgodovinsko-razvojne analize prostora. Značilnost tovrstnih analiz je, da so zelo podrobne in natančne znotraj izbranega območja (katastrske občine), že v sosednjih katastrskih občinah pa so lahko rezultati zaradi drugačnih naravnih ali/in družbenogospodarskih razmer bistveno drugačni.

Rabo tal smo ugotavljali za časovno obdobje med letoma 1819 in 2004. Za obdobje prve polovice 19. stoletja smo uporabili podatke iz franciscejskega katastra in sicer sumarne podatke o površinah kategorij rabe tal za območja katastrske občine Kožbana z letnico 1819 (Arhiv Republike Slovenije 2006), katastrskih občin Gotovlje in Žalec z letnico 1825 (Arhiv Republike Slovenije 2007) in katastrske občine Sela pri Hinjah z letnico 1825 (Arhiv Republike Slovenije 2007). Za območja preučenih katastrskih občin smo morali sestavljene liste franciscejskega katastrskega načrta pretvoriti v Gauss-Krügerjev koordinatni sistem (Petek in Fridl 2004). Pri tem smo si pomagali z računalniškim paketom ARC GIS 9. Osnova za aktualno stanje rabe tal je bila karta Dejanska raba kmetijskih zemljišč, ki prikazuje stanje v letu 2004 (MKGP 2006).

Zaradi lažje preglednosti smo se odločili, da rabo tal ugotavljamo s sedmimi temeljnimi zemljiškimi kategorijami, čeprav tako starejši kot novejši vir vsebujeta in navajata precej več kategorij. S pomočjo že uporabljenega ključa (Petek 2005), predstavljenega v preglednici 1, smo jih smiselno združili. Združene kategorije so naslednje: njive, vinogradi, sadovnjaki, travinje, gozd, pozidano in poti ter drugo.

V izbranih katastrskih občinah smo spremembe rabe tal ugotavljali s prekrivanjem vektorskih slojev za leti 1825 in 2006. Dobili smo nov sloj, iz katerega smo lahko ugotovili, kje se raba tal ni spremenila, ter vrsto novih poligonov z več deset možnimi

Preglednica 1: Usklajevanje in združevanje kategorij rabe tal med franciscejskim katastrom (Arhiv Republike Slovenije 2006; Arhiv Republike Slovenije 2007) in karto Dejanska raba kmetijskih zemljišč (MKGP 2006).

osnovne kategorije leta 1819	usklajene in združene kategorije	osnovne kategorije leta 2004
vrtovi njive	njive	njive in vrtovi začasni travniki
njive z vinogradi vinogradi vinogradi z drevesi oljk	vinogradi	vinogradi oljčniki
travniki s sadnim drevjem sadni vrtovi pašniki s sadnim drevjem skupni pašniki s sadnim drevjem	sadovnjaki	ekstenzivni sadovnjaki intenzivni sadovnjaki
travniki travniki z drevjem travniki z grmičevjem pašniki pašniki z drevjem skupni pašniki pašniki z drevjem	travinje	trajni travniki in pašniki
gozd grmičevje	gozd	z gozdnim drevjem porasla kmetijska zemljišča zemljišča v zaraščanju drevesa in grmičevje gozd
stavbe dvorišča poti, ceste	pozidano in poti	pozidana in sorodna zemljišča
vode pušče	drugo	vode odprta zamočvirjena zemljišča trstičje
obroba		suha odprta zemljišča s posebnim rastlinskim pokrovom

kombinacijami spreminjanja rabe tal. Pri analizah sprememb smo opredelili poglavne smeri spreminjanja rabe in jih sintetizirali v naslednjih procesih:

- ogozdovanje (ko so se druge zemljiške kategorije spremenile v gozd),
- ozelenjevanje (ko so se druge zemljiške kategorije zatravile),
- intezifikacija (ko so se druge zemljiške kategorije spremenile v obdelovalna zemljišča oziroma v intenzivnejšo kategorijo obdelovalnih zemljišč) in
- urbanizacija (ko so se druge zemljiške kategorije spremenile v pozidana zemljišča, vključno s cestami in potmi).

S tem smo sledili Medvedovi metodologiji (Medved 1970), ki je bila že večkrat uspešno preizkušena in uporabljena (Gabrovec in Kladnik 1997; Gabrovec, Kladnik in Petek 2001; Petek 2002; Petek 2005). Metodologijo smo le delno prilagodili bolj natančnemu merilu baze podatkov.

Podlaga za ugotavljanje sprememb rabe tal glede na reliefne prvine je bil digitalni model reliefa s stranico 5 m, ki je bil izdelan posebej za ta projekt (Berčič 2007).

Katastrska občina Kožbana: Območje katastrske občine Kožbana spada med najbolj gozdnata v Sloveniji, čeprav v preteklosti ni bilo tako. Danes je kar 85 % površja preraščenelega z gozdom, od tega je dejansko gozda že 79 %, preostalih 6 % pa se zarašča. Terenske izkušnje kažejo, da je zaraščanje na demografsko depresivnih območjih praviloma nepovraten proces. Gozdu po obsegu sledi travinje, ki ga je 8 %, vinogradov je dobrih 4 %, sadovnjakov manj kot odstotek in njiv zanemarljivo malo. Pozidanega je 2 % ozemlja katastrske občine. Značilno je, da se je kmetijska raba tal ohranila zlasti na medanskih plasteh, kjer so nekoč prevladovali vinogradi, na kožbanskih plasteh, kjer so že prej prevladovali travniki in pašniki, pa je zdaj gozd. Značilno je tudi, da je Kožbana že na območju rastišča kostanjev maronov (Pavlin 1996, 154).

V prvi polovici 19. stoletja je imelo območje katastrske občine zelo drugačno podobo od današnje, saj je prevladovalo travinje, ki je zavzemalo skoraj polovico celotnega ozemlja (pašniki 33 % in travniki 13,6 %). To kaže na nekdanji večji pomen živinoreje v zgornjih Brdih. Drugačne naravne razmere kot v spodnjih Brdih so vplivale na manjšo razširjenost vinogradov, ki jih je bilo v Kožbani 15 % od celotne površine. Delež čistih njiv je bil enak sodobnemu, sadovnjaki so bili omejeni na vrtove v ohišnicah, kjer je bila raba verjetno dokaj pestra. Gozd je poraščal le slabih 33 % ozemlja, od tega je bilo 0,7 % kostanja. V kategoriji drugo so leta 1819 prevladovali pušče.

Neposredna primerjava deležev osnovnih kategorij rabe tal med letoma 1819 in 2004 kaže, da je bilo leta 1819 več vinogradov in predvsem travinja, leta 2004 pa se je na račun drugih kategorij rabe tal močno okreplila zlasti delež gozda. Raba tal se ni spremenila na skoraj 40 % ozemlja katastrske občine. Taka zemljišča in zemljišča,

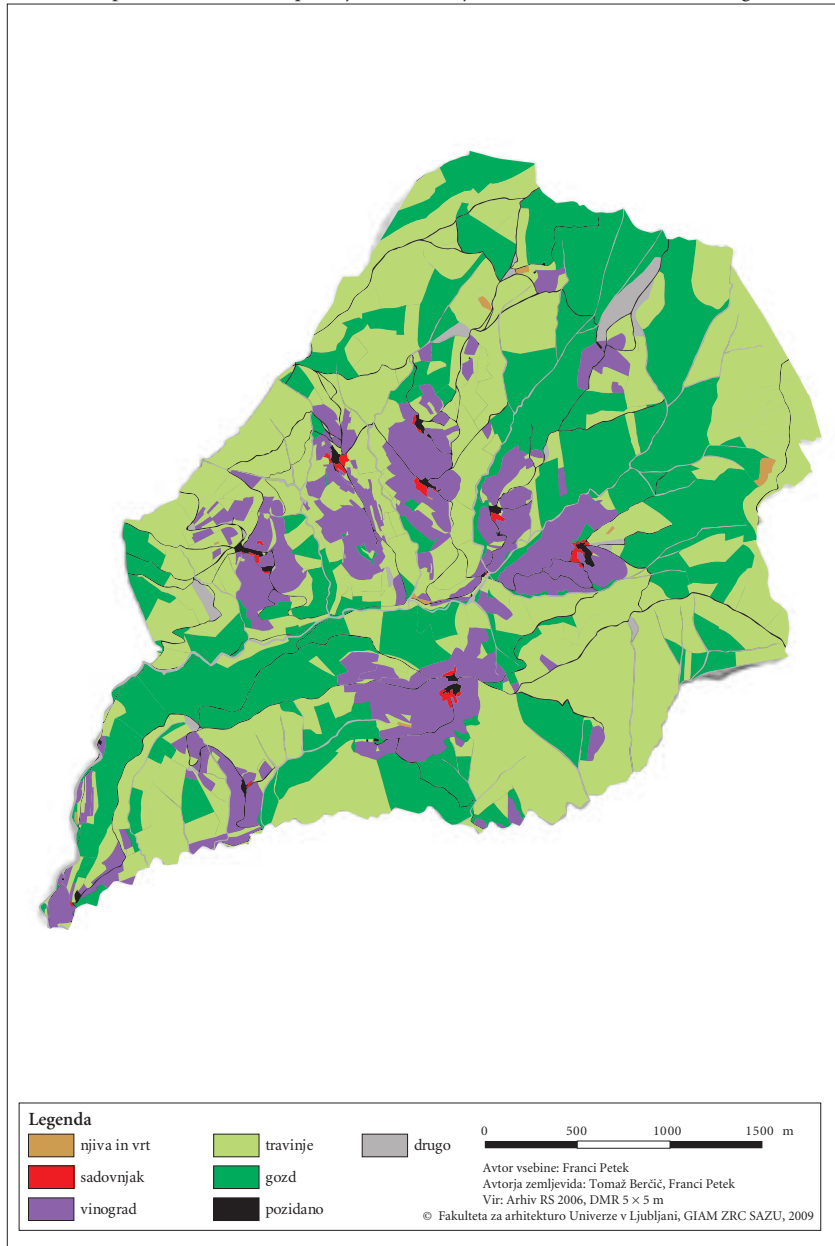
Slika 25: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrsko občino Kožbana. ►

Slika 26: Dejanska raba tal v katastrski občini Kožbana leta 1819. ► str. 74

0 500 1000 1500 m

Priprava zemljevida: Tomaž Bercič
Vir: Arhiv RS 2006

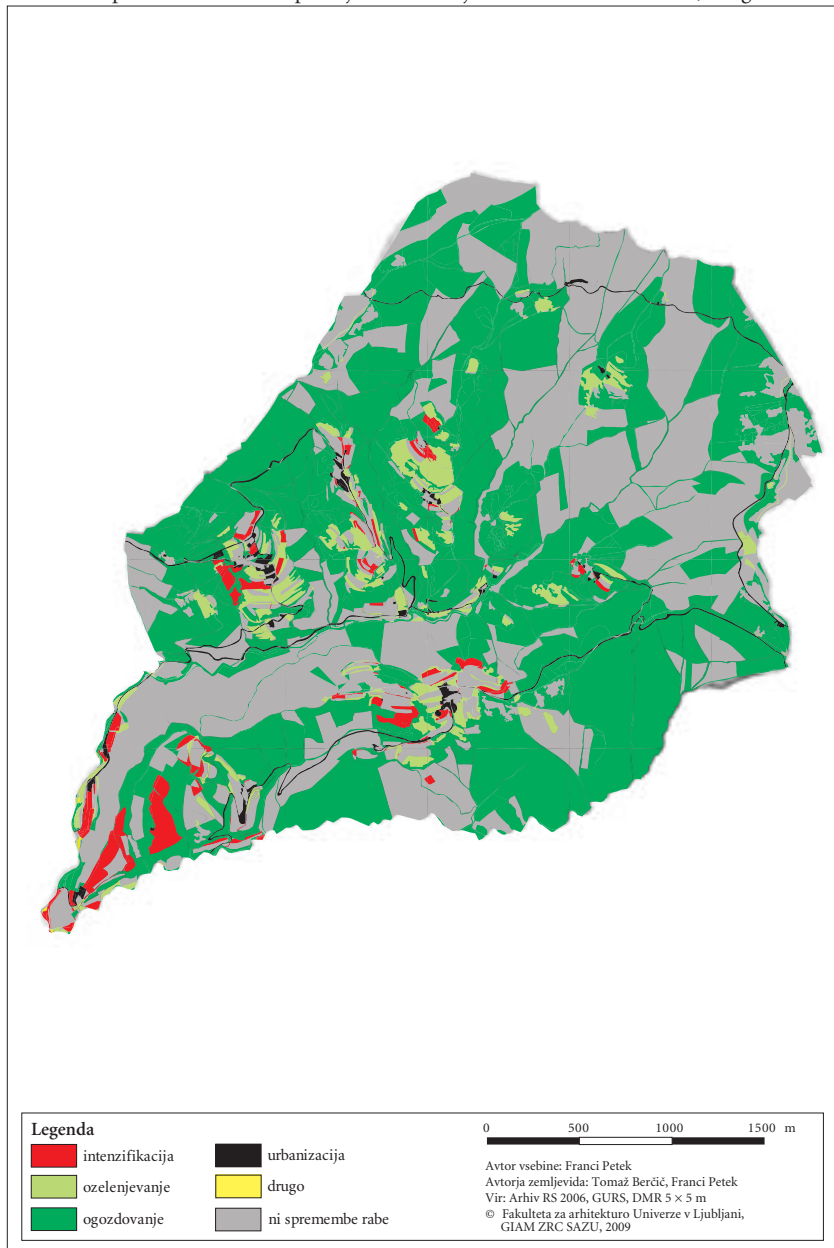
kjer smo ugotovili ogozdovanje, zavzemajo skupaj kar devet desetih njene celotne površine! To pa pomeni, da so se drugi procesi zgodili le na desetini katastrske občine, kar nakazuje zelo omejeno površino današnjih »aktivnih« zemljišč, ki ostajajo na bolj ugodnih tleh. Na za kmetijstvo manj ugodnih območjih se je še enkrat več potrdilo hierarhično zaporedje selektivnega opuščanja kmetijskih zemljišč oziroma ekstenzifikacije (Petek 2005, 181): spreminjanje njiv v travnike, travnikov v pašnike ali gozd, pašnikov v gozd. Kako zelo je nazadovala živinoreja, ki je bila v preteklosti očitno glavna kmetijska usmeritev v zgornjih Brdih in so bili zato tudi v Kožbani pašniki in travniki najbolj razširjena kategorija rabe tal, kaže podatek, da je bilo leta 1900 v Kožbani in Mirniku skupaj 437 glav govedi in 158 ovac (Leksikon občin za Avstrijsko-Ilirsko Primorje 1906), leta 2000 pa je bilo v celotni občini Brda le 190 glav govedi (Popis kmetijskih gospodarstev Slovenije 2000).

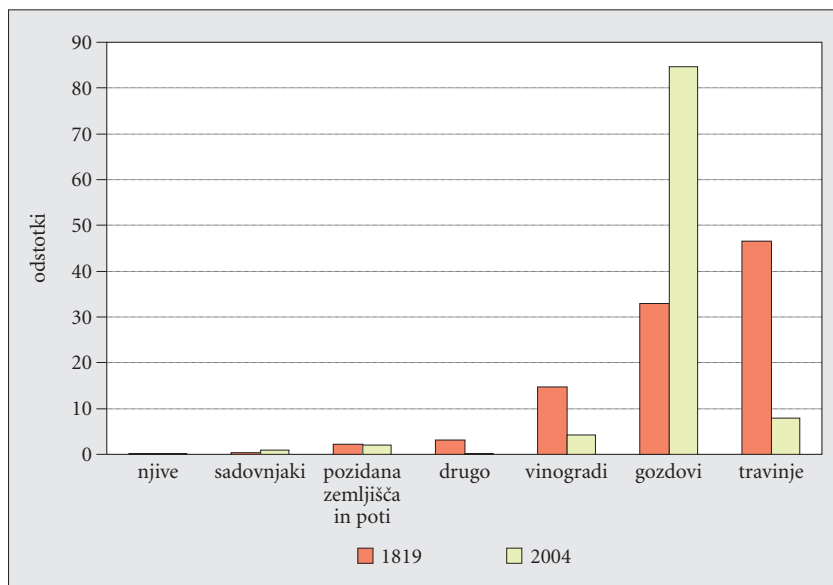
Preglednica 2: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1819 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Kožbana.

proces spreminjanja rabe	površina (ha)	delež (%)	povprečni naklon (°)	povprečna nadmorska višina (m)
druge spremembe rabe	0,2	0,0	10,5	117
ogozdovanje	493,3	52,8	22,3	361
ozelenjevanje	40,5	4,3	14,7	315
intenzifikacija	21,7	2,3	16,4	242
urbanizacija	14,7	1,6	16,4	330
brez sprememb rabe	364,0	39,0	22,7	381

Nekdanjih travnatih zemljišč se je zaradi ogozdovanja ohranilo zelo malo, vsega približno 7 %. Skromno zastopano ozelenjevanje gre na račun zatavljanja nekaterih nekdanjih njiv in vinogradov. Skoraj polovico nekdanjih vinogradov danes prerašča gozd. Ohranila se je le petina njihovega nekdanjega obsega, kar pomeni 3 % ozemlja. Zlasti v skrajnem jugovzhodnem delu katastrske občine je nastalo tudi nekaj novih vinogradov, kar na sliki procesov spreminjanja rabe tal nakazuje kategorija intenzifikacija. Zanimivo je, da je sodobni delež njiv enak deležu iz leta 1819. Realno je bil delež njiv oziroma njivske rabe tal leta 1819 večji kot ga navajamo, saj so bile takrat njive zastopane tudi v mešani kategoriji »njive z vinsko trto«, ki smo jo uvrstili k vinogradom. Nekdanjih »čistih« njiv ni več, saj so zdaj tam travnata zemljišča, zato pa

Slika 27: Proces spreminjanja rabe tal v katastrski občini Kožbana med letoma 1819 in 2004. ► str. 76

Slika 28: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrski občini Kožbana v letih 1819 in 2004.

so njive zorane ponekod na območjih nekdanjih vinogradov, torej na kulturnih terasah.

Vzroki spreminjanja rabe tal na območju katastrske občine Kožbana so jasni. Gre za sklop socialnih dejavnikov, ki so vplivali na selektivno prilagajanje zemljiške rabe naravnim razmeram. Naselje Kožbana, na primer, spada glede razvojnih gibal na področju med najslabše ocenjena slovenska naselja (Kladnik in Ravbar 2003, 122 in 174). Na velike socialne spremembe v kratkem času kaže močno zmanjšanje števila prebivalcev, zaposlenih v kmetijstvu. Še leta 1991 je bilo v kmetijstvu 43 % od vseh zaposlenih, leta 2002 le še 16 %. Poleg tega na primer v naselju Kožbana prideluje hrano le še 16 % gospodinjstev. Ob tako dramatičnih spremembah v strukturi prebivalstva so razumljive tudi dramatične spremembe v rabi tal.

Spremembe rabe tal smo ugotavljali tudi glede na naklon površja. Največji povprečni naklon imajo procesi ogozdovanja oziroma zemljišča, ki so na novo porasla z gozdom. Še rahlo večji povprečni naklon imajo zemljišča, na katerih se raba ni spremenila, kar je posledica dejstva, da v tej kategoriji površinsko močno prevladujejo gozdovi, ki so bili tudi v preteklosti na bolj strmih zemljiščih. Intenzifikacija ima bistveno manjši povprečni naklon od ogozdovanja, vendar večjega od ozele-

njevanja. Inzenzifikacijo zaznamujejo zlasti spremembe v vinograde, ki »prenesejo« večje naklone.

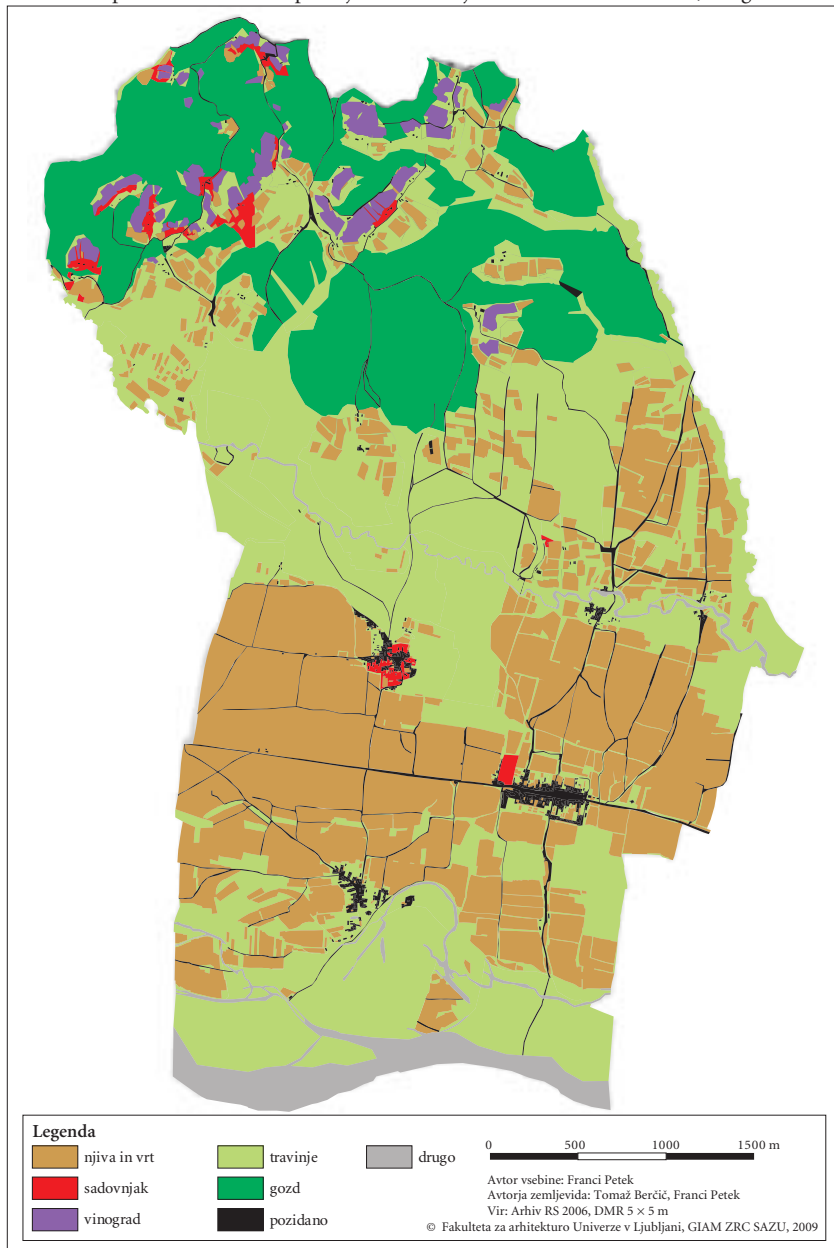
Katastrski občini Žalec in Gotovlje: Območje katastrskih občin Gotovelj in Žalca lahko glede na reliefne razmere razčlenimo na severni gričevnati del ter južni ravninski del. Temu je bila zemljiška raba prilagojena že v prvi polovici 19. stoletja, kar smo ugotovili z analizo franciscejskega katastra iz leta 1825 in analizo digitalnega modela reliefa. Na nagnjenem in vzpetem površju so bili predvsem gozdovi, vmes pa krčevine z vinogradi, travniki z drevjem, travniki in pašniki. V tem delu so bile tudi posamezne njive, kar je bilo skladno s socialnimi in gospodarskimi razmerami takratnega časa, za katere je bilo značilno samooskrbno kmetijstvo. K intenzivni obdelanosti manj ugodnega površja je pripomogla zlasti agrarna prenaseljenost, ki je ljudi silila k pridelovanju hrane tudi v manj ugodnih okoliščinah. V južnem, ravninskem delu so prevladovala njive, v bolj mokrotnih predelih pa travniki in pašniki. Pašniki so bili praviloma bolj oddaljeni od naselij kot travniki ali pa so bili na slabših, mokrotnih tleh ob Savinji in Ložnici. Naselja Žalec, Gotovlje in Vrbje so bila gručasta, da so zavzemala čim manj rodovitnih zemljišč. Neposredno ob naseljih so bili travniki s sadnim drevjem (kmečki sadovnjaki), kar je bilo značilno še zlasti za Gotovlje. Sicer so takrat na območju obeh katastrskih občin prevladovali travniki (22 %) in pašniki (19 %). Kot skupna kategorija travinje so zavzemali 680 (41 %) od 1651 hektarjev, kolikor meri celotno obravnavano območje. Po zastopanosti so sledile njive z 31 %, gozdovi z 18 %, vodovje ter stavbe in poti z okrog 3 %, vinogradi z 2 % in kmečki sadovnjaki s slabim odstotkom od celotne površine obravnavanega območja.

Prilagojenost zemljiških kategorij reliefnim razmeram je razvidna tudi iz tega, da so imeli največji povprečni naklon (21°) in največjo povprečno nadmorsko višino (355 m) vinogradi, kar kaže na to, da so bili vinogradi izključno v toplotnem pasu v gričevju. To potrjuje tudi dejstvo, da so imeli gozdovi manjšo povprečno in tudi manjšo najnižjo nadmorsko višino kot vinogradi. Njihov povprečni naklon je bil 15°, povprečna nadmorska višina pa 326 m. Nadmorsko višino 300 metrov in povprečni naklon 10° so presegali le še travniki s sadnim drevjem (315 m oziroma 11°), saj je bilo več kmečkih sadovnjakov v severnem delu območja ob vinogradih, sicer pa je bilo zanje značilno, da so bili locirani v neposredni bližini kmečkih domov. Druge kategorije zemljiške rabe so imele povprečni naklon manjši ali enak 3°, torej so močno prevladovala na ravnini.

Reliefnim razmeram je raba tal prilagojena tudi v sodobnosti. V gričevnatem delu na severu prevladujejo gozdovi, ki jih je zunaj tega območja le malo. V gričevju so tudi preostali vinogradi. V gričevje se je razširila tudi urbanizacija s stalnimi in začasnimi bivališči, čeprav je težišče širjenja pozidanih zemljišč še vedno na ravnini, kjer

Slika 29: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrski občini Žalec in Gotovlje. ► Slika 30: Dejanska raba tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje leta 1825. ► str. 80

je boljši dostop in gradnja lažja. Danes so prevladujoča kategorija zemljiške rabe njive, ki zavzemajo 35 % celotnega območja. K njivam so uvrščena tudi hmeljišča, ki zavzemajo 14 % preučenegega območja. Predvidevamo lahko, da so hmeljišča obstajala že leta 1825, vendar jih franciscejski kataster kartografsko ne loči od drugih kategorij. Delež gozda se je povečal na 23 %. Pašniki in travniki skupaj zavzemajo le še 19 %, medtem ko se je delež pozidanih zemljišč povečal na kar 18 %. Delež sadovnjakov se je povečal na 1,2 %, vinogradov pa zmanjšal na vsega pol odstotka ozemlja obravnavanega območja. Površina vodovja se je zaradi regulacije vodotokov zmanjšala na 2 %.

Preglednica 3: Deleži osnovnih kategorij rabe tal leta 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec.

zemljiška kategorija	površina (ha)	delež (%)	povprečni naklon (°)	povprečna nadmorska višina (m)
intenzivni sadovnjak	1,2	0,1	11,0	320
trstičje	1,5	0,1	1,2	259
zemljišče v zaraščanju	4,8	0,3	9,3	344
vinograd	8,2	0,5	16,7	349
ekstenzivni sadovnjak	18,6	1,1	9,3	301
drevesa in grmičevje	23,2	1,4	4,0	272
vode	29,5	1,8	1,6	259
hmeljišče	243,3	14,7	0,4	258
pozidano in poti	308,9	18,7	2,1	266
travnik in pašnik	318,9	19,3	4,2	278
njiva	335,4	20,3	1,6	266
gozd	358,0	21,7	14,9	320

Vinogradi so še vedno prilagojeni reliefu, saj so izključno na severu obravnavanega območja, v gričevju. Njihov povprečni naklon je še vedno največji med vsemi zemljiškimi kategorijami, čeprav se je, tako kot povprečna nadmorska višina, nekoliko zmanjšal. Tudi gozdovi imajo nekoliko manjši povprečni vrednosti obeh reliefnih prvin, kar kaže na to, da se je gozd razširil v ravninski del, kjer ga opazimo ob Savinji, na skrajnem jugovzhodu območja. Zemljišča v zaraščanju sicer predstavljajo zanemarljiv delež v celotni površini, vendar je očitno, da so se zarasla zlasti območja v večjih nadmorskih višinah. Med podatki so nova kategorija hmeljišča, ki so kljub močno razširjenim naseljem na ravnini (Žalec in Gotovlje sta danes neprekinjeno poseljena območje) našla prostor, zlasti zaradi regulacij vodotokov osušenih zemljišč. Zato

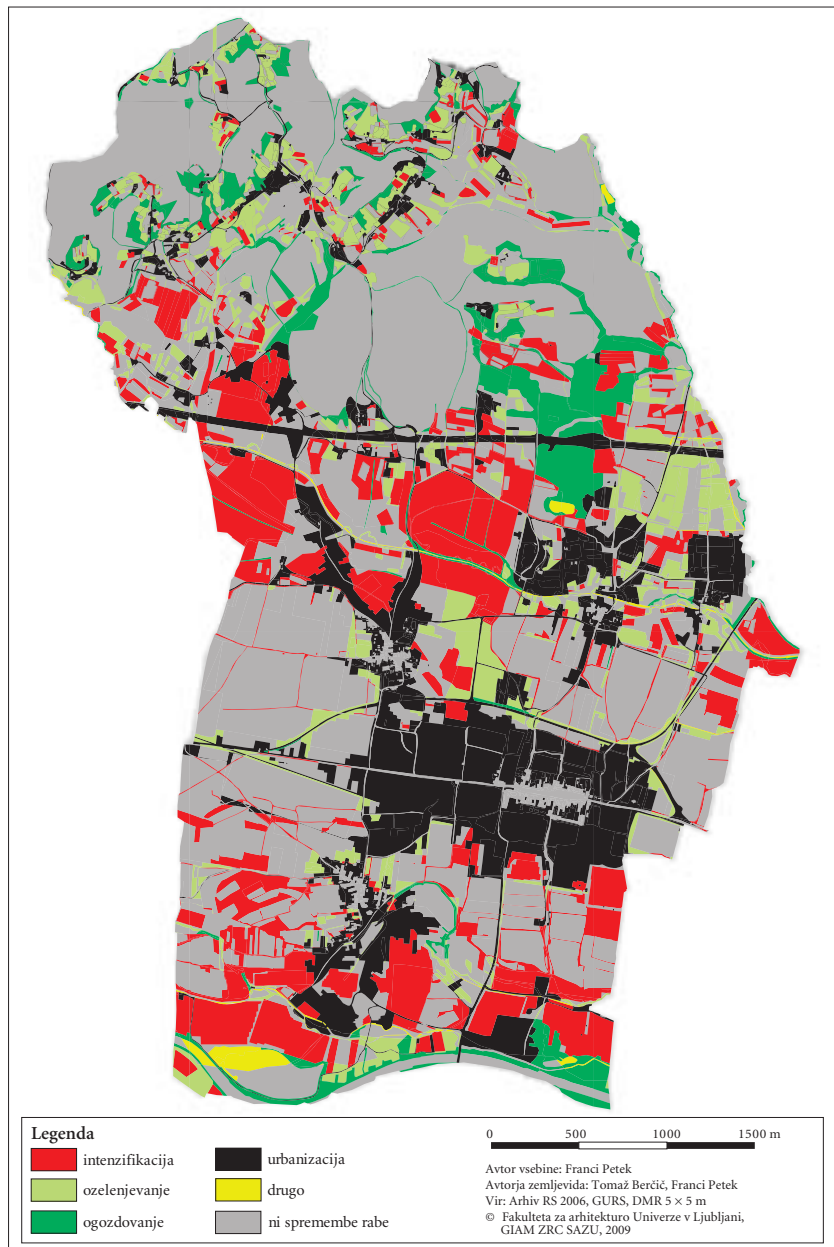
Slika 31: Procesi spreminjanja rabe tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje med letoma 1825 in 2004. ►

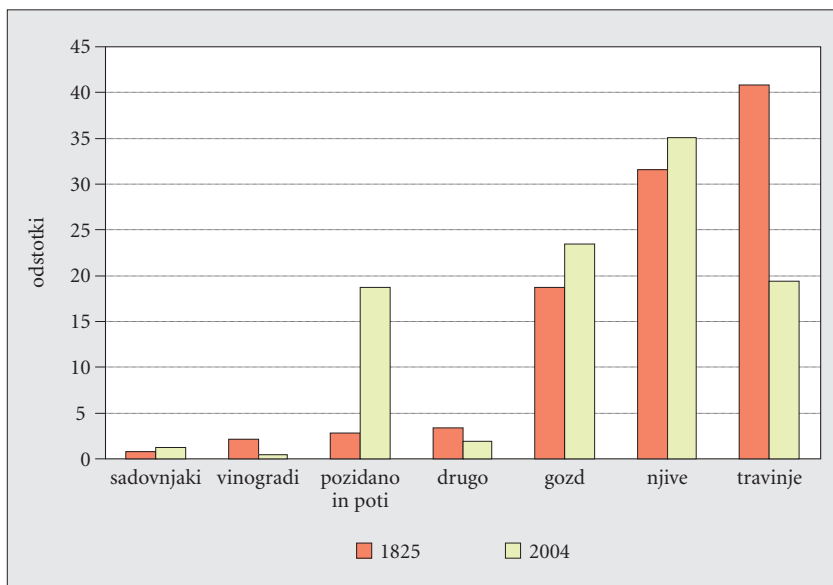
dandanes najdemo njive tudi tik ob vodotokih, kar za območje ob Savinji v prvi polovici 19. stoletja ni bilo značilno.

Neposredna primerjava zastopanosti združenih kategorij rabe tal v letih 1825 in 2004 kaže na svojstven tip sprememb rabe tal. Če je za Slovenijo kot celoto najbolj značilen proces spreminjanja rabe večanje zemljišč, poraslih z gozdnim drevjem, sta za katastrski občini Žalec in Gotovlje značilni rast pozidanih zemljišč, pa tudi intenzifikacija. Delež pozidanih zemljišč se je kar šestkratno povečal (z 2,8 % na 18,7 %). Najbolj so se pozidana zemljišča razširila na ravnini, zlasti v okolici Žalca, razširila pa so se območja vseh naselij, tudi dela Gotovelj v gričevju. Opazen je tudi močan vpliv avtoceste, ki, kljub temu, da gre za linijski poseg v prostor, pomembno vpliva na spremembe rabe tal v smeri urbanizacije. Trasa avtoceste kaže, kako močan je pritisk urbanizacije na ravnini, na razvoj preučevanega območja pa je zagotovo vplivala tudi železnica, ki so jo skozi Žalec speljali že v drugi polovici 19. stoletja. Ugotovili smo, da je bilo največ sprememb rabe tal v ravninskem delu katastrskih občin in ne v vzpetem svetu, kot je značilno v gorskem in hribovitem svetu Slovenije. Delež gozda se je povečal le za 4,7 %, vendar se je razširil tudi v ravninskem delu. Za 3,5 % se je povečal tudi delež njiv. Glede na to, da se je delež pozidanih zemljišč povečal zlasti na račun njiv, bi pričakovali, da se je površina njiv glede na leto 1825 zmanjšala. Vendar so predvsem regulacije vodotokov omogočile, da so se njive razširile v njihovo neposredno bližino, zato pa se je zmanjšal delež travnikov in pašnikov. Teh je kar enkrat manj kot v prvi polovici 19. stoletja, njihov delež pa se je zmanjšal tudi na račun pozidave. Nekdanje vrtove v neposredni bližini hiš so domala v celoti pozidali. Delež

Preglednica 4: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1825 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec.

proces spreminjanja rabe	površina (ha)	delež (%)	povprečni naklon (°)	povprečna nadmorska višina (m)
druge spremembe rabe	11,8	0,7	1,1	260
ogozdovanje	104,1	6,3	8,7	294
ozelenjevanje	144,2	8,8	5,9	287
intenzifikacija	277,5	16,8	1,7	266
urbanizacija	281,9	17,1	2,2	266
brez sprememb rabe	827,6	50,3	6,8	286

Slika 32: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec v letih 1825 in 2004.

vinogradov se je z 2,1 % zmanjšal na 0,5 % obravnavanega ozemlja, kar dokazuje, da imajo sodobni vinogradi bolj ljubiteljski kot ekonomski značaj. Delež sadovnjakov se je povečal zlasti na račun intenzivnih sadovnjakov.

Kar na polovici obravnavanega območja se raba tal med letoma 1825 in 2004 ni spremenila. Zanimivo je, da se je kot najbolj »stabilno« območje izkazal gričevnati del, ki je bil z gozdom v veliki meri porasel že v prvi polovici 19. stoletja. Najobsežnejša urbanizacija vključuje 17 % zemljišč, ki so spremenila rabo. Intenzifikacija zavzema le nekaj desetink odstotka manjši delež zemljišč kot urbanizacija, ozelenjevanje pa 9 % zemljišč, med drugim tudi nekdanje njive v gričevju, kar dokazuje večji povprečni naklon zemljišč, za katera je ta proces značilen. Ogozdovanje zavzema za slovenske razmere presenetljivo majhen delež zemljišč, pojavlja pa se zlasti v manj ugodnih reliefnih razmerah, kar dokazujejo največji povprečni nakloni in največje nadmorske višine površja med vsemi procesi.

Če izhajamo iz predpostavke, da se v rabi tal zrcalijo dejavnosti in lastnosti družbe na določenem območju, lahko zaključimo, da je območje katastrskih občin Žalec in Gotovlje lep primer gospodarjenja z zemljišči na ravninah. Če je v hribovjih in gorovjih temeljni problem opuščanje kmetijskih zemljišč, ki se kaže v naraščanju površine

gozda, je na ravninah glavna težava čedalje večji pritisk zaradi širjenja pozidave na najbolj ugodna kmetijska zemljišča, kar je posledica lahke dostopnosti in netežavne gradnje. Prepletanje najrazličnejših interesov na teh zemljiščih pa je poleg trajne izgube najbolj kakovostnih zemljišč lahko tudi okoljsko problematično.

Katastrska občina Sela pri Hinjah: V prvi polovici 19. stoletja je bila izrazita prevlada travnikov in pašnikov, ki so skupaj prekrivali kar 78,8 % površine katastrske občine. Z okrog osmimo (12,7 %) površja so jim sledili njive in travniki. Gozda je bilo zelo malo (4,4 %) in ni poraščal niti vzpetin, ki so v sodobnosti sklenjeno porasle z gozdnim drevjem. Še enkrat manj je bilo sadovnjakov (2,2 %), vinogradi pa so bili prej izjema kot pravilo (vsega 0,1 %).

Če si stanje ogledamo po osnovnih zemljiških kategorijah je opazno, da so pravzaprav prevladovali košenice ali senožeti, ki se skrivajo v zemljiških kategorijah travniki z drevjem (33,8 %), pašniki z drevjem (21,1 %), skupni pašniki z drevjem (10,5 %) in travniki z grmičevjem (2,2 %). Skupaj so torej košenice zavzele kar dve tretjini (66,7 %) ozemlja katastrske občine. Pravih travnikov je bilo 64 ha ali 4,6 %, še skoraj 30 ha ali 2,1 % pa je bilo travnikov s sadnim drevjem, ki smo jih uvrstili k sadovnjakom. Pašniki so zavzemali 6,7 % površine katastrske občine, od tega dve tretjini skupni pašniki in tretjino navadni pašniki.

Čprav je bilo gozdov izjemno malo, so poraščali največje strmine (njihov povprečni naklon je bil 15,3°), torej za kmetijstvo najmanj ugodne lege. Na precejšnji strmini je bil tudi edini vinograd (11,2°), kar velja tudi za travnike z drevjem (10,2°) in pašnike (10,1°). Ker pa ravnega površja v katastrski občini skorajda ni, so tudi vse druge zemljiške kategorije na nagnjenih legah, tako da so bili povprečni nagibi zemljiških kategorij med 6,6° (pašniki s sadnim drevjem) in 9,6° (pašniki z gozdnim drevjem); njive in vrtovi so imeli na primer povprečni naklon 8,5°.

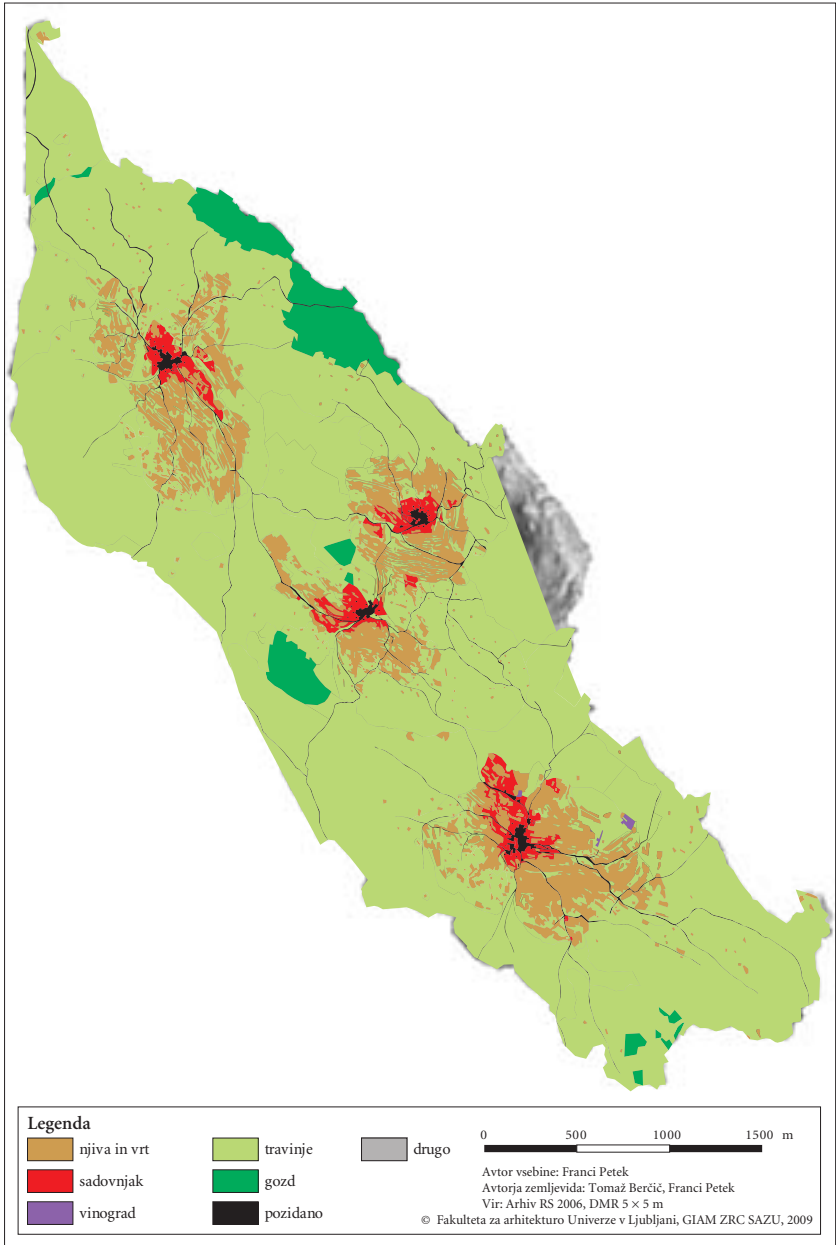
Če upoštevamo le nagib združenih zemljiških kategorij, lahko še enkrat več ugotovimo, da so bili v povprečju v najbolj strmih legah gozdovi in vinogradi, ki jim sledijo travniki in pašniki, njive in vrtovi, sadovnjaki ter pozidana zemljišča in poti. Na največji povprečni nadmorski višini so bili sadovnjaki in gozdovi, na najmanjši pa vinogradi ter njive in vrtovi. Vendar je treba poudariti, da je razlika med največjo in najmanjšo povprečno vrednostjo znašala vsega 20,8 m.

Leta 1825 je gozd poraščal le severna pobočja Vrhunskega kulčja (552 m) in vzpetine Selski hrib (481 m) jugozahodno od Sel pri Hinjah, pa tudi dno kraškega dola severozahodno od Sel. Majhne gozdne zaplate so bile tudi na močno zakraselem, z vrtačami na gosto prepređenem območju jugovzhodno od Lopate. Edini vinograd je bil

Slika 33: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrsko občino Sela pri Hinjah. ► str. 86

Slika 34: Dejanska raba tal v katastrski občini Sela pri Hinjah leta 1825. ► str. 87

na prisojnem pobočju vzhodno od Lopate. Sicer pa je v takratni rabi tal prevladoval značilen vzorec. Pozidano območje naselij so obkrožali sadovnjaki oziroma travniki s sadnim drevjem, ki so na območjih Lopate in Sel pri Hinjah zasedali tudi malce bolj oddaljena vaška zemljišča severno in severozahodno od obeh vaških jeder. Sicer so pozidana zemljišča na razdalji do okrog kilometra v polmeru obdajale njive, ki so jih obkrožali travniki in pašniki. Povsod so prevladovale košenice, ki jih je bilo še nekoliko več na od naselij bolj oddaljenih območjih.

V slabih dveh stoletjih med letoma 1825 in 2004 se je ustroj rabe tal povsem spremenil. Za sodobnost je značilna velika prevlada gozdov, ki poraščajo že 71,8 % površja katastrske občine. S skoraj četrtinskim (24,5 %) deležem jim sledijo travniki in pašniki, medtem ko so deleži vseh preostalih zemljiških kategorij zelo skromni in ne dosega niti dvoidstotne vrednosti. Ob tem je pozidanih zemljišč s cestišči več kot njiv in vrtov ter sadovnjakov skupaj (1,8 oziroma 0,9 in 0,8 %), delež vinogradov pa je še vedno zelo majhen (0,2 %).

Preglednica 5: Deleži združenih kategorij rabe tal leta 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Sela pri Hinjah.

zemljiška kategorija	površina (ha)	delež (%)	povprečni naklon (°)	povprečna nadmorska višina (m)
vinogradi	2,5	0,2	10,5	432
sadovnjaki	11,5	0,8	9,0	396
njive	12,9	0,9	8,0	410
pozidana zemljišča in ceste	26,3	1,8	7,4	402
travniki in pašniki	349,7	24,5	8,4	386
gozdovi	1024,1	71,8	10,1	397

Ker gozdovi poraščajo večji del katastrske občine, je razumljivo, da je njihov sodobni povprečni naklon ($10,1^\circ$) manjši kot je bil v preteklosti. Čeprav so majhni vinogradi na drugih lokacijah kot nekoč, so zanje še vedno značilne strme ($10,5^\circ$) prisojne lege. Njive so na najbolj blagih zemljiščih (povprečno $8,0^\circ$), v povprečju le malo bolj strme ($8,4^\circ$) pa so lege travnikov in pašnikov. Na še nekoliko manj strmih zemljiščih (povprečno $7,4^\circ$) so sezidane hiše in zgrajena cestišča. Vinogradi so urejeni v precej višjih legah kot prej, kar izdaja povprečna nadmorska višina (432 m) njihovih parcel. Zanimivo je, da so na drugem mestu njive (410 m), ki jim sledijo pozidana zemljišča (402 m), njim pa gozdovi (397 m), sadovnjaki (395 m) ter travniki in pašniki (386 m). Razlika med povprečno največjo in najmanjšo nadmorsko višino se je povečala na 48 m.

Tipični vzorec rabe tal se je v sodobnosti korenito spremenil. Pozidana vaška območja obkrožajo vaški sadovnjaki (kjer občasno pasejo tudi živino), še najbolj izrazito v kraju Lopata. Na Visejcu je nekaj sadovnjakov razmetanih tudi po vaškem zemljišču vzhodno od naselja, kjer se mešajo med redke preostale njive, ki jih je malce več na območju naselij Lopata in Vrh pri Hinjah. Značilno je, da so preostale njive praviloma le malo oddaljene od poselitvenih jeder vasi. Nekdanja njivska zemljišča na intenzivneje obdelanih vaških zemljiščih zdaj prekrivajo zlasti travniki in pašniki, ki so v večji oddaljenosti od naselij ponekod le še fragmentarno razmetani med gozdom, ki tako rekoč sklenjeno prerašča preostala vaška kmetijska zemljišča. Zaradi hitrega zaraščanja je pričakovati, da se bo takšno »obkoljevanje« z gozdom še stopnjevalo.

Že iz opisa stanj rabe tal v letih 1825 in 2004 je razvidno, da se je, kljub medsebojno ne povsem primerljivim zemljiškim kategorijam v obeh obdobjih, stanje zelo, zelo spremenilo. To povsem jasno pokaže tudi grafikon na sliki 36, iz katerega je razvidno, da se je na račun zmanjšanega deleža travinja močno povečal delež gozdov. Povečanje je tako izrazito, da se je pokrajina iz skoraj brezgozdne spremenila v izrazito gozdnato. Druga zelo opazna sprememba je izrazito zmanjšanje deleža njiv in vrtov, ki jih je bilo še leta 1825 12,7 %, leta 2004 pa jih ni bilo niti za odstotek ozemlja katastrske občine. Deleži preostalih združenih zemljiških kategorij so se sicer spreminjali, vendar niso doživeli občutnejših sprememb, ki so se dogajale ob njihovi že tako majhni zastopanosti.

Preglednica 6: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1825 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Sela pri Hinjah.

proces spreminjanja rabe	površina (ha)	delež (%)	povprečni naklon (°)	povprečna nadmorska višina (m)
druge spremembe rabe	1,1	0,1	8,4	404
intenzifikacija	6,8	0,5	9,9	410
urbanizacija	20,8	1,5	7,9	400
ozelenjevanje	164,8	11,9	8,4	388
brez sprememb rabe	244,4	17,7	10,0	394
ogozdovanje	946,1	68,4	9,9	396

Poglaviten proces spreminjanja rabe tal je seveda ogozdovanje, ki se pojavlja na kar dobrih dveh tretjinah (68,4 %) površine katastrske občine. Na drugem mestu je kategorija brez sprememb rabe (17,7 %), kar pomeni, da so na dobri šestini površja katastrske občine enake zemljiške kategorije v obeh primerjanih obdobjih. Dobra

desetina (11,9 %) njenega površja je doživela proces ozelenjevanja, pri čemer gre zlasti za spreminjanje njiv v travnike in pašnike. Odstotek in pol ozemlja katastrske občine je zajela urbanizacija, intenzifikacija pa le pol odstotka.

Zanimivo je, da med povprečnimi nagibi zemljišč s posameznimi tipi sprememb rabe tal ni izrazitih razlik, če izvzamemo urbanizacijo, ki se je dogajala na zemljiščih s povprečno najmanjšim naklonom (7,9°).

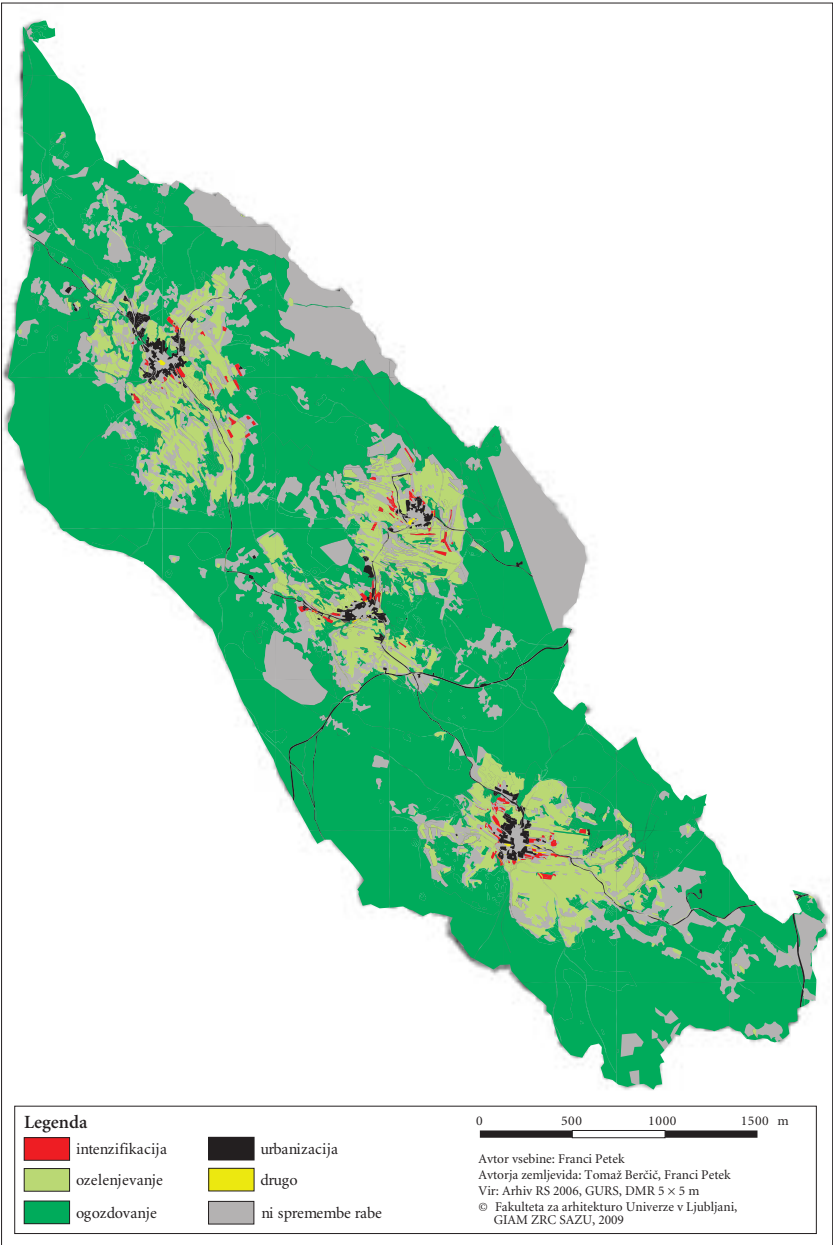
To pomeni, da na tako intenzivno spreminjanje rabe tal naravne razmere niso bistveno vplivale, pač pa gre razloge zanje iskati v družbeno-gospodarskih tokovih. Če je bilo za polpreteklo dobo značilno samozadostno ali avtarkično kmetovanje, je ob tem treba poudariti, da je bilo to v prometno odmaknjeni in izrazito agrarni Suhi krajini še bistveno bolj izrazito zastopano kot v večini drugih predelov zdajšnje Slovenije. Dokaz tega je dejstvo, da je bila sleherna trohica razpoložljivih zemljišč intenzivno obdelana ali vsaj primerno vzdrževana za pašo in košnjo. Ob tem je bilo kmetovanje samooskrbno, torej namenjeno skoraj izključno domači porabi.

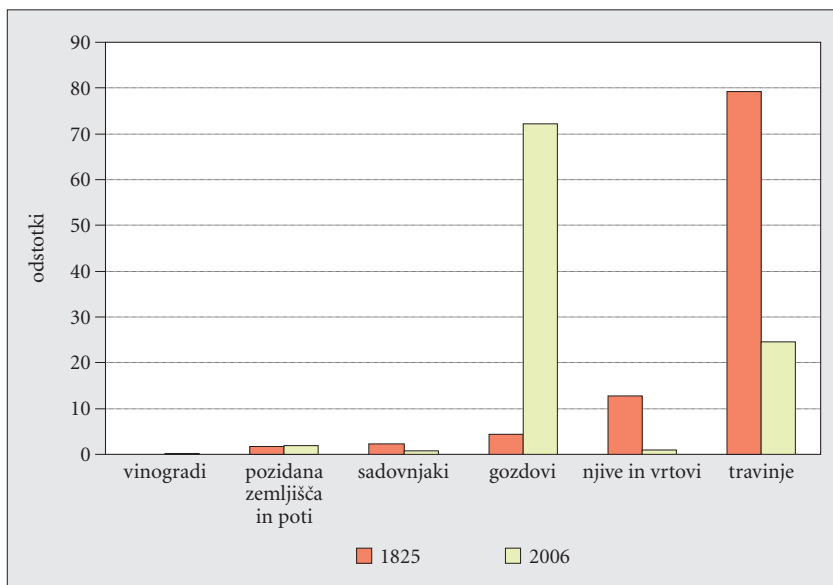
Z novodobnimi gospodarskimi in družbenimi spremembami po 2. svetovni vojni je prišlo do prevrednotenja naravnih razmer za kmetijstvo. S širitvijo industrializacije in izboljšanjem prometne povezanosti so se pojavile možnosti za masovno zaposlovanje zunaj kmetijstva, kar se je deloma odrazilo v odseljevanju v urbana središča, deloma pa v močni dnevni migraciji delovne sile. Hkrati se je zmanjšalo število rojstev in z njim je nazadoval naravni prirastek, zato se je na odmaknjenem podeželju, kakršno je tudi območje katastrske občine Sela pri Hinjah, pojavilo staranje prebivalstva. To je dobilo alarmantne razsežnosti. Marsikje ni zagotovljena niti enostavna prebivalstvena reprodukcija, še zlasti pa je prizadeto kmečko prebivalstvo. Na kmetijah je ostala aktivna zlasti ostarela kmečka delovna sila. Ker tudi njej kmetovanje ni bilo več eksistenčna nuja, saj je že imela tudi druge vire dohodkov, sta se zmanjšala tako obseg kmetovanja kot njegova intenzivnost.

Prav to je glavni razlog, da je prišlo do tako obsežne ekstenzifikacije rabe tal, ki se odraža kot ogozdovanje v bolj oddaljenih, slabše dostopnih in tudi manj kultiviranih legah, ter kot ozelenjevanje na bližnjih, lažje dostopnih in dalj časa intenzivno obdelanih ter zato bolj rodovitnih zemljiščih v neposredni okolici posameznih naselij.

Pomen družbeno-gospodarskih razlogov potrjuje tudi primerjava tipov sprememb rabe tal in povprečne nadmorske višine. Razlike so zelo majhne (med obema ekstremnima kategorijama vsega 21,1 m), kar kaže, da so se posamezni procesi dogajali po vsem ozemlju, ne glede na višinske razmere. Bile bi še manjše, če ne bi nekoliko navzgor odstopala površinsko skromna kategorija intenzifikacija, ki se pojavlja bodisi kot posledica urejanja novih vinogradov na prisojeh, dovolj visoko na pobočjih, da se izognejo hladnemu zraku na dnu kotanj, bodisi kot redkih premen iz travnikov v njive.

Slika 35: Proces spreminjanja rabe tal v katastrski občini Sela pri Hinjah med letoma 1825 in 2004. ►

Slika 36: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrski občini Sela pri Hinjah v letih 1825 in 2004.

4.3 Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč

Prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč so bile preučene v katastrskih občinah Gotovlje v Spodnji Savinjski dolini in Sela pri Hinjah v Suhi krajini. Z uporabo predstavljene geografske metode podrobneje opredeljujemo območja strnjene in nestrnjene poselitve. Metode se ne sme aplicirati kot metodo načrtovanja, ampak kot metodo razumevanja širitve poselitve in njenih tendenc! Tako je na primer dinamika rasti površin stavb večja v nestrnjeno poseljenem delu kot v strnjem delu naselij, to pa pomeni, da mehanizmi usmerjanja poselitve (zgoščevanje naselij) v praksi ne delujejo. Gre za nekakšen postmonitoring poselitvega vzorca.

Opredelitev poseljenih zemljišč smo povzeli po Krevsu (Krevs 2004, 79). To so območja strnjene in nestrnjene poselitve skupaj, ali povedano drugače, površine objektov skupaj s stometrskim radijem oziroma zelenim robom okrog njih. Pri analizi rabe tal smo upoštevali naslednje kategorije:

- stavbna zemljišča,
- funkcionalna zemljišča stavb, igrišča in prometne površine (v nadaljevanju druga pozidana zemljišča),

- kmetijska zemljišča ter
- gozdna zemljišča, vodne površine in trstičje.

V okviru stavbnih zemljišč so bili upoštevani objekti različne namembnosti: enodružinske hiše, dvojčki, vrstne hiše, kmečki domovi (stanovanjski objekt z gospodarskimi poslojji) ter počitniška bivališča.

Posebno pozornost smo namenili objektom ali skupini objektov z mešano funkcijo, ki so istočasno namenjeni tako bivanju kot opravljanju določene dejavnosti. Pri tovrstnih objektih gre zelo pogosto zgolj za sedež neke dejavnosti (naslov), dejavnost sama pa se opravlja drugje, na primer v obrtni ali industrijski coni v drugem naselju, v to skupino objektov pa spadajo tudi domovi nekaterih obrtnikov, denimo avtoprevoznikov ali zidarjev. V nekaterih primerih se dejavnost sicer opravlja na tem naslovu, vendar tega navzven, na primer v morfologiji stavb na gradbeni parceli, ni opaziti. Takšna nestanovanjska funkcija so na primer računovodske storitve. Tovrstne objekte smo v analizi sprememb stavbnih površin poimenovali »sedež«, s čimer jih ločimo od mešanih stanovanjsko-nestanovanjskih objektov v ožjem pomenu besede, kjer poleg stanovanjske hiše stoji vsaj še ena stavba z izrazito proizvodno ali servisno funkcijo.

Nestanovanjski objekti so namenjeni izključno opravljanju dejavnosti; vštete so tudi notranje prometne površine, ki so namenjene tem dejavnostim. Nestanovanjske stavbe so lahko objekti z gospodarsko dejavnostjo, kjer so tudi delovna mesta, ali z drugačno funkcijo, na primer gasilski dom, vaški dom, cerkev in podobno. Razne ute, lope, garaže in sorodni pomožni objekti so razvrščeni v enake kategorije kot je kategorija glavnega objekta ali skupine objektov na določeni parceli. Druga urbanizirana zemljišča sestavljajo vrtovi, dvorišča in dovozi ali tako imenovana funkcionalna zemljišča stavb, prometnih površin in raznih igrišč.

Ugotavljali smo tudi težnje spreminjanja rabe tal v poseljenih delih naselij s poudarkom na stavbnih zemljiščih. Dejansko rabo tal v poseljenem delu Gotovelj smo ugotavljali z letalskih posnetkov za leto 1990, ortofoto posnetkov za leto 2005 in s terenskim delom septembra 2007, dejansko rabo tal v poseljenem delu katastrske občine Sela pri Hinjah pa z letalskih posnetkov za leto 1992, digitalnih ortofoto posnetkov za leto 2005 in s terenskim delom februarja 2008.

Pri ugotavljanju spreminjanja rabe tal v poseljenih delih naselij so v tabelaričnih podatkih zaradi različnih virov in zaokroževanja vrednosti na manjše število decimalk manjša neskladja pri seštevkih zemljišč. Ker so razlike zelo majhne (v skrajnem primeru 2 ara ali manj kot pol promila od celote), nimajo vpliva na izračunane rezultate.

Katastrska občina Gotovlje: Upoštevano je bilo 821,52 ha veliko območje naselja Gotovlje v mejah, veljavnih leta 2002. V naselju z gručastim jedrom v južnem delu in razloženo poselitvijo v severnem delu je 363,67 ha poseljenih zemljišč, kar pomeni 44,3 % od celotnega območja naselja. Neposeljeni del naselja je izvzet iz nadaljnje

obravnave. Strnjeno poseljeni del naselja, v katerem delež pozidanih zemljišč presega 5 %, zavzema 45,73 ha ali 12,6 % od vseh poseljenih zemljišč, nestrnjeno poseljeni del z manj kot pet odstotnim deležem pozidanih zemljišč pa 317,94 ha ali 87,4 %.

V Gotovljah je 12,04 ha stavbnih zemljišč, kar predstavlja 3,3 % od vsega poseljenega ozemlja. 6,89 ha stavbnih zemljišč je v strnjeno in 5,15 ha v nestrnjeno poseljenem delu naselja. Med vsemi stavbnimi zemljišči jih je 44,7 % v strnjeno poseljenem in 55,3 % v nestrnjeno poseljenem delu naselja. Delež stavbnih zemljišč je povezan z gostoto oziroma tipom poselitve, torej z morfologijo naselja.

Skupna površina stanovanj je 9,31 ha ali 2,6 % od vseh poseljenih zemljišč. 4,67 ha jih je v strnjeno poseljenem delu, kar je 10,2 % od njegove površine, 4,64 ha ali 1,5 % pa jih je v nestrnjeno poseljenem delu Gotovelj. Na njihov strnjeno poseljeni del odpade 50,2 % površine stanovanj, na nestrnjeno poseljeni del naselja pa preostalih 49,8 %. Med stavbnimi zemljišči zavzema površina stanovanj 67,9 %, od tega v strnjeno poseljenem delu naselja 52,6 %, v nestrnjeno poseljenem delu pa kar 90,0 %.

Objekti z mešano funkcijo, namenjeni bivanju in dejavnostim, zavzemajo skupaj 1,63 ha ali 0,5 % od poseljenega dela naselja oziroma 13,6 % od vseh stavbnih zemljišč. Na strnjeno poseljeni del odpade 1,18 ha stavbnih zemljišč z mešano funkcijo, kar je 2,6 % od strnjeno poseljenega dela naselja, na nestrnjeno poseljeni pa 0,45 ha ali vsega 0,1 %. 72,4 % površine objektov z mešano funkcijo je torej v strnjeno poseljenem, 27,6 % pa v nestrnjeno poseljenem delu naselja. Med objekti z mešano funkcijo je v strnjem delu naselja razmerje med površinami tistih, kjer je le sedež dejavnosti, in površinami mešanih stanovanjsko-nestanovanjskih objektov v ožjem pomenu besede 48,1 : 51,9, v nestrnjem delu naselja pa 79,6 : 20,4.

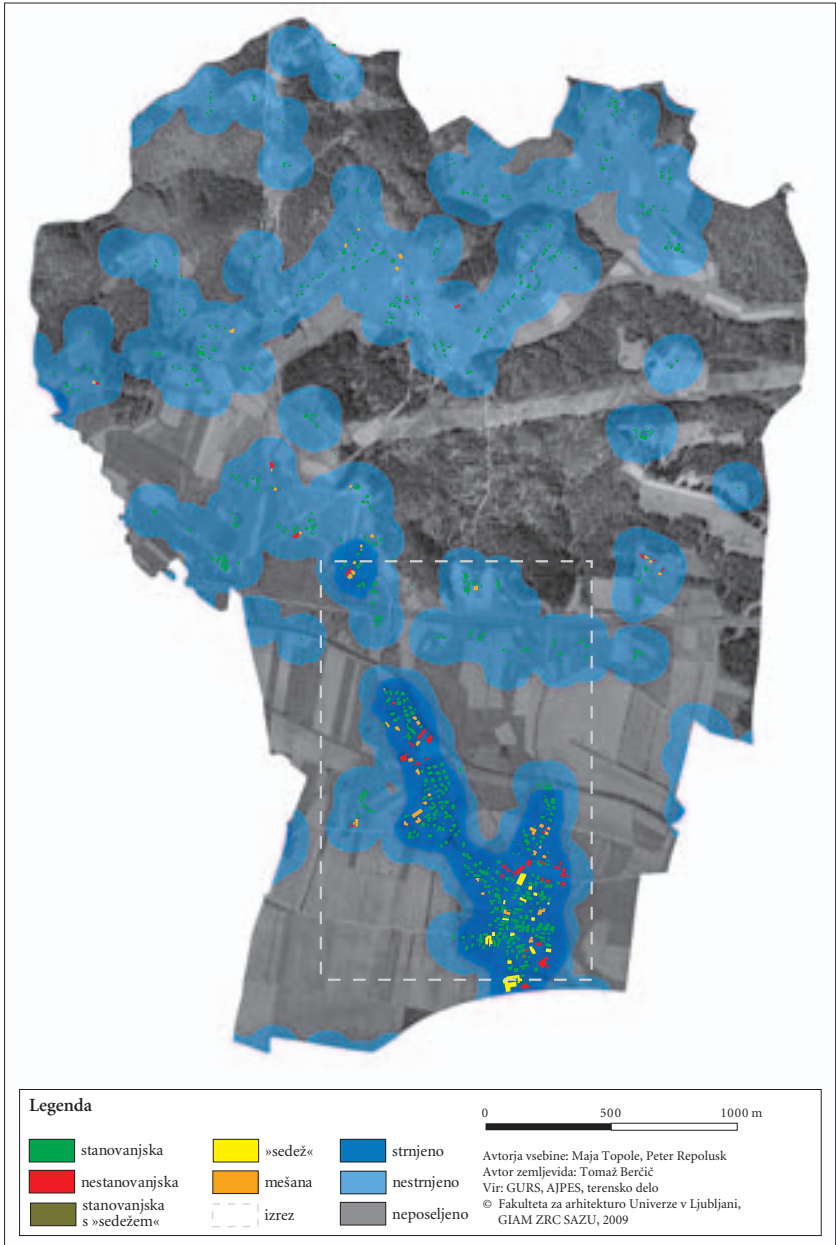
Površine nestanovanjskih objektov, ki so namenjeni opravljanju dejavnosti, zavzemajo 1,09 ha ali 0,3 % od poseljenega dela naselja oziroma 9,1 % od stavbnih zemljišč. 1,03 ha tovrstnih objektov je na strnjeno poseljenem območju, kjer zavzemajo 2,3 % od tamkajšnjega poseljenega zemljišča, 0,06 ha pa jih je na nestrnjeno poseljenem območju, kjer zavzemajo le 0,02 % poseljenega zemljišča. 94,3 % površine nestanovanjskih objektov je v strnjeno, 5,7 % pa v nestrnjeno poseljenem delu naselja.

Leta 2007 je bilo v poseljenem delu Gotovelj 59,14 ha drugih urbaniziranih zemljišč ali 16,3 % od vsega poseljenega dela naselja. V strnjeno poseljenem delu zavzemajo 45,9 %, v nestrnjeno poseljenem pa 12,0 %. 9,83 ha tovrstnih zemljišč, zlasti prometnic, je tudi v neposeljenem delu naselja.

Kmetijska zemljišča so podobno kot gozdna večinoma zunaj poseljenega dela naselja. Kljub temu z 211,18 ha sestavljajo tudi večji del poseljenega dela naselja, to je 58,1 %. Njihov delež od celotne površine je v nestrnjeno poseljenem delu naselja 60,9 %, v strnjeno poseljenem delu naselja 39,1 %.

Slika 37: Poselitvena raba na območju naselja Gotovlje leta 2007. ►

Slika 38: Izsek poselitvene rabe na območju jedra naselja Gotovlje leta 2007. ► str. 96

Preglednica 7: Raba tal v poseljenem delu naselja Gotovlje v letih 1990 in 2007.

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007
	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)
stavbna zemljišča	6,39	6,89	4,71	5,15	11,09	12,04
druga urbanizirana zemljišča	21,48	21,00	38,53	38,14	60,01	59,14
kmetijska zemljišča	17,54	17,54	193,72	193,65	211,26	211,18
gozdna zemljišča, vode in trstičje	0,30	0,30	81,00	81,00	81,29	81,29
skupaj	45,71	45,73	317,96	317,94	363,65	363,65
	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)
stavbna zemljišča	14,0	15,1	1,5	1,6	3,0	3,3
druga urbanizirana zemljišča	47,0	45,8	12,1	12,0	16,5	16,3
kmetijska zemljišča	38,3	38,4	60,9	60,9	58,2	58,1
gozdna zemljišča, vode in trstičje	0,7	0,7	25,5	25,5	22,3	22,3
skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

v strnjeno poseljenem pa 38,4 %. Večina gozda (priključene vodne površine in trstičje predstavljajo manj kot 1 % kategorije) je v neposeljenem delu naselja. V strnjeno poseljenem delu naselja gozda praktično ni, v nestrnjeno poseljenem delu pa zavzema 80,44 ha in predstavlja 25,3 % od njegove celotne površine.

V preglednicah 7 in 8 so podatki o rabi tal in njenem spreminjanju v poseljenem delu Gotovelj, ločeno za strnjeno in nestrnjeno poseljeni del naselja, pa tudi njune skupne vrednosti.

Preglednica 8: Spremembe rabe tal v poseljenem delu Gotovelj med letoma 1990 in 2007 (indeks 2007/1990).

	strnjeno poseljeno zemljišče	nestrnjeno poseljeno zemljišče	skupaj
stavbna zemljišča	107,8	109,3	108,6
druga urbanizirana zemljišča	97,8	99,0	98,6
kmetijska zemljišča	100,0	99,9	99,9
gozdna zemljišča, vode in trstičje	100,0	100,0	100,0
skupaj	100,0	100,0	100,0

Temeljni vsebinski poudarki iz obeh preglednic so:

- večino zemljišč na celotnem poseljenem območju in v nestrnjeno poseljenem delu naselja sestavljajo kmetijska zemljišča,
- večino zemljišč v strnjeno poseljenem delu naselja sestavljajo druga urbanizirana zemljišča, torej funkcionalna zemljišča stavb, prometnice in igrišča,
- delež stavbnih zemljišč je v strnjeno poseljenem delu desetkrat večji kot v nestrnjeno poseljenem delu naselja,
- v nestrnjeno poseljenem delu naselja gozd porašča četrtno ozemlja,
- med letoma 1990 in 2007 so se v poseljenem delu naselja najbolj povečala stavbna zemljišča, za 95 arov oziroma 8,6 %,
- dinamika rasti stavbnih zemljišč je nekoliko večja v nestrnjeno poseljenem delu naselja (9,3 %) kot v njegovem strnjeno poseljenem delu (7,8 %),
- površina stavbnih zemljišč se je najbolj povečala na račun drugih urbaniziranih zemljišč (funkcionalne površine stavb), bistveno manj pa na račun kmetijskih zemljišč,
- novogradnje so zlasti v strnjeno poseljenem delu Gotovelj rasle v glavnem znotraj že pozidanih parcel, več na novo pozidanih parcel je v nestrnjeno poseljenem delu naselja.

V preglednicah 9, 10 in 11 so osnovni podatki o funkciji stavb in spremembah funkcije stavbnih zemljišč.

Preglednica 9: Površina stavbnih zemljišč v Gotovljah glede na njihovo funkcijo v letih 1990 in 2007.

	strnjeno poseljeno zemljišče (ha)		nestrnjeno poseljeno zemljišče (ha)		skupaj (ha)	
	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007
stanovanjski objekti	4,55	4,67	4,21	4,64	8,76	9,31
objekti z mešano funkcijo – »sedež«	0,55	0,57	0,34	0,36	0,89	0,93
mešani objekti v ožjem pomenu besede	0,59	0,61	0,09	0,09	0,68	0,71
nestanovanjski objekti	0,70	1,03	0,06	0,06	0,76	1,09
skupaj	6,39	6,89	4,71	5,15	11,09	12,04

Preglednica 10: Število stavb v Gotovljah glede na njihovo funkcijo v letih 1990 in 2007.

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007	leto 1990	leto 2007
stanovanjski objekti	312	330	392	433	704	763
objekti z mešano funkcijo – »sedež«	29	30	23	24	52	54
mešani objekti v ožjem pomenu besede	29	31	5	5	34	36
nestanovanjski objekti	24	29	6	6	30	35
skupaj	394	420	426	468	820	888

Preglednica 11: Indeks rasti stavbnih zemljišč in števila stavb v Gotovljah glede na njihovo funkcijo med letoma 1990 in 2007 (indeks 2007/1990).

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	površina	število stavb	površina	število stavb	površina	število stavb
stanovanjski objekti	105,8	102,6	110,5	110,2	108,4	106,3
objekti z mešano funkcijo – »sedež«	103,5	103,6	104,4	105,9	103,9	104,5
mešani objekti v ožjem pomenu besede	106,9	103,4	100,0	100,0	105,9	104,4
nestanovanjski objekti	120,8	147,1	100,0	100,0	116,7	143,4
skupaj	106,6	107,8	109,9	109,3	108,3	108,6

Poglavitni vsebinski zaključki so:

- največ stavb je stanovanjskih, njihova prevlada je še bolj poudarjena v nestrnjeno poseljenem delu naselja,
- mešana in nestanovanjska raba stavb je izrazito zgoščena v strnjenem delu naselja; v nestrnjem delu pa so glede na funkcijo zastopane zlasti tiste mešane stavbe, ki imajo tam sedež podjetja (najpogosteje samostojni podjetniki), ob stanovanjskih stavbah pa ni poslopij za opravljanje gospodarskih dejavnosti,
- v nestrnjeno poseljenem delu naselja predstavlja rast površine stanovanjskih zgradb v obravnavanem obdobju kar 0,43 ha od skupaj 0,44 ha rasti stavbnih zemljišč,
- v strnjeno poseljenem delu naselja se je najbolj povečala površina stavb z nestanovanjsko funkcijo (za 0,33 ha), bistveno manjše pa je povečanje površine izključno stanovanjskih objektov (za 0,12 ha).

Katastrska občina Sela pri Hinjah: Upoštevana so bila območja naselij Lopata, Sela pri Hinjah, Visejec in Vrh pri Hinjah v mejah, veljavnih leta 2008, s skupno površino 1426,85 ha. Naselja smo obravnavali skupaj, ker so majhna in glede morfoloških, demografskih ter družbenogospodarskih značilnosti homogena. Obravnavana naselja so izrazito gručasta, večina objektov je strnjenih v vaških jedrih. V vseh štirih naseljih je 111,23 ha poseljenih zemljišč, kar predstavlja le 7,8 % od celotnega območja naselij. Neposeljena zemljišča v prevladujoči meri sestavljajo gozd ter travniki in pašniki, ki se zaraščajo. Vsa neposeljena zemljišča naselij so izvzeta iz nadaljnje obravnave.

V okviru vseh poseljenih delov obravnavanih naselij je strnjeno poseljenih 29,90 ha ali 26,9 %, nestrnjeno poseljenih pa 81,33 ha ali 73,1 %. Skupno je v njih 4,46 ha stavbnih zemljišč ali 4,0 % od celotnega poseljenega ozemlja. 3,77 ha ali 84,5 % od vseh stavbnih zemljišč je v strnjeno poseljenih delih naselij, kjer zavzemajo 12,6 %. Le 0,68 ha ali 15,5 % od vseh stavbnih zemljišč odpade na nestrnjeno poseljene dele naselij, kjer zasedajo vsega 0,8 % ozemlja. Delež stavbnih zemljišč v naseljih je povezan z gostoto oziroma tipom poselitve, torej z morfologijo naselij.

Skupna površina stanovanj je 4,17 ha ali 3,75 % od vseh poseljenih zemljišč. Od teh na strnjeno poseljene dele naselij odpade 3,60 ha oziroma 86,1 %. V teh delih zavzemajo 12,0 % ozemlja. V nestrnjeno poseljenih delih naselij je 0,58 ha površine stanovanj ali 13,9 % od celotne površine stanovanj v katastrski občini. Znotraj nestrnjeno poseljenih delov naselij je njihov delež vsega 0,7 %. V okviru stavbnih zemljišč je delež površine stanovanj 93,6 %, v strnjeno poseljenih delih 95,2 %, v nestrnjeno poseljenih pa 84,4 %.

Objekti z mešano funkcijo, namenjeni bivanju in dejavnostim, obsegajo skupaj 0,18 ha, kar je le 0,2 % od vseh poseljenih delov naselij oziroma 4,1 % od vseh stavbnih

Slika 39: Poselitvena raba na območju katastrske občine Sela pri Hinjah. ► str. 102

Slika 40: Izsek poselitvene rabe na območju naselja Visejec. ► str. 103

Preglednica 12: Raba tal v poseljenih delih naselij v katastrski občini Sela pri Hinjah v letih 1992 in 2008.

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008
	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)	površina (ha)
stavbna zemljišča	3,60	3,77	0,54	0,68	4,14	4,46
druga urbanizirana zemljišča	10,63	10,45	5,15	5,04	15,78	15,50
kmetijska zemljišča	13,88	13,88	53,40	53,37	67,29	67,26
gozdna zemljišča, vode in trstičje	1,79	1,79	22,23	22,23	24,02	24,02
skupaj	29,90	29,90	81,33	81,33	111,23	111,23
	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)	delež (%)
stavbna zemljišča	12,0	12,6	0,7	0,8	3,7	4,0
druga urbanizirana zemljišča	35,6	35,0	6,3	6,2	14,2	13,9
kmetijska zemljišča	46,4	46,4	65,7	65,6	60,5	60,5
gozdna zemljišča, vode in trstičje	6,0	6,0	27,3	27,3	21,6	21,6
skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

zemljišč. Na strnjeno poseljene dele odpade 0,12 ha stavbnih zemljišč z mešano funkcijo oziroma 66,7 % od vseh tovrstnih stavbnih zemljišč. Zavzemajo le 0,4 % njihovega območja. Še manj, vsega 0,06 ha oziroma 33,3 % od vseh tovrstnih stavbnih zemljišč je v nestrnjeno poseljenih delih naselij, kjer je njihov delež le 0,1 %.

Nestanovanjske stavbe v naseljih katastrske občine Sela pri Hinjah so samo cerkve ter od stanovanjskih objektov prostorsko odmaknjena poslopja, na primer garaže, avtobusna postajališča, kmečka gospodarska poslopja.

Objekti, namenjeni opravljanju raznih dejavnosti, zavzemajo samo 0,10 ha ali 0,1 % od poseljenih delov naselij oziroma 2,3 % od vseh stavbnih zemljišč. 0,05 ha jih je na strnjeno poseljenem območju, kjer zavzemajo 0,2 % od poseljenega ozemlja, 0,05 ha pa na nestrnjeno poseljenem območju, kjer je njihov delež manjši od 0,1 % tamkajšnjega poseljenega ozemlja.

Leta 2008 je bilo v poseljenem delu obravnavanih naselij 15,50 ha drugih urbaniziranih zemljišč ali 13,9 % od vsega poseljenega ozemlja. V strnjeno poseljenih delih naselij zavzemajo 35,0 %, v nestrnjeno poseljenih delih pa 6,2 % ozemlja. 7,61 ha tovrstnih zemljišč je tudi v neposeljenih delih naselij; gre v glavnem za prometnice.

Kmetijska zemljišča so tako kot gozd večinoma zunaj poseljenih delov naselij. Kljub temu s 67,26 ha sestavljajo večji del poseljenih delov naselij, kar predstavlja 60,5 %. Delež kmetijskih zemljišč v nestrnjeno poseljenih delih naselij je 65,7 %, v strnjeno poseljenih delih pa 46,4 % od celotnega tamkajšnjega ozemlja. Večina gozda je v neposeljenih delih naselij. V strnjeno poseljenih delih je le 1,79 ha gozda, v nestrnjenih delih pa ga je 22,23 ha oziroma 27,3 % od njihove skupne površine.

V preglednicah 12 in 13 so podatki o rabi tal in njenem spreminjanju v poseljenem delu katastrske občine Sela pri Hinjah, ločeno za njen strnjeno in nestrnjeno poseljeni del, pa tudi njune skupne vrednosti.

Preglednica 13: Spremembe rabe tal v poseljenih delih katastrske občine Sela pri Hinjah med letoma 1992 in 2008 (indeks 2008/1992).

	strnjeno poseljeno zemljišče	nestrnjeno poseljeno zemljišče	skupaj
stavbna zemljišča	105,0	125,8	107,7
druga urbanizirana zemljišča	98,3	97,9	98,2
kmetijska zemljišča	100,0	99,9	99,9
gozdna zemljišča, vode in trstičje	100,0	100,0	100,0
skupaj	100,0	100,0	100,0

Temeljni vsebinski poudarki iz obeh preglednic so:

- večino ozemlja v celotnem poseljenem delu (60,5 %) in na vsem nestrnjeno poseljenem območju (65,6 %) prekrivajo kmetijska zemljišča,
- večino površja v strnjeno poseljenih delih naselij zavzemata kategoriji kmetijska zemljišča (46,4 %) in druga urbanizirana zemljišča (35,0 %),
- v strnjeno poseljenih delih naselij je delež stavbnih zemljišč petnajstkrat večji kot v njihovih nestrnjeno poseljenih delih,
- v nestrnjeno poseljenih delih naselij gozd porašča dobro četrtno površja,
- med letoma 1992 in 2008 so se najbolj povečala stavbna zemljišča, in sicer za 32 arov oziroma za 7,7 %,
- dinamika rasti stavbnih zemljišč je bistveno večja v nestrnjeno poseljenih delih (25,8 %) kot v strnjeno poseljenih delih naselij (5,0 %), vendar je v nestrnjenih delih tako starejših objektov kot novogradenj malo,
- površina stavb se je najbolj, za 28 arov, povečala na račun drugih urbaniziranih zemljišč, precej manj pa na račun kmetijskih zemljišč, le za 3 are,
- pozidava novih stavb je zlasti v strnjeno pozidanih delih naselij potekala v glavnem znotraj že pozidanih parcel, več na novo pozidanih parcel je v nestrnjeno poseljenih delih naselij,
- največ novogradenj je v naselju Visejec.

V preglednicah 14, 15 in 16 so temeljni podatki o funkciji stavb in spremembah funkcije stavbnih zemljišč.

Bistveni vsebinski zaključki so:

- največ stavb je stanovanjskih (93,1 %), kar je še bolj poudarjeno v strnjeno poseljenih delih naselij; stavbe, ki nimajo zgolj stanovanjske funkcije, so nekoliko pogostejše na obrobju naselij, vendar gre za manjše število objektov oziroma za skromno rast neagrarnih dejavnosti na preučnem območju,
- mešana in nestanovanjska raba stavb v strnjeno pozidanih delih naselij je vezana na lokacije cerkva in posameznih podjetnikov; v njihovih nestrnjeno pozidanih delih med stavbami z mešano funkcijo prevladujejo tiste, ki imajo tam sedež podjetja (najpogosteje samostojni podjetniki), ob stanovanjskih stavbah pa največkrat ni drugih poslopij za opravljanje gospodarske dejavnosti,
- v strnjeno poseljenih delih se je tlorisna površina stanovanjskih objektov v zadnjih šestnajstih letih povečala za 0,15 ha, v nestrnjeno poseljenih delih pa za 0,09 ha; rast mešanih in nestanovanjskih objektov je nekoliko intenzivnejša na obrobjih vasi (povečanje za 0,06 ha) kot v strnjenih vaških jedrih (povečanje za 0,03 ha),
- indeks rasti pozidanih zemljišč in števila novogradenj je za objekte vseh tipov precej višji v nestrnjeno poseljenih delih naselij, celotno število novogradenj pa je razmeroma majhno.

Preglednica 14: Površina stavbnih zemljišč v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo v letih 1992 in 2008.

	strnjeno poseljeno zemljišče (ha)		nestrnjeno poseljeno zemljišče (ha)		skupaj (ha)	
	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008
stanovanjski objekti	3,45	3,60	0,49	0,58	3,94	4,17
mešani objekti	0,09	0,12	0,02	0,06	0,11	0,18
nestanovanjski objekti	0,06	0,06	0,03	0,05	0,09	0,10
skupaj	3,60	3,77	0,55	0,69	4,14	4,46

Preglednica 15: Število stavb v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo v letih 1992 in 2008.

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008	leto 1992	leto 2008
stanovanjski objekti	311	325	60	69	371	394
mešani objekti	6	8	2	7	8	15
nestanovanjski objekti	4	4	7	10	11	14
skupaj	321	337	69	86	390	423

Preglednica 16: Indeks rasti stavbnih zemljišč in števila stavb v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo med letoma 1992 in 2008 (indeks 2008/1992).

	strnjeno poseljeno zemljišče		nestrnjeno poseljeno zemljišče		skupaj	
	površina	število stavb	površina	število stavb	površina	število stavb
stanovanjski objekti	104,2	104,5	117,9	115,0	105,9	106,2
mešani objekti	138,6	133,3	265,5	350,0	164,2	187,5
nestanovanjski objekti	100,0	100,0	141,7	142,9	115,6	127,3
skupaj	105,0	105,0	125,5	124,6	107,7	108,5

4.4 Krajska regionalizacija in tipizacija

Ugotovitve krajske regionalizacije in tipizacije predstavljajo poglobitev metodologije, opredeljene v študiji Regionalna razdelitev krajskih tipov v Sloveniji (Marušič, Ogrin, Jančič in Bartol 1998). Za izbrana pilotna območja sta bili izdelani regionalizacija oziroma členitev krajskih podenot in tipizacija oziroma opredelitev značilnih krajskih vzorcev. Regionalizacija temelji na določanju celovitih pokrajskih enot in delitvi pokrajin do te mere, da dobimo posamezne krajske enote oziroma zaokrožena geografska območja, ki so v funkcionalnem smislu do določene mere samostojna. Tipizacija temelji na členitvi prostora na temeljne gradnike oziroma vzorce, ki sestavljajo posamezno krajsko enoto. Njen namen je osvetliti tako ključne značilnosti posameznega vzorca kot tudi ključne povezave med značilnimi vzorci v posamezni krajski enoti. Tudi analiza krajskih vzorcev je pokazatelj sprememb, ki se dogajajo v prostoru.

Krajski vzorci so najprej naštet, potem pa je vsak podrobneje opredeljen in predstavljen v sklopu značilnih krajskih vzorcev posamezne krajske enote na lokalni ravni.

Katastrska občina Kožbana: Skladno s študijo »Krajine primorske regije, regionalna razdelitev krajskih tipov v Sloveniji« (Marušič, Ogrin, Jančič in Podboj 1998) spada območje katastrske občine Kožbana v najširšo krajsko enoto Krajine primorske regije (5) in nato v širšo krajsko enoto Prave primorske regije (5.2). Krajska enota se imenuje Goriška brda (5.2.1). Območje Goriških brd se deli na krajski podenoti zgornja Brda (5.2.1.01) in spodnji del Goriških brd (5.2.1.02; opomba avtorjev: glede na imensko skladnost bi bilo bolj primerno poimenovanje spodnja Brda). V omejenih krajski regionalizaciji Slovenije (Marušič, Ogrin, Jančič in Podboj 1998) meja med zgornjimi Brdi in spodnjim delom Goriških brd ni ustrezno določena, saj bi morala potekati južneje. Ker pa celotno območje katastrske občine Kožbana ustreza značilnostim zgornjih Brd, ga v nadaljnji analizi obravnavamo kot del krajske podenote zgornja Brda. Na območju katastrske občine Kožbana je krajska podenota zgornja Brda razčlenjena na štiri krajske enote na lokalni ravni:

- dolinsko dno Kožbanjščka in Belskega potoka (5.2.1.01.01),
- območje Kožbane (5.2.1.01.02),
- območje grebena Kobilica–Pik–Vršč (5.2.1.01.03) in
- pobočja Korade (5.2.1.01.04).

Za krajsko tipizacijo so bili v katastrski občini Kožbana določeni trije krajski vzorci: vzorci kmetijske krajine, vzorci gozdne krajine ter vzorci vodne in obvodne krajine. Vzorci kmetijske krajine se delijo na členjeno kmetijsko krajino in na nečlenjeno kmetijsko krajino na gričevju. Členjena kmetijska krajina ima kar osem različnih vzorcev. Vinogradi so na večjih strminah z izrazitimi terasami, kot je primer enovrstnega

Slika 41: Krajski vzorci na območju katastrske občine Kožbana. ► str. 110

GURS

MARTA VAHTAR

Slika 42: Značilen krajinski vzorec na območju Kožbane in območju grebena Kobilica–Pik–Vršč: vinograd na večji strmini pri naselju Belo.

GURS

MARJA VAHTAR

Slika 43: Značilen krajinski vzorec na pobočju Korade: senožeti v višjih legah.

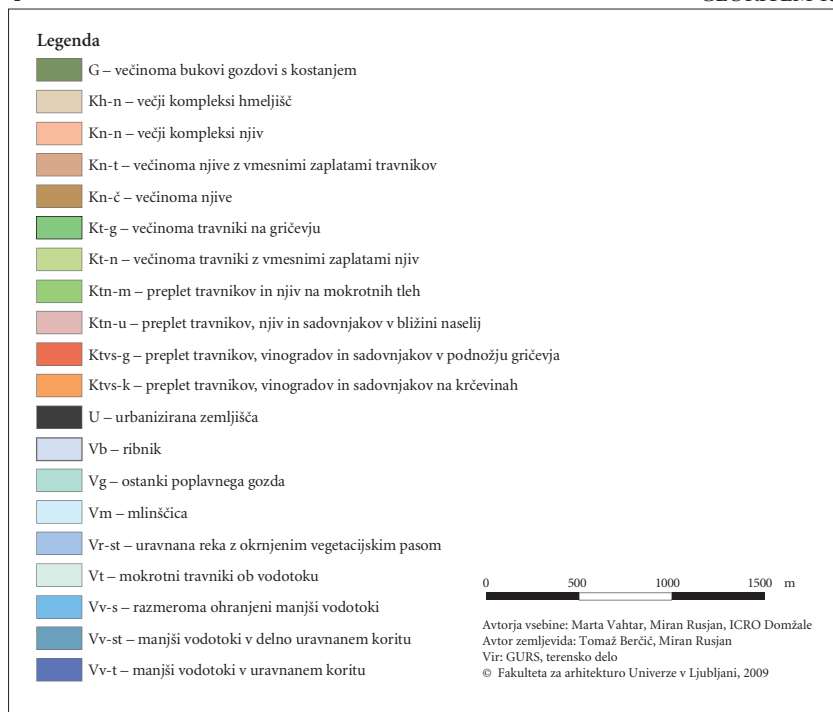
vinograda na strmem pobočju pri Belem (Kv-ts), na terasah na položnejših pobočjih (pri naselju Nozno; Kv-tp) ter na ravnini in položnem terenu, kamor je uvrščen vinograd na ravnini ob sotočju Kožbanjščka in Belskega potoka (Kv-r). Na terasah so urejeni tudi sadovnjaki (Ks-t). Značilno je prepletanje njiv, sadovnjakov, vinogradov in travnikov ob naseljih, kot je primer krajine pod naseljem Nozno (Kp-t). Med gozdom so travnate krčevine (Kt-k), pa tudi na opuščenih terasah dandanes prevladujejo travniki (na območju naselja Brezovk; Kt-t). Precej kmetijskih zemljišč se zarašča (K-z). V višjih legah sestavljajo vzorec nečlenjene kmetijske krajine senožeti (Kt-s).

Vzorec gozdne krajine vključuje gozdno krajino na gričevju, vzorec vodne in obvodne krajine pa krajino vodnega in obvodnega sveta. Značilno gozdno krajino sestavljajo bukov gozd v višjih legah (Gbu), gozd puhastega hrasta (Gh), gozd ob vodotokih v strmih grapah (Gg), borov gozd (Gbo), kostanjev »nasad« (G-k) in gozd na opuščenih terasah (G-t). Potok Slapnica spada med sorazmerno ohranjene manjše vodotoke (Vv-s). Suhe struge hudournikov (Vv-sh), kakršen je Belski potok, imajo zvečine naravno strugo. Tolmuni v Kožbanjščku in naravni most Krčnik nad Kožbanjščkom spadata v krajinski vzorec naravna korita in tolmuni na manjšem vodotoku (Vv-k). Manjši vodotoki v uravnanem koritu (Vv-t), kakršen je Kožbanjšček pri kmetiji Čarga, so tehnično in togo urejeni.

V podrobno členitev krajinskih vzorcev na celotnem pilotnem območju so bili vključeni tako redki kot značilni vzorci po posameznih krajinskih enotah na lokalni ravni. Značilen krajinski vzorec kmetijske krajine na območju Kožbane (5.2.1.01.02) in na območju grebena Kobilica–Pik–Vršč (5.2.1.01.03) so vinogradi na terasah na manjših strminah (Kv-tp; členjena kmetijska krajina na gričevju). Opredeľujejo ga položnejše flišno pobočje, daljše, vzporedno potekajoče zaplate vinogradov, ki značilno spreminjajo smer, dvovrstne in večvrstne terase ter posamezna češnjeva in orehova drevesa na brežinah terase ali na robovih vinogradov. Značilen vzorec na pobočju Korade (5.2.1.01.04) so senožeti (Kt-s; nečlenjena kmetijska krajina na gričevju), kjer se med travinjem pojavljajo tudi posamezna drevesa. Senožeti v višjih legah pod Korado se večinoma zaraščajo, nekdanj pa so bile zaradi pašne živinoreje precej obsežnejše.

Katastrski občini Žalec in Gotovlje: študija »Krajine predalpske regije, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji« (Marušič, Jančič, Hladnik, Kravanja, Kolšek, Piano in Simič 1998) uvršča katastrski občini Žalec in Gotovlje v najširšo krajinsko enoto Krajine predalpske regije (2), nato pa v širšo krajinsko enoto Vzhodnoslovensko predalpsko hribovje (2.3). Obravnavano območje sestavljata krajinski enoti Šaleško-Konjiško hribovje (2.3.1) in Savinjska dolina (2.3.2). Nadalje se območje obravnave deli na krajinski podenoti Ponikovska planota (2.3.1.04) in Osrednji del Savinjske doline–Celjska kotlina (2.3.2.08). Krajinska podenota Ponikovska planota obsega eno

Slika 44: Krajinski vzorci na območju katastrskih občin Žalec in Gotovlje. ► str. 114

samo krajinsko enoto na lokalni ravni, to je južni rob Ponikovske planote (2.3.1.04.01), krajinska podenota Osrednji del Savinjske doline–Celjska kotlina pa se deli na pet krajinskih enot:

- obvodni pas Savinje (2.3.2.08.01),
- Vrbenško-Žalsko polje (2.3.2.08.02),
- mokrotni svet ob Ložnici (2.3.2.08.03),
- gričevje Prepovedan hrib–Plevna–Veliki hrib (2.3.2.08.04) in
- dolina potoka Vršce (2.3.2.08.05).

Krajinski vzorci na lokalni ravni so tako kot v katastrski občini Kožbana vzorci kmetijske krajine, vzorci gozdne krajine ter vzorci vodne in obvodne krajine. Vzorci kmetijske krajine obsegajo nečlenjeno in členjeno kmetijsko krajino na ravnini ter členjeno kmetijsko krajino na gričevju. Nečlenjeno kmetijsko krajino v Celjski kotlini zaznamujejo večji kompleksi hmeljišč (Kh-n) in večji kompleksi njivskih zemljišč (Kn-n). Členjeno kmetijsko krajino v znatni meri sestavljajo njivska zemljišča (Kn-č), zlasti zahodno od Vrbja, pa tudi južno od potoka Lave, njive z vmesnimi zaplatami travnikov (Kn-t), ki jih lahko opazimo severovzhodno od Ložnice, in travniki z vmesnimi

GURS

MARTA VAHTAR

Slika 45: Značilen krajinski vzorec na ravnini ob južnem robu Ponikovske planote: tipična mozaična krajina pri zaselku Plaznik.

GURS

MATEVŽ LENARČIČ, ARHIV GIAM

Slika 46: Značilen krajinski vzorec na Vrbenko-Žalskem polju: veliki kompleksi hmeljišč, ki zaznamujejo celotno Spodnjo Savinjsko dolino.

zaplatami njiv (Kt-n). V bližini naselij se prepletajo travniki, njive in sadovnjaki (Ktn-u), značilen krajinski vzorec v obvodnem pasu Savinje pa je preplet travnikov in njiv na mokrotnem površju (Ktn-m). Primer členjene kmetijske krajine v podnožju gričevja s prepletanjem travnikov, vinogradov in sadovnjakov je mozaična krajina pri zaselku Plaznik (Ktvs-g), splet istih prvin (Ktvs-k) pa lahko opazimo tudi na krčevinah, kakršna je krčevina na samotni kmetiji pod Vingerlom. Na gozdni krčevini južno od dvorca Plevna se v gričevju prepletajo travniki in njive (Ktn-g), na prehodu v gričevje pa je mogoče opaziti tudi samo travnike (Kt-g).

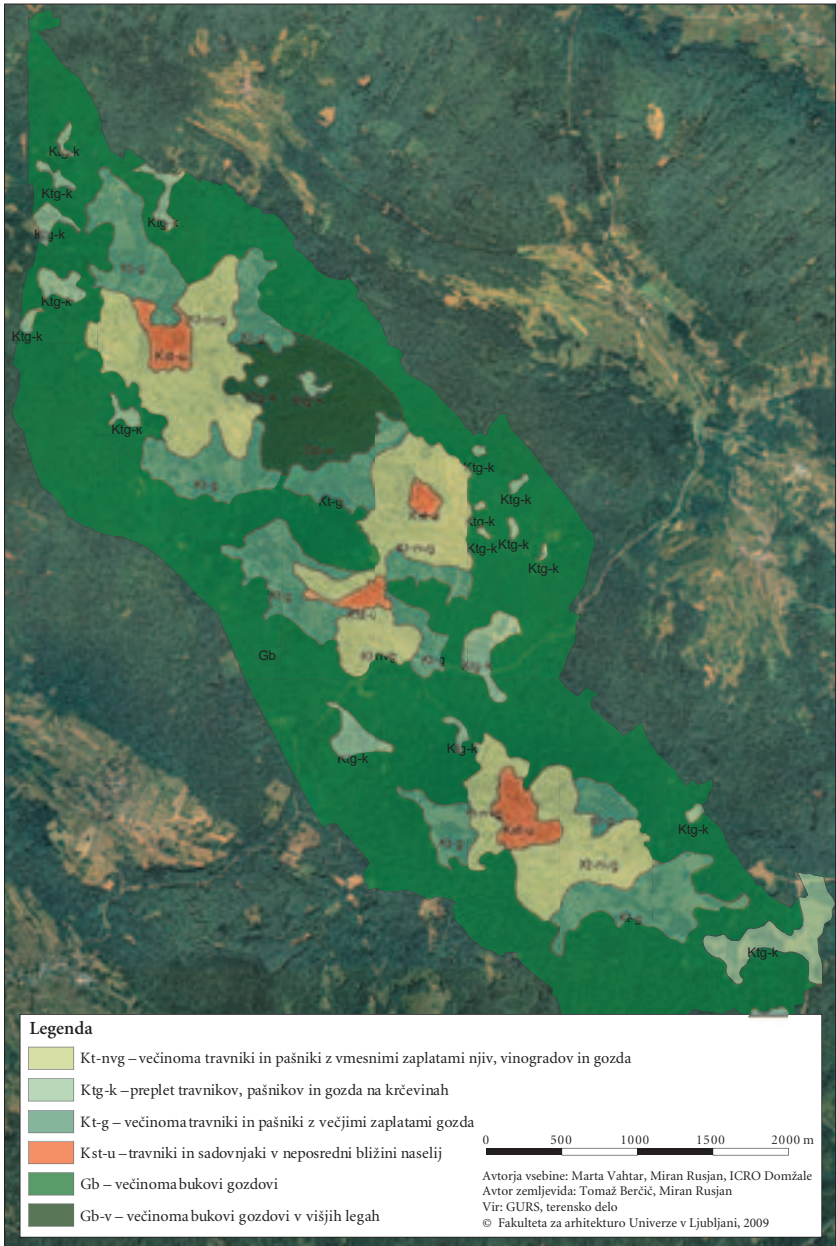
Podobno kot v katastrski občini Kožbani vzorec gozdne krajine vključuje gozdno krajino na gričevju, vzorec vodne in obvodne krajine pa krajino vodnega in obvodnega sveta. V prvi prevladujejo bukovi gozdovi s kostanjem (G). Reka Savinja s prodišči ima okrnjen vegetacijski pas (Vr-st), medtem ko je ob potoku Vršci obvodna vegetacija sorazmerno dobro ohranjena (Vv-s). V zgornjem toku Vršcu uvrščamo v kategorijo manjši vodotoki v delno uravnanem koritu (Vv-st), rečico Ložnico pa v kategorijo manjši vodotoki v uravnanem koritu (Vv-t). V južnem delu obravnavanega območja so številne mlinščice (Vm), v opuščnem glinokopu pa so uredili ribnik Ložnica–Tajht. Ob Savinji je značilen krajinski vzorec poplavni gozd (Vg), ob vodotokih pa so pogosti mokrotni travniki (Vt).

Značilen krajinski vzorec kmetijske krajine na ravnini ob južnem robu Ponikovske planote (2.3.1.04.01) je preplet travnikov, vinogradov in sadovnjakov v podnožju gričevja (Ktvs-g; členjena kmetijska krajina na gričevju). V podnožju gričevja so večja strnjena kmetijska zemljišča, kjer lahko poleg travnikov, vinogradov in travniških sadovnjakov izjemoma opazimo tudi manjše njive. Tipična je mozaična raba prostora. Na Vrbenško-Žalskem polju (2.3.2.08.02) so značilni večji kompleksi hmeljišč (Kh-n; nečlenjena kmetijska krajina na ravnini). Na tem ravninskem svetu so kmetijska zemljišča na karbonatnemrodu intenzivno obdelana (prevladuje monokultura hmelja) in tudi meliorirana (namakalni sistemi).

Katastrska občina Sela pri Hinjah: Po študiji »Kraške krajine notranje Slovenije, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji« (Marušič, Ogrin, Jančič in Hudoklin 1998) spada območje katastrske občine Sela pri Hinjah v najširšo krajinsko enoto Kraške krajine notranje Slovenije (4), nato pa v širšo krajinsko enoto Grosupeljska kotlina in Suha krajina (4.4). Krajinska enota je Suha krajina južno do Krke (4.4.2), krajinska podenota pa Hinjska planota (4.4.2.03). Krajinske podenote Hinjska planota na območju katastrske občine Sela pri Hinjah zaradi dokaj enotnih krajinskih značilnosti nismo nadalje členili na posamezne krajinske enote na lokalni ravni.

Krajinski vzorci na lokalni ravni so vzorci kmetijske krajine in vzorci gozdne krajine. Vzorci kmetijske krajine vključujejo kmetijsko krajino na kraškem površju, gozdne krajine pa gozdove na kraškem površju. Naselje Lopata obdajajo travniški sadovnjaki

Slika 47: Krajinski vzorci na območju katastrske občine Sela pri Hinjah. ►

GURS

TOMAZ BERČIČ

Slika 48: Značilen krajinski vzorec na Hinjski planoti: kmetijska zemljišča na območju naselja Visejec.

GURS

TOMAŽ BERČIČ

Slika 49: Značilen krajinski vzorec na Hinjski planoti; preplet travniških in gozdnih zemljišč na območju naselja Lopata.

(Kst-u), vzhodno od naselja Visejec pa so značilen vzorec travniki in pašniki z vmesnimi zaplatami njiv, vinogradov in gozda (Kt-nvg). Jugovzhodno od naselja Lopata je preplet travnikov in pašnikov z večjimi zaplatami gozda (Kt-g), med naseljema Sela pri Hinjah in Visejec pa je preplet travnikov in pašnikov ter gozda na krčevinah (Ktg-k). Gozdno krajino na kraškem površju na obravnavanem območju sestavljajo zlasti bukovi gozdovi (Gb), ki jih najdemo tudi v višjih legah (Gb-v).

Značilen krajinski vzorec kmetijske krajine na Hinjski planoti (4.4.2.03) so travniki in pašniki z vmesnimi zaplatami njiv, vinogradov in gozda (Kt-nvg; kmetijska krajina na kraškem površju), ki predstavlja tradicionalno kmetijsko krajino na kraškem površju. Na obdelovalnih terasah se ponekod v trakovih pojavljajo manjše njive in vinogradi. Značilne krajinske prvine so tudi posamezna drevesa, grmovne brežine in živice, mestoma tudi z gozdom zaraščene vrtače. Glavna značilnost vzorca je drobno merilo in jasna členjenost površinskega pokrova. Značilen krajinski vzorec kmetijske krajine na Hinjski planoti (4.4.2.03) so tudi travniki in pašniki z večjimi zaplatami gozda (Kt-g; kmetijska krajina na kraškem površju). V tej tradicionalni kmetijski krajini na kraškem površju prevladujejo travniki in pašniki z večjimi zaplatami gozda, ki močno členijo krajino. Tu se pričinja postopen prehod v strnjena gozdna zemljišča. Mnogi od naselja bolj oddaljeni in vrtačasti travniki se zaraščajo.

4.5 Tipologija poselitvenih oblik

Naselja s svojim položajem, obliko in pogosto tudi dominantno vlogo sooblikujejo videz kulturne pokrajine in določajo poselitveni vzorec. Govorimo o strnjenih naseljih, ki so lahko gručasta, obcestna, centralna, in o razpršenih naseljih, ki so razložena, razpostavljena. Tipološke značilnosti naselja in s tem posredno tudi tipološke značilnosti poselitve (vidna podoba kulturne pokrajine) oblikujejo objekti s svojo obliko in medsebojno povezanostjo.

Tam, kjer opazamo, da je slika arhitektur in arhitekturnih kompleksov v sestavi naselja popolnoma drugačna od tradicionalne, lahko ugotovimo, da:

- imajo novogradnje prednost pred prenovo, zaveza, ki je podana v prostorskih planskih in izvedbenih dokumentih na državni in lokalni ravni, pa je prav nasprotna, saj naj bi imela prenova prednost pred novogradnjami;
- identitetne, to je v kulturni pokrajini razpoznavno določljive grajene strukture propadajo, pogosto so tik pred zrušenjem, redke še ohranjene pa se utaplajo med objekti s prevladujočimi vseslovenskimi in vseevropskimi urbanimi in stavbnimi oblikovnimi značilnostmi; to je v nasprotju z mednarodnimi prizadevanji po ohranitvi kulturne raznolikosti in dokumenti, ki govorijo o trajnostnem razvoju, celovitem varstvu stavbne dediščine ter varstvu nepremične kulturne dediščine, pa tudi v nasprotju z določili, podanimi v slovenskih planskih in izvedbenih dokumentih na državni in lokalni ravni;

- novo ni oblikovano in zgrajeno z upoštevanjem identitete obstoječih grajenih struktur, urbanističnih in arhitektonskih tradicij lokalnega graditeljstva, kar je prav tako v nasprotju z omenjenimi dokumenti;
- so arhitektura in arhitekturne podrobnosti oblikovane z veliko mero slabega okusa in odsotnostjo vseh likovnih meril; kontinuiteta arhitekturnega izraza je pretrgana, nova likovna merila so oblikovana v visoki arhitekturi, »unikatni arhitekturi« (Košir 1982) ali arhitekturi posebnega družbenega pomena in se v stavbarstvo podeželja, večinsko stanovanjsko stavbarstvo ali »anonimno zazidavo« (Košir 1982) niso razpoznavno, okolju primerno prenesla;
- se lastnikova pomembnost in njegova vloga v skupnosti naselja izražata predvsem z avtorsko, v okolju izstopajočo arhitekturo; stavbe premožnejših vaščanov identitete prostora ne upoštevajo več in lastnikovo pomembnost izražajo s svojo drugačnostjo ter lego na dominantnih, v prostoru izpostavljenih položajih, kar, tako kot oblikovanje samo, ne upošteva obstoječe tipologije naselja in poselitvenega vzorca; objekti pogosto stojijo zunaj strnjenegega jedra vasi, neredko celo na najboljšem kmetijskem zemljišču.

Z naštetimi posegi in pojavi je degradirana v zgodovinskem razvoju oblikovana in identiteta likovna podoba posameznih stavb in celotnih domačij. Porušeni so tudi v preteklosti vzpostavljeni hierarhični odnosi posameznih stavb do celotnega združenega in uporabno enotnega stavbnega kompleksa in s tem do celote naselja (mnogi novi objekti zrastejo na naselbinskih robovih, pogosto gre za nove in razvojno potrebne objekte, s čimer preglašajo v naselju izpostavljene pomenske dominante), zapletajo se notranje komunikacije, ovirana je dostopnost in podobno. Vendar pa degradacija struktur ni vedno tolikšna, da bi vplivala na vidno podobo oziroma na ugotovljeno identiteto naselja v kulturni pokrajini.

Ugotovljamo, da projektanti novih stanovanjskih in še zlasti tehnološko zahtevnih gospodarskih objektov, ki so odraz posodabljanja kmetijstva in so prav zaradi zahtev urejenega ter sodobni mehanizaciji in transportu prilagojenega dostopa pomaknjeni na rob naselja, s tem pa vidno še posebej izpostavljeni, pri načrtovanju pogosto ne upoštevajo ali ne poznajo niti meril in vrednot obstoječih identitetnih grajenih struktur niti splošnih naravnih in drugih ustvarjenih značilnosti. Pogosto tudi ne upoštevajo v prostorskih in izvedbenih aktih podanih zavez, niti določil o funkcionalnih ter oblikovnih merilih in pogojih, od tipologije zazidave do oblikovanja zunanje podobe objekta (upoštevanje značilnosti urbanističnih in arhitektonskih tradicij lokalnega graditeljstva), podanih v lokacijskih informacijah, v poglavju merila in pogoji za graditev objektov in izvedbo drugih del. Problematično je tudi nespoštovanje ali nepoznavanje državno sprejetih določil trajnostnega razvoja gradenj (Agenda 21, Agenda Habitat – Carigradska deklaracija 1996) ter varstva ozemelske raznovrstnosti.

Vzporedno s stanjem v razvoju grajenih struktur je bilo ugotovljeno tudi, da so za stopnjevano izginjanje identitetnih značilnosti poleg slabega in neučinkovitega

MAJTAŽ PRINČIČ

Slika 50: Zaradi neupoštevanja tradicionalne arhitekturne dediščine marsikje gradijo povsem neprimerne objekte, kakršen je na primer na novo zgrajeno gospodarsko poslopje v Kožbani.

MAJA TOPOLE

Slika 51: Tudi v razvojno zaostali Suhi krajini se pojavljajo problematične novogradnje, kakršna je ta na Selih pri Hinjah.

nadzora nad izvedbo načrtovanih prostorskih posegov ter neučinkovitega kaznovanja kršiteljev zakonov in izdanih dovoljenj za posege v prostor (izvedba odstopa od podane lokacijske informacije in izdanega gradbenega dovoljenja) pomembni, če ne celo odločilni, naslednji vzroki:

- odsotnost strokovnih in poljudno-izobraževalnih gradiv, lokalnih predpisov in dogovorov (ker se v praksi pojavlja odpor prebivalcev do načrtovanja in načrtov, je praviloma vse tisto, kar je opredeljeno v zvezi z gradnjo, ovrednoteno kot zamudno, zahtevno, drago),
- odsotnost kakovostnih in usposobljenih strokovnjakov (visoko razviti tehnološki notranjosti ne sledi visoko razvita arhitekturna podoba; strokovnjaki so pogosto orodje naročnika ne glede na kakovost rešitev) ter
- nizka ozaveščenost prebivalcev (nizka stopnja kulture bivanja, ne celovitost in kratkoročnost načrtovanih sprememb, nekritično vnašanje tujih vzorov ...).

Kljub spremembam v kmetovanju se poselitveni vzorec na podeželju pogosto ne spreminja, prav tako tudi ne podoba kulturne pokrajine na relaciji grajene strukture – odprti prostor. Zaradi tehnoloških sprememb, povezanih s sodobnim kmetijstvom, in tudi zaradi vsesplošnega napredka (industrializacija, terciarizacija, vplivi globalizacije in podobno), pa se izrazito spreminja notranja podoba naselij. Zaznavna je urbana in arhitekturna degradacija, kontinuiteta s tradicionalnim je pretrgana. Kakovostna nadgradnja obstoječega z uspelim prenosom v prostoru uveljavljenih meril ter vrednot urbanega in arhitekturnega oblikovanja se udejanja le izjemoma.

5 Vrednotenje sprememb kulturne pokrajine

Spremembe kulturne pokrajine se lahko vrednotijo z vidika naselbinskega sistema ter z vidika vrednotenja in usmeritev za varovanje in urejanje posameznih krajin-skih vrednot. V prvem sklopu so opredeljene vrste sprememb glede na čas trajanja spremembe ter glede na programske sklope za vrednotenje in merila za vrednotenje pokrajinskih sprememb. Slednje so členjene po fizičnih značilnostih naselja (merila za določitev tipa naselja oziroma območja) in po njegovih razvojnih značilnostih. V praksi pogosto naletimo na nerazumevanje občin o pomenu razvojnih značilnosti območij oziroma prepoznavanju strukture njim pripadajočih naselij.

Pri vrednotenju pokrajinskih sprememb z vidika naselbinskega sistema je treba poudariti, da to, kar velja za večinoma urbanizirana območja večjih urbanih aglomeracij, v veliki meri velja tudi za območja varovane krajine. V Sloveniji je 6000 naselij, med katerimi jih ima približno 600 določene značilnosti centralnosti (Cigale 2002). V njih se nezadržno nadaljujejo procesi suburbanizacije (Ogorelec Wagner 1995; Agenda Habitat – Carigrajska deklaracija 1996). Če so bila nekoč ta naselja jedra razvoja, je dandanes poselitev usmerjena tudi v prazne prostore med njimi; še več, v mnogih

starejših naselijh opažamo propadanje stavbnega fonda in izseljevanje njihovih prebivalcev.

Celovit sistem, kot je podeželsko (urbanizirano) okolje, je prostor raznovrstnih in časovno prekrivajočih se modelov. V okviru naselbinskega sistema najprej opredeljujemo vrste sprememb glede na čas. Razlikujemo štiri vrste sprememb: počasne, srednje hitre, hitre in takojšnje.

Najmanj spremenljive prvine fizične strukture naselij so infrastrukturna naselbinska omrežja, ki zahtevajo desetletno ali celo daljše obdobje izgradnje. Po realizaciji jih je treba stalno dopolnjevati in prenavljati, le izjemoma se jih nadomešča ali celo opušča. Podobno je ustaljena tudi struktura namenske rabe, spreminjajo se njeni deli in je precej bolj trajna kot so zgradbe. Te so najprej zasnovane in zgrajene, kar je proces, ki traja nekaj let, potem pa imajo življenjsko dobo do sto let. V tem času se v njih spreminjajo dejavnosti, ki se prilagajajo družbenim in gospodarskim spremembam. Vojašnica se na primer spremeni v izobraževalno ali upravno ustanovo, skladišče v nakupovalno središče, kmetija v gostinski obrat. Ustvarjanje in ukinjanje novih delovnih mest, ustanavljanje podjetij in njihovo zapiranje skladno s tržnimi spremembami pa spadajo med hitre spremembe. Podobno v tem časovnem okvirju nastajajo, rastejo in propadajo gospodinjstva. Takojšnje spremembe lahko opazujemo v prometu blaga in ljudi, saj lokacije raznovrstnih dejavnosti v prostoru povečujejo zahteve po medsebojnem prostorskem vplivanju. Gre za najbolj nepredvidljiv, a hkrati ključen pojav urbanega razvoja, pri katerem so prilagoditve periodične ali celo urne, kot na primer pri prometnih konicah.

Spremembe imajo tudi neposredne, srednjeročne in dolgoročne učinke. Neposredni učinki človekovih dejavnosti, na primer kmetijstva, so takojšnji vplivi na onesnaženje zraka in prsti. Učinki, kot so na primer onesnaževanje prsti ali vode, urbanizacija in zasedanje prostora s strani neagrarnega prebivalstva, nastajajo v daljšem obdobju, vendar stalno in po delih. Dolgoročni učinki, kot so na primer podnebne spremembe, pa nastajajo komaj opazno v zelo dolgem razdobju.

Programski sklopi oblikovanja koncepta prostorskega razvoja izhajajo iz vsestranskega cilja prostorsko planskega delovanja v urbanizirani, a podeželski pokrajini. S pojmom kakovost prostora želimo poudariti zagotovitev splošnega, javnega dostopa do ustreznih bivanjskih razmer. Pomembno je povečati berljivost celotnega prostora in tudi njegovih delov, na primer vaških naselij. Pri opredelitvah usmeritev za določanje namenske rabe prostora je pozornost namenjena okvirnemu pregledu rab, pregledu pomembnih funkcij, opredelitvi potreb in upoštevanju natančnosti obdelave. Te usmeritve vključujejo tudi predloge prevladujočih rab na posameznih območjih in dokončni predlog strukturiranja rab v določenem prostoru. Pri ureditvah, povezanih z razvojem ali ohranjanjem tradicionalnih dejavnosti, se varuje kmetijska zemljišča največje in manjše ustreznosti s pomočjo ohranjanja kulturne pokrajine ter preusmerjanja v manj intenzivne oblike kmetijske pridelave ali rekreacijsko rabo.

Možne so tudi ureditve rekreacijskih kmetijskih območij na poplavnih območjih ali območjih vrtičkov sekundarnih bivališč. Varovane gozdove in gozdove s posebnim namenom se ohranja, posebno pozornost se namenja gospodarjenju v gozdovih s srednjim in blagim varovanim režimom. Postopno naj se povečuje javni sklad gozdov za rekreacijske namene. V isti okvir spadajo tudi vodne površine in vodnogospodarske ureditve ter območja izkoriščanja mineralnih surovin s postopki sanacije. Naslednji zelo pomemben sklop je oskrba s pitno vodo ter ureditve, povezane z razširitvijo in sanacijo vodovodnega omrežja, izgradnjo kanalizacijskega omrežja ter vodnogospodarskih ureditev. V podeželskem prostoru je zaradi majhne gostote poselitve treba k problemu odvajanja odpadnih voda pristopati inovativno. V zvezi s prometom je

Preglednica 17: Merila za določitev tipa naselja oziroma območja.

T1 zgodovinske, družbene in socialne značilnosti razvoja območja	<ul style="list-style-type: none">• samostojno naselje, samostojna občina,• ohranjenost zgodovinskega izročila,• družbena in socialna struktura prebivalstva,• delež kmečkega prebivalstva,• delež dohodka iz kmetijstva;
T2 morfološke in pokrajinske značilnosti	<ul style="list-style-type: none">• gostota poselitve,• sklenjenost kmetijskih in gozdnih zemljišč (poljska razdelitev),• raba kmetijskih in gozdnih zemljišč (donosnost),• sklenjenost pozidanih zemljišč,• ulična mreža,• parcelacija,• zazidalni sistem (razpršena poselitev, strnjena poselitev, linearna (obcestna) poselitev),• stavbni tip;
T3 raven oskrbe prebivalstva – osrednje funkcije	<ul style="list-style-type: none">• popolna,• nepopolna,• slaba;
T4 prometna dostopnost	<ul style="list-style-type: none">• vpetost v prometni sistem,• izoliranost od prometnega sistema,• dostopnost z javnim potniškim prometom;
T5 vpetost v sistem komunalne oskrbe	<ul style="list-style-type: none">• popolna oskrba,• minimalna oskrba,• pomanjkljiva oskrba.

pomembna opredelitev pogojev za urejanje vseh vrst prometa, s posebnim poudarkom na organizaciji dejavnosti in poselitve, kakor tudi dostopa do javnega potniškega prometa. Oskrba z električno energijo, zemeljskim plinom in toplotno energijo za gospodinjstva in proizvodne dejavnosti, razmestitev oziroma trase načrtovanih novih vodov in objektov, spadajo v sklop oskrbe z energijo.

Ob upoštevanju vseh predhodnih sklopov mora biti skladno s sprejetimi strateškimi izhodišči prostorskega razvoja prikazan predlog vrstnega reda poseganja v prostor oziroma širši predlog regulacijskega aparata varovanja prostora za uresničitev strateških odločitev. Z njim se opredeli prednostne projekte v prostoru.

Preglednica 18: Merila za določitev razvojnih značilnosti naselja oziroma območja.

R1 razvojne možnosti z vidika naselbinskega sistema	<ul style="list-style-type: none"> • prisotnost in kakovost osrednjih funkcij, • zadovoljiva količina in kakovost potencialnih in obstoječih stavbnih zemljišč;
R2 razvojne možnosti z vidika kakovosti bivalnega okolja	<ul style="list-style-type: none"> • kakovost grajenega okolja, • kakovost grajene narave, • kakovost naravnega okolja, • bližina naravnega zaledja;
R3 razvojne perspektive z vidika komunalne oskrbe	<ul style="list-style-type: none"> • možnost oskrbe iz sedanjih komunalnih sistemov, • zadovoljiva raven oskrbe tudi ob razvoju, • potreba po ločeni obravnavi oziroma sanaciji;
R4 razvojne možnosti z vidika prometnega sistema	<ul style="list-style-type: none"> • možnost navezave na zdajšnje prometnice, • možnost dostopa do obstoječega, načrtovanega ali potencialnega sistema javnega potniškega prometa;
R5 razvojne možnosti z vidika perspektivnosti kmetijstva in gozdarstva	<ul style="list-style-type: none"> • prostorski potenciali, kakovost virov, • prebivalstveni potenciali, perspektivnost kmečkih gospodinjstev;
+ ZR5 zmanjšanje razvojnih možnosti zaradi konfliktnosti rabe	<ul style="list-style-type: none"> • bližina onesnaževalca, • degradirano območje zaradi opuščene dejavnosti (industrija, kmetijstvo), • degradirano območje zaradi aktivne dejavnosti (industrija, kmetijstvo);
+ ZR6 zmanjšanje razvojnih možnosti zaradi varovanja naravnih kakovosti in/ali kulturne dediščine	<ul style="list-style-type: none"> • po planskih določilih, • po registru zavarovane dediščine (območja, spomeniki).

Za vrednotenje sprememb kulturne pokrajine smo opredelili dve vrsti meril. V prvem sklopu so merila za določitev fizičnih značilnosti naselja oziroma območja, to je prostorskih razmer, v drugem pa merila za določitev razvojnih možnosti naselij, kakor tudi merila, ki zmanjšujejo možnosti razvoja, to je varovalni in omejevalni ukrepi oziroma režimi.

Vrednotenje in usmeritve za varovanje ter urejanje posameznih krajinskih enot opredeljujemo glede na ekološki pomen, doživljajsko vrednost, simbolne vrednosti naravnih in kulturnih prvin ter gospodarski potencial. Za vrednotenje so pripravljene trije različni scenariji, opredeljeni na podlagi predhodnega vrednostnega sistema ter posledičnega razumevanja prostorskih in posredno družbenih vrednot.

6 Razvoj in naselbinski sistem – scenariji

Scenariji so strateške usmeritve, s katerimi predvidevamo drugačno in spremenjeno podobo prostora. Podani so v treh različicah. Njihov namen je opozoriti na skrajne razvojne možnosti na način, ki naj spodbudi razpravo o prostorskem razvoju na ravni občine. Praktične izkušnje razkrivajo, da je pomanjkanje izdelave vsebinskih različic velika pomanjkljivost urbanističnih načrtov. Urbanisti pogosto sploh niso vključeni v izdelovanje strategije.

Na izbranih pilotnih območjih programske sklope za ocenjevanje sprememb, opremljene z merili za ocenjevanje, opredeljujemo za tri potencialne razvojne scenarije.

6.1 Katastrska občina Kožbana

Scenarij 1 (trend – psevdoliberalistični – Brda, spontana): Pospešuje se tri vrste dejavnosti: tiste, ki kratkoročno prinašajo koristi, tiste, ki jih zmorejo posamezniki sami, in tiste, ki jih izvaja občina, da bi preprečevala socialno razslojevanje. Najboljše lokacije se prepusti v upravljanje in razvoj najboljšim ponudnikom. Javni interes se uveljavlja le pri najbolj splošnih zadevah javne koristi, to je dostopnosti, priključevanju na javno gospodarsko infrastrukturo in varnosti. Prometne ureditve sledijo pobudam in so podrejene konkretnim naložbam oziroma posegom v prostor. Predvidi se obsežna zemljišča za dolgoročno pozidavo najprivlačnejših prostorov, povečanje obsega storitev in infrastrukture za občasne stanovalce (šolstvo, zdravstvo, trgovina, razširitev prometnega in komunalnega omrežja gospodarske infrastrukture ...). Trend se odraža kot nadaljevanje izseljevanja prebivalcev v bližnja mesta; skromne ponudbe stanovanj v najemnem neprofitnem sektorju; območij večjih gostot zlasti za sekundarna bivališča, ki se gradijo predvsem kot nepremičninske naložbe. Območij nizke gostote zazidave za stalno prisotno prebivalstvo, ki bi se izgrajevala z zasebnim

kapitalom, je malo. Značilni so koncentracija trgovinskih in drugih oskrbnih funkcij na območjih preproste dostopnosti za osebna motorna vozila v bližnjih večjih naseljih, povečana uporaba osebnih motornih vozil, spontano zapolnjevanje grajenega prostora glede na vsakokratno razvojno pobudo. Družbena infrastruktura kot merilo za umeščanje novih programov ali prenovo zdajšnjih je manj pomemben dejavnik. Neizrabljeno se nadomešča s komercialnimi rabami, razvoj spodbujata zlasti zasebna pobuda in spontana širitev. Kmetijstvo se ohranja le kot dopolnilna dejavnost gostinstva ali kot samooskrbna dejavnost.

Scenarij 2 (nepremičninski – socialno-liberalni – slovenski »sončni pas«): Poselitev se usmerja v vsa naselja, tako da se hkrati oblikuje večja lokalna središča z ustrezno infrastrukturo in oskrbo. Območje ponuja vabljive priložnosti zlasti za premožnejše starejše občasne ali stalne prebivalce in tujce. Načrtuje se povečanje osnovne šole, graditev več lokalnih športno-rekreacijskih območij in turističnih zmogljivosti z raznovrstnimi programi ter povečanje števila delovnih mest v vseh naseljih (zlasti v prostorsko nezahtevnih storitvenih panogah, povezanih z razvojem lokalnega vzdržnega kmetijstva, turizma, manjših proizvodnih obratov, osebnih storitvah in podobno). Intenzivno kmetijstvo se spodbuja le na najboljših legah, sicer pa kmetovanje ostaja na ravni dopolnilne pa tudi ljubiteljske dejavnosti. Celotno območje se opredeli kot prednostno namenjeno občasnemu turizmu. Zato se uredijo vsa potrebna infrastruktura, to je nastanitvene zmogljivosti, prometnice, kolesarske poti in poti za pešce, ter različne gostinske in prostočasne dejavnosti. Število stanovanj, namenjenih sezonskemu ali občasnemu bivanju, se poveča za več kot 30 % od vseh obstoječih stanovanj. Razvijejo se tradicionalni in novi, inovativni programi ponudbe naravne (krajinski park Brda) in druge dediščine. Trend se kaže kot selektivno izgrajevanje kakovosti bivalnega prostora (kot tržne kategorije), ki med ostalim vključuje preprosto dostopno družbeno in oskrbno infrastrukturo, javne ali poljavne odprte prostore različnih programov, razumevanje stavbne dediščine kot tržne vrednosti, ki ima posebno vrednost kot naložba v stanovanja, poslovne prostore in podobno. Kaže se tudi kot spodbujanje razvoja s strani zasebnih pobud, v sodelovanju z zagovorniki javne koristi na izbranih lokacijah, namenitev za rekreacijo zanimivih delov odprtega prostora za komercialne dejavnosti v navezavi z ureditvijo javnih odprtih prostorov. Za kmetijstvo je značilno preusmerjanje pridelave v donosnejše, ekološko prijaznejše oblike.

Scenarij 3 (trajnostni – socialno-okoljski – Brda, kraj kakovostnega bivanja): Brda so prostor prijetnega in udobnega bivanja tudi za občasne in posebne oblike bivanja. Storitve in oskrba osrednjega naselja so namenjene zlasti bivanju. Zaradi poselitvenega vzorca, ki se ga ohranja, se oblikuje mrežo lokalnih središč z velikosti središča ustrezno oskrbo in delitvijo skupnih funkcij. Delovna mesta se obnavljajo in popravljajo s storitvami, ki so namenjene vzdrževanju visoke kakovosti bivanja (osebne storitve, oskrba na domu, posebne zdravstvene storitve). Pri graditvi se v največji mož-

ni meri upoštevajo značilnosti tradicionalne arhitekture. Kmetovanje je okolju prijazno. Ustanovi se krajinski park Brda in opredelijo sonaravne razvojne priložnosti. Razvoj se usmerja prek ciljev, kot so omejevanje širitve naselij, recikliranje pozidanih zemljišč, ohranitev števila prebivalcev, uravnotežen razvoj središč na obstoječih lokacijah ter vzpostavljanje boljših mrežnih povezav med njimi, pa tudi povečevanje privlačnosti za stalno naseljevanje in preprečevanje odseljevanja. Pomembni razvojni segmenti so še programske in vsebinske prenove degradiranih območij, tudi z mešanjem rab, programska in oblikovna prenova obstoječih kmetijskih zemljišč ter urejanje novih in vzdrževanje obstoječih zemljišč, ohranjanje kakovosti narave, vključno z vodotoki, ureditev kolesarskega omrežja in poti za pešce ter razmeščanje dejavnosti skladno s trajnostnimi načeli dostopnosti.

6.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje

Scenarij 1 (nadaljevanje trendov – spontana »zelena dolina«):

Vsa Spodnja Savinjska dolina je privlačna za naložbe zaradi lege ob avtocesti, dobre dostopnosti, sorazmerno ohranjene narave. Pospešuje se tri vrste dejavnosti: tiste, ki kratkoročno prinašajo koristi, tiste, ki jih zmorejo posamezniki sami, in tiste, ki jih izvaja občina, da bi preprečevala socialno razslojevanje. Najboljše lokacije se prepusti v upravljanje in razvoj najboljšim ponudnikom, pri čemer se javni interes uveljavlja le na najbolj splošnih zadevah javne koristi, to je dostopnosti, priključevanju na javno gospodarsko infrastrukturo in varnosti. Prometne ureditve sledijo pobudam in so podrejene konkretnim naložbam oziroma posegom v prostor. Predvidi se obsežna zemljišča (deloma z opustitvijo pridelovanja hmelja) za dolgoročno pozidavo najprivlačnejših prostorov za različne donosne oblike bivanja in življenjskih slogov ter povečanje obsega storitev in infrastrukture (šolstvo, zdravstvo, trgovina, razširitev prometnega in komunalnega omrežja, gospodarske infrastrukture ...).

Scenarij 2 (poselitveni boom – osrednji slovenski »rezidenčni pas«): Poselitev se usmerja v vsa naselja, tako da se sočasno oblikuje večja lokalna središča z ustrezno infrastrukturo in oskrbo (na primer Žalec, Šempeter v Savinjski dolini, Petrovče). Načrtuje se povečanje vse družbene infrastrukture, to je osnovne šole, graditev več lokalnih športno-rekreacijskih območij in turističnih zmogljivosti z raznovrstnimi programi. Načrtuje se povečanje števila delovnih mest, prav tako v vseh naseljih, predvsem v prostorsko nezahtevnih visoko-tehnoloških proizvodnih in storitvenih panogah, povezanih z razvojem lokalnega vzdržnega kmetijstva, turizma, manjših proizvodnih obratov, osebnih storitev in podobno. Intenzivno kmetijstvo se spodbuja le na najboljših legah, sicer pa kmetovanje ostaja na ravni dopolnilne pa tudi ljubiteljske dejavnosti. Ves predel od rekah Savinji in Ložnici se opredeli kot prednostno namenjen turizmu. V bližnjih naseljih se umesti vsa potrebna infrastruktura, to je nastanitvene zmogljivosti, prometnice, kolesarske poti in poti za pešce, različne gostinske in prostočasne dejavnosti.

Število stanovanj se poveča za več kot 30 %. Razvijejo se tradicionalni in novi (inovativni) programi ponudbe naravne dediščine (krajinski park Ložnica in krajinski park Vrbje).

Scenarij 3 (vzdržen razvoj – Žalec, kraj kakovostnega bivanja): Vsa naselja v občini Žalec so prostor ugodnega in udobnega bivanja z veliko pestrostjo izbire bivalnega ter življenjskega sloga, tudi za občasne in posebne oblike bivanja. Storitve in oskrba osrednjega naselja so namenjene zlasti bivanju. Oblikuje se mreža lokalnih središč z velikosti središča ustrezno oskrbo in delitvijo skupnih funkcij. Delovna mesta se ohranja in popestri z storitvami, namenjenimi vzdrževanju visoke kakovosti bivanja (osebne storitve, oskrba na domu, posebne zdravstvene storitve, šport in rekreacija, izobraževanje), čeprav večji del zaposlenih prevzemajo večja zaposlitvena središča Celje, Velenje in Ljubljana. Kmetovanje je okolju prijazno, sčasoma se opusti industrijske oblike kmetovanja. Pospešuje se rabo sredstev javnega potniškega prometa in vzpostavi več železniških potniških linij za dnevne migrante. Pri graditvi se v največji možni meri upoštevajo krajevne značilnosti arhitekture, razen v največjem naselju, kjer se stremi tudi po novostih, vendar le zunaj vplivnega območja zgodovinskega središča. Ustanovita se krajinska parka Vrbje in Ložnica ter opredelijo skladne razvojne priložnosti.

6.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah

Scenarij 1 (nadaljevanje trendov – spontana zelena planota):

Območje ni privlačno za večje naložbe, značilne za ravninska in dolinska naselja, zato se razvoj usmeri na odpravljanje zdajšnjih pomanjkljivosti, ki se jih lahko razume kot prednost, to je slabo dostopnost, strnjena oziroma gručasta naselja, gozdnatost, ohranjeno kulturno pokrajino. Pospešuje se dejavnosti, ki jih zmorejo posamezniki sami, in tiste, ki jih izvaja občina, da bi preprečevala socialno razslojevanje. Najboljše lokacije v bližini naselij Sela pri Hinjah in Lopata (pri regionalni cesti) se prepusti v upravljanje in razvoj najboljšim ponudnikom, pri čemer se javni interes uveljavlja le na najbolj splošnih zadevah javne koristi, to je dostopnosti, priključevanju na javno gospodarsko infrastrukturo in varnosti. Prometne ureditve se omejijo na regionalno cesto in dostop do nje. V zaledju se nič ne spreminja.

Scenarij 2 (poselitev – naselitev spremenjenega podeželja):

Poselitev se usmerja v vsa naselja, tako da se hkrati oblikuje manjša lokalna središča z ustrezno infrastrukturo in oskrbo (na primer Visejec, Lopata). Načrtuje se povečanje vse družbene infrastrukture, graditev lokalnega športno-rekreacijskega območja in manjših turističnih zmogljivosti z raznovrstnimi programi. Načrtuje se povečanje števila delovnih mest v večjih naseljih, zlasti v prostorsko nezahtevnih visokotehnoloških proizvodnih in storitvenih panogah, povezanih z razvojem lokalnega vzdržnega kmetijstva, turizma, manjših proizvodnih obratov, osebnih storitev

in podobno. Intenzivno kmetijstvo se ne spodbuja, pač pa je kmetovanje v funkciji dopolnilne ali ljubiteljske dejavnosti. Območje celotne katastrske občine se opredeli kot prednostno namenjeno bivanju in turizmu. V največja naselja se umesti vsa potrebna infrastruktura, to je nastanitvene zmogljivosti, prometnice, kolesarske poti in poti za pešce, različne gostinske in prostočasne dejavnosti. Število stanovanj se poveča za več kot 30 %. Razvijejo se tradicionalni in novi (inovativni) programi ponudbe naravne dediščine (krajinski park Suha krajina).

Scenarij 3 (vzdržen razvoj – kraji kakovostnega bivanja):

Vsa naselja v občini Žužemberk oziroma katastrski občini Sela pri Hinjah so prostor ugodnega bivanja, posebnega življenjskega sloga, tudi za občasne in posebne oblike bivanja. Storitve in oskrba so v najbližjem večjem naselju, tako da v primeru vseh štirih pripadajočih naselij govorimo o izključno stanovanjskih funkcijah in dejavnostih, vezanih na kmetijstvo. Oblikuje se mreža sublokalnih podeželskih središč z minimalno oskrbo in delitvijo skupnih funkcij. Minimalno število delovnih mest je lahko v večjih naseljih (Lopata, Visejec), tako da je v vaseh možno vzdrževanje visoke kakovosti bivanja, čeprav največji delež zaposlenih prevzemajo okoliška večja zaposlitvena središča, zlasti Žužemberk, Novo mesto, Grosuplje in Ljubljana. Kmetovanje je okolju prijazno, predvsem živinoreja. Pospešuje se rabo sredstev javnega potniškega prometa in vzpostavi več potniških linij za dnevne migrante. Pri graditvi se v največji možni meri upoštevajo krajevne arhitekturne značilnosti. V sodelovanju s sosednjimi občinami se ustanovi krajinski park Suha krajina in opredelijo skladne razvojne priložnosti.

7 Predlogi splošnih in konkretnih smernic prostorskega razvoja

Na podlagi scenarijev se določajo splošne in konkretne smernice prostorskega razvoja. Te vključujejo smernice državne in meddržavnega pomena, regionalnega pomena ter občinskega in krajevnega pomena. Smernice so namenjene lokalnim skupnostim za področje prostorskega razvoja: za lociranje namenskih objektov, razvoj podeželskih naselij in razvoj kmetijskih območij.

Pri splošnih smernicah je temeljni cilj predlog razvoja kulturne pokrajine, torej naselij, vključno z antropomorfno in naravno pokrajino. Ob tem je v ospredju zadostitev urbanističnim, ekološkim, prometnim, kulturnim ter drugim pogojem rabe prostora, s katerimi je možno zagotoviti primerljivo bivanjsko kakovost vsem uporabnikom prostora. Obenem je pri nadaljnjem poseganju v prostor treba zavarovati javni interes po zagotavljanju te kakovosti. Prostorski razvoj se veže na tri značilnosti: geografske razmere, dostopnost in razvojne možnosti.

Možne pozitivne učinke na prostor naj bi opredelili s cilji ohranjanja poseljenosti, varovanja kulturne pokrajine in arhitekturne dediščine ter možnega razvoja turizma

in kmetijske dejavnosti. Individualni učinki so zadovoljitev želja in potreb posameznikov. Gospodarskih učinkov je znatno več. Najpomembnejši so povezani s pretokom ljudi in finančnih sredstev. Pretok domačega in tujega prebivalstva poteka iz zgodovinskih gravitacijskih območij znotraj šengenskih meja. S tem se povečuje prenova objektov v obmejnih regijah in krepi investicijska dejavnost v gradbeništvu. Na večji pretok ljudi in kapitala vpliva tudi razpršitev prostočasnih in rekreacijskih dejavnosti, ki so v prostoru urejene na organiziran način, s tem pa je okrepljena in pestrejša tudi turistična ponudba. Med kulturno-varovalnimi učinki je najpomembnejše ohranjanje arhitekturne in krajinske pestrosti. Zaradi organiziranega poseganja v prostor na proizvodno nezanimivih območjih se pričakuje zmanjševanje negativnih vplivov na podeželju, prav tako pa tudi racionalnejšo izrabo podedovane lastnine na gospodarsko in družbeno neperspektivnih območjih. V okviru kmetijstva je omogočena prebivalstvena rehabilitacija depopulacijskih podeželskih območij ter posredno vsesplošna prenova obstoječih stanovanjskih objektov, po novem namenjenih tudi občasnemu bivanju. Med pozitivne učinke pri upravljanju štejemo omogočanje plansko opredeljenih smernic razvoja urbanih sistemov, omogočeno poselitev na gospodarsko in družbeno neperspektivnih območjih, odpiranje redko poseljenega prostora za občasno poselitev in ohranjanje kulturne pokrajine z dodatnimi pogoji urejanja. Pomemben del je uveljavitev javnih interesov o varovanju, ohranjanju ali prenovi pokrajine z uporabo zasebnih sredstev. Gre za uveljavitev partnerskega odnosa promocije javnega interesa skozi osebno korist, s čimer sta omogočena varovanje dragocenih kulturnih in naravnih prostorov z (občasno) rabo ter omejitev razpršene gradnje glede na implementirana državno-planska izhodišča.

Opredelimo lahko še podrobnejše cilje, povezane z ohranitvijo podeželja. Kmetijska zemljišča so trajna dobrina splošnega pomena in so nenadomestljiv vir, zato jih je treba trajno varovati pred uničenjem, zlasti onesnaževanjem in spremembami rabe, še zlasti, če gre za najboljša kmetijska zemljišča. Varstvo kmetijskih zemljišč je ena izmed pomembnejših zemljiškopolitičnih prostorskih usmeritev, tudi zato, ker državi zagotavlja stabilnost ter nemoten gospodarski razvoj in prehransko varnost. Vzdrževanje kulturne pokrajine je realno možno samo z redno obdelavo kmetijskih zemljišč, kar zahteva ohranitev poseljenosti tudi na bolj odmaknjenih območjih in ohranitev kmetijske pridelave tudi na ekonomsko marginalnih zemljiščih. V najbolj odmaknjenih naseljih lahko pride do demografskega praznjenja zaradi odmiranja starejših generacij. Temu procesu je najprej izpostavljena kmečka populacija. Zato je v teh naseljih treba zagotoviti take življenjske razmere, da bodo zanimive za mlade in bo v njih poleg kmetov ostajalo tudi nekmečko prebivalstvo. Pretirano osiromašenje socialne sredine lahko namreč povzroči, da se za izselitev odloči tudi mlajše kmečko prebivalstvo. Za ohranitev poseljenosti je torej temeljni predpogoj ohranitev kmetijske pridelave, ključni pogoj za njeno ohranitev pa je, da pridelava kmetom omogoča doseganje primernega dohodka za vloženo delo. Pri tem ekonomska dono-

snost pridelave ni več primarna, saj gre prvenstveno za izpolnjevanje sekundarnih funkcij kmetijstva. Tudi zato je kmetijam treba zagotoviti paritetni dohodek. Kmetija, ki po svoji velikosti in pridelovalni usmeritvi omogoča polovično zaposlenost, naj omogoči tudi polovični dohodek iz te dejavnosti, pri čemer je treba kot prihodek šteti tako neposredne prihodke od pridelave kot posredne prihodke od subvencij in podobnih virov. Za manjkajoči del zaposlitve na premajhnih kmetijah pa je treba razvijati možnosti za dopolnilne vire dohodka. Pri ohranjanju tradicionalnih pridelovalnih območij in modelov gre za ohranjanje kmetijstva kot kulturne dediščine. Ta model je mogoče in smiselno uporabiti tudi znotraj intenzivno pozidanih kompleksov, na območjih z razmeroma majhnimi kompleksi kakovostnih zemljišč, primernimi za intenzivno vrtnarsko pridelavo.

Usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot na lokalni ravni obsegajo splošne usmeritve ter usmeritve za turizem in rekreacijo, kmetijstvo, gozdarstvo, vodno gospodarstvo in krajinsko oblikovanje.

Na podlagi splošnih smernic se pripravijo konkretne smernice za pripravo predloga prostorskega razvoja ter usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot.

7.1 Katastrska občina Kožbana

Glede na splošno prepoznane značilnosti v zgornjih Brdih, kot so sorazmerno dobro ohranjena narava, lega ob državni meji in težja dostopnost, so prostorske razvojne možnosti prav v prepoznavanju teh »slabosti« kot kakovosti in njihovi optimizaciji v razvojnih namerah. Ob ohranjanju in izboljšanju še vedno zastopanih gospodarskih panog se na tem območju uveljavlja izkoriščanje prenovljenega stavbnega sklada tako za občasno kot stalno bivanje ter vzpodbujanje tovrstnega življenja željnih posameznikov oziroma gospodinjstev. Zdajšnja naselja in zaselki so ogrodje morebitnega prihodnjega poselitvenega vzorca, pri čemer se ohranja značilna gručasta struktura. Podedovanemu poselitvenemu vzorcu se v fizičnem smislu prilagodi tudi nove gospodarske dejavnosti, povezane zlasti z ekološkim kmetovanjem ali specializirano turistično ponudbo na podeželju. Za to razvojno namero je mogoče uporabiti tudi opuščena območja, na primer vas Slapnik, ki se spremeni v ločeno in specializirano gospodarsko enoto.

Usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot na lokalni ravni so za območji Kožbane in grebena Kobilica–Pik–Vršč podane skupaj. Splošne usmeritve za vse krajinske enote v katastrski občini Kožbana so, da morajo biti vsi posegi in predvidene dejavnosti na območju varovanja narave podrejeni varstvenim zahtevam. Skupne usmeritve za gozdarstvo so, da se gospodarjenje z gozdom izvaja na način, prilagojen njegovi poudarjeni ekološki in socialni vlogi (rekreacijski in estetski funkciji, funkciji ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva

naravnih vrednot), skladno z načrti gospodarjenja z gozdovi. Splošne usmeritve za krajinsko oblikovanje predvidevajo, da imajo morebitne ureditve čimbolj naraven videz.

Usmeritve za dolinsko dno Kožbanjščka in Belskega potoka: Vodni in obvodni prostor sta večinoma v naravnem stanju, zato se ju ohranja v največji možni meri. Razvoj rekreacije in turizma je treba uravnotežiti z naravnimi danostmi, zmogljivostmi in merilom prostora. Uredi in označi se naravne vrednote ter druge naravne in kulturne zanimivosti območja, da se jih približa turistom in drugim obiskovalcem (naravoslovna učna pot ...). Kmetijska zemljišča ob vodotokih, ki se zaraščajo, se prepusti zaraščanju. Ob vodotokih se ohranja rastlinski varovalni pas. Ohranja se strnjen gozd v grapah, kjer preprečuje erozijo in vzdržuje stabilnost tal. Vodni in obvodni prostor sta večinoma v naravnem in sonaravnem stanju, le ponekod gre za sonaravno do tehnično ureditev. Temeljno načelo urejanja voda naj bo zagotavljanje dovolj širokega vodnega koridorja, da sta zagotovljena ohranjanje naravne dinamike in s tem naraven značaj vodotoka. Ureditve za zadrževanje vode naj bodo načeloma urejene kar najbolj sonaravno. Vsi posegi v vodni in obvodni prostor morajo biti podrejeni narovarstvenim zahtevam.

Usmeritve za območji Kožbane in grebena Kobilica–Pik–Vršč: Ohranja se tradicionalna podoba kulturne pokrajine. Kmetijstvo se usmerja v sonaravne oblike s poudarkom na ekološki pridelavi. Ustrezno se označi obstoječe gozdne poti (markacije, table), ki so pomembnejše pohodniške poti. Obnavlja se kulturne terase, ohranjajo in oblikujejo se sonaravni gozdni robovi. Zaradi ohranjanja ali izboljšave razgleda na bližnje zanimivosti in okolico se izvaja vedutna sečnja. Prav tako se ohranja strnjen gozd v grapah, kjer preprečuje erozijo in vzdržuje stabilnost tal. Vodni in obvodni prostor sta v dokaj naravnem stanju, zato se ju v največji možni meri varuje. Rekreacijske poti se načeloma urejuje po obstoječih poljskih oziroma gozdnih poteh. Pomembna usmeritev je obsajanje hiš z drevnino (sredozemskimi iglavci, sadno drevje), prav tako tudi skrb za prvine krajinske urejenosti z drevoredi ob grebenskih cestah, s premišljeno nasaditvijo tradicionalne sredozemske »okrasne« drevnine na izbranih (simbolno pomembnih) krajih.

Usmeritve za pobočje Korade: Pred zaraščanjem se varuje senožeči. Spodbuja se razvoj rekreacije, pohodništva in rekreativnega turizma, ki se ga uravnoteži z naravnimi danostmi, zmogljivostmi in merilom prostora. Ustrezno se označi obstoječe gozdne poti (markacije, table), ki so pomembnejše pohodniške poti (Korada). Na Koradi, ki je že zunaj območja katastrske občine Kožbana, se uredi turistična točka s spremljajočim programom. Pred zaraščanjem se varuje tudi senožeči v višjih legah. Kmetijska zemljišča, ki se že zaraščajo, se prepusti nadaljnjemu zaraščanju. Ohranjajo in oblikujejo se sonaravni gozdni robovi. Zaradi ohranjanja ali izboljšave razgleda na bližnje zanimivosti in okolico se izvaja vedutna sečnja. Rekreacijske poti se načeloma urejuje po obstoječih poljskih oziroma gozdnih poteh.

7.2 Katastrski občini Žalec in Gotovlje

V Odloku o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004) je mestna skupnost Žalec opredeljena kot območje poselitvenega razvoja in delno degradirano območje, obenem pa tudi kot prednostno območje prenove. Je pomembnejše lokalno središče na širšem mestnem območju, kjer sta osrednji naselji Celje in Velenje. Osnovna predpostavka razvoja je, da je treba prostor urejati skladno s hierarhijo prostorskih ciljev, možnosti in omejitev, tako prostora samega kot posameznih ureditev. Tako morajo biti tudi strukture na posameznih ravneh urejanja prilagojene pripadajočim želenim ciljem in potrebam. Prva raven so ureditve državnega in meddržavnega pomena, ki na podrobnejše ravni vplivajo zlasti kot omejitve, v nekaterih vidikih tudi kot priložnosti. Najizrazitejši koridor je avtocestni, ki prostor fizično deli na severni in južni del. Druga raven je regionalna ali medobčinska, kjer je poudarek na smiselni razdelitvi dejavnosti, vzpostavljanju primernih razmer za obstoj in razvoj vseh naselij v regionalnem omrežju ter primerni uporabi primerjalnih prostorskih prednosti. Glede na precejšnjo bližino večjih mestnih središč je smiselno govoriti o oblikovanju enovite urbane regije, kjer se v posameznih naseljih podedovani značaj krepi s krepitvijo osrednjih funkcij. Tretja raven je lokalna oziroma krajevna raven, ki je najbolj podrobna in zato najbolj neposredno vpliva na kakovost življenja ljudi. Razvejenost in pestrost te ravni sledi geografski razčlenjenosti prostora in njej sledečim prostorskim rabam. Točke ali koridorji prehodov med posameznimi ravnmi morajo biti izpostavljeni in poudarjeni kot prostorske priložnosti za različne razvojne namene. Med državno in regionalno ravnijo so to štiri točke oziroma priključki na avtocesto (Vransko, Šentrupert, Šempeter v Savinjski dolini in Arja vas), med regionalno in lokalno ravnijo pa so to zdajšnje ali predlagane prečne povezave v smereh sever–jug ter vzhod–zahod. Naslednja predpostavka prostorskih ureditev je, da bo po fizični vzpostavitvi 3. razvojne osi prostor razdeljen tudi v smeri sever–jug, z omejitvami in priložnostmi, ki jih takšen koridor prinaša.

Usmeritvam za varovanje in urejanje vseh krajinskih enot na lokalni ravni katastrskih občin Žalec in Gotovlje je skupen večji del vsebine za krajinsko oblikovanje. Rekreacijske poti naj bodo načeloma speljane po obstoječih poljskih poteh in cestah. Pri vzpostavljanju rekreacijskih poti se uredijo počivališča. Predvidi se jih ob vodotokih, skupinah dreves, ki se jih lahko zasadi na novo, ali ob drugih privlačnih točkah. Usmeritvam za Urbensko-Žalsko polje in mokrotni svet ob Ložnici so skupne splošne usmeritve, usmeritve za turizem (ki so skupne tudi za območje gričevja Prepovedan hrib–Plevna–Veliki hrib), turizem in rekreacijo, kmetijstvo, gozdarstvo in deloma za vodno gospodarstvo. Splošne usmeritve so varovanje kmetijskih zemljišč pred urbanizacijo in ohranjanje intenzivne kmetijske pridelave na njih. V naravni pokrajini naj bi se ohranjale vse njene prvine, zlasti pa čimbolj naravne struge vodotokov in avtohtoni, neformalni rastlinski sestoji (osamela drevesa, manjše drevesne

in grmovne skupine). Dejavnosti rekreacije (sprehajanje, kolesarjenje) naj bodo usklajene z naravnimi danostmi in naj ne zahtevajo posebne rekreacijske infrastrukture. Ta se zagotavlja na poselitvenih območjih, kjer so tudi rekreacijske površine, ki zahtevajo prostrana zemljišča ali večje gradbene posege. Pri krajinskem oblikovanju je pomembno ohranjanje ali ponovno vzpostavljanje obmejkov, živic in gozdnih otokov, ter varovalnih rastlinskih pasov ob vodotokih. Na območju naselij in v njihovi neposredni bližini pa je treba v največji možni meri ohraniti obseg gozdnih zemljišč (drevesne živice ob vodotokih, posamezna drevesa na ravnini) ter jih s primernimi oblikami rekreacijske rabe vpeti v zelene sisteme naselij.

Skupne so tudi usmeritve za gozdarstvo na južnem robu Ponikovske planote ter v gričevju Prepovedan hrib–Plevna–Veliki hrib in v dolini potoka Vršce. Gospodarjenje z gozdom se skladno z načrti za gospodarjenje z gozdovi izvaja na način, prilagojen njegovim poudarjenim ekološkim in socialnim funkcijam. Ohranjajo se naravni oziroma oblikovani sonaravni gozdni robovi ter vedutna sečnja zaradi ohranjanja ali izboljšave razgleda na bližnje zanimivosti in okolico.

Usmeritve za južni rob Ponikovske planote: Tradicionalne značilnosti kulturne pokrajine (mozaična struktura krajine, razmerja med gozdnimi in izkrčenimi zemljišči, strnjena območja gozda) so pomembna prvina, ki jo je treba varovati. Pri rekreaciji se spodbujata zlasti pohodništvo in kolesarstvo, pri kmetijstvu pa kmečki turizem in druge dopolnilne dejavnosti na kmetijah. Vodotoke na obravnavanem območju se načeloma prepušča naravni dinamiki. Vse potrebne ureditve vodotokov se izvaja na sonaraven način.

Usmeritve za obvodni pas Savinje: Usmeritve za to območje so zelo obsežne, zato povzemamo le nekatere najbolj pomembne. Pri splošnih usmeritvah je poudarjeno varovanje naravnih kakovosti rečnega in obrečnega prostora ter biotske raznovrstnosti. Vsakršno poseganje na obvodno območje mora biti podrejeno varstvenim zahtevam. Območje ribnika Vrbje se razvija kot rekreacijsko-izobraževalno območje (ekološka učna pot in podobno). Zlasti na račun intenzivno obdelanih zemljišč se povečuje delež ekstenzivno obdelanih travnišč. Pri usmeritvah za turizem je preveden razvoj rekreativno-izobraževalnega območja, kjer je ljudem omogočeno spoznavanje in doživljanje živali v njihovem naravnem okolju. Zato naj bo območje urejeno za obisk javnosti na način, ki ni moteč za živali. Obiskovalce se usmerja na tematske poti (ekološka učna pot), tek in kolesarjenje pa se navezuje na obstoječe poti in ceste. Pri kmetijstvu se spodbuja ekstenziven način gospodarjenja s kmetijskimi zemljišči, obstoječa ekstenzivna zemljišča (travniki z mejicami) pa se ohranjajo. Z ustreznim rabo se zadržuje sukcesivne procese, kot so zaraščanje travnišč in preraščanje grmišč. Ob Savinji se gospodarjenje z gozdom izvaja na način, prilagojen njegovi izjemno poudarjeni ekološki vlogi. Ohranjata se raznolikost gozdne sestave in celotnega obvodnega vegetacijskega pasu. Upravljanje s Savinjo naj bo čim bolj sonaravno, tako da se zagotovijo ekološko dobro stanje vode in z njo povezanimi ekosistemi. Ohranjajo se tudi obvodni

pas z obrežnim pasom vegetacije, obvodni habitati in prodišča. Prod se iz struge jemlje zunaj obdobja gnezdenja ptic in v količini, ki zagotavlja naravno dinamiko reke. Na celotnem območju naj se ohranjajo retencijske površine. V ribniku Vrbje se ohranja čim bolj stabilna raven vodne gladine. Izboljša naj se kemično stanje vode v ribniku. Nove rekreacijske poti naj načeloma ne bodo speljane skozi redke ostanke ravninskega gozda, če pa že, naj vodijo po obstoječih poteh. Ob stezah se v od 2 do 3 metre širokem pasu zgosti avtohtono grmičevje, da se usmeri prehod prek »gozda« samo po stezi. Pri vzpostavljanju rekreacijskih poti skozi to območje je na nekaterih mestih zaželeno urediti počivališča, za katera naj se načeloma izbira obstoječe privlačne točke ob vodotokih.

Usmeritve za Vrbensko-Žalsko polje: Na tem območju se ohranja obstoječe intenzivno poljedelstvo (hmeljišča, njive). Na reguliranih vodotokih (Lava, Struga) se omogoči izboljšanje njihovega hidromorfnega stanja. Povsod, kjer je možno in smiselno, naj se vodotoka renaturirata. Prav tako se ohranja poplavna zemljišča, kakovost in slikovitost rabe rečnih teras ter ostanke naravnega rastlinstva (gozdni otočki, obvodno rastlinje, travniki), ki se jih integrira v sistem parkovnih in drugih zelenih površin.

Usmeritve za mokrotni svet ob Ložnici: Ohranja se obstoječa raba kmetijskih zemljišč (njive, travniki). Povsod, kjer je možno in smiselno, naj se poskušajo vzpostaviti nadomestni vodni in obvodni habitati, kamor se vključuje oživljene stare rokave vodotokov izpred regulacije. Prav tako se ohranja retencijske površine za zadrževanje poplavne vode.

Usmeritve za gričevje Prepevedan hrib–Plevna–Veliki hrib: Usmeritve za kmetijstvo predvidevajo ohranitev obstoječih kmetijskih zemljišč in njihove rabe na ravni zdajšnje intenzivnosti kmetijske pridelave. Vodotoke na tem območju se načeloma prepušča naravni dinamiki, vse potrebne ureditve pa se izvaja na sonaraven način.

Usmeritve za dolino potoka Vršce: V dolini potoka Vršce je pomembno varovanje naravne ohranjenosti in biotske raznovrstnosti, sonaravnih vodotokov in obvodnega rastlinskega pasu, pri čemer se ohranja poplavna zemljišča. Pri rekreaciji se predvidi pohodništvo in kolesarstvo. Kmetijstvo se ohranja v zdajšnjem obsegu.

7.3 Katastrska občina Sela pri Hinjah

Glede na sorazmerno odročno lego naselij (razen Lopate in Sel pri Hinjah, ki sta bližje regionalni cesti), izrazito stanovanjski značaj območja in pomanjkanje osrednjih funkcij, je v njih težko načrtovati na podlagi sodobnih teženj, ampak bo treba vpeljati avtonomne razvojne zamisli, ki niso nujno avtohtone. Po drugi strani je lahko območje izvzeto iz gospodarskega interesa in se vsa štiri naselja razume kot jedra kakovostnega bivanja oziroma ogrodje novega, podeželsko-urbanega življenjskega sloga. To velja zlasti za Visejec in Vrh pri Hinjah. V naseljih Lopata in Sela pri Hinjah,

ki sta bližje potencialni lokalni razvojni osi, je možno načrtovati tudi različne razvojne dejavnosti. Glede na zdajšnja morfološko in tipološko strukturo naselij (sorazmerno kompaktna naselja z ohranjenimi zgodovinskimi jedri in skromno razpršeno gradnjo iz polpreteklega obdobja ob cestah oziroma v zaledju) je nove prostorske razvojne namere treba bodisi prilagoditi zdajšnji strukturi bodisi jih načrtovati povsem ločeno, kot avtonomne, nove prostorske strukture. Gradnjo ob gozdnem robu in razpršeno gradnjo zunaj obstoječih kompaktnih naselij je treba ustaviti. V naseljih Lopata in Sela pri Hinjah je treba pozornost nameniti razvojni smeri proti regionalni cesti in razvoj načrtovati v smislu nekdanje strukturiranosti naselja, to je v gruči, ob tem pa nadzorovati razmah morebitne občestne pozidave ob cestah, ki vodijo iz Lopate proti Žužemberku in s Sel proti Visejcu. Visejec in Vrh pri Hinjah sta naselji potencialnega kakovostnega stalnega ali občasnega urbanega bivanja na podeželju, za kar je treba izboljšati telekomunikacijsko omrežje.

Usmeritve za varovanje in urejanje posameznih krajinskih enot na lokalni ravni: Varujejo se tradicionalne značilnosti kulturne pokrajine, pri širitvi poselitve in razvoju kmetijskih dejavnosti pa se ohranjajo krajinske kakovosti, kot so značilno kraško površje, obdelovalna zemljišča na kulturnih terasah, mozaična struktura krajine s smiselnim usmerjanjem kmetijske rabe ob njeni zdajšnji intenzivnosti. Razvoj rekreacije in turizma je treba uravnotežiti z naravnimi danostmi, zmožljivostmi in merilom prostora. Spodbuja se razvoj izletništva, kolesarstva, kmečkega turizma in drugih dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. Na izpostavljenih točkah in križiščih poti se uredi počivališča in razgledišča, opremljena z oznakami in informativnimi tablam. Pri kmetijskih usmeritvah je treba paziti na travniške sadovnjake, živice, mejice in grmovne brežine. Aglomeracije naj bodo omejene tako v razsežnosti kot vsebini, tako da se prepreči uničevanje mikoreliefnih pojavov, zlasti vrtač, ki bistveno prispevajo k prepoznavnosti krajinske enote. Gospodarjenje z gozdom se izvaja skladno z načrti za gospodarjenje z gozdovi, pri čemer se ohranjajo strnjena območja gozda, oblikovan gozdni rob, prepletanje gozdnih in kmetijskih zemljišč ter razmerja med njimi. Kraške jame in brezna ter okolice vhodov vanje se ohranja v naravnem stanju. Pešpoti in kolesarske poti se načeloma ureja po obstoječih javnih cestah in drugih poteh povsod, kjer je to možno in smiselno.

8 Predlogi instrumentov za usmerjenja prostorskega razvoja

Cilj instrumentov za usmerjanje prostorskega razvoja je vzpostavitev ustreznega orodja in njegova uporaba na način, da se bosta ohranjali ter krepili privlačnost in vitalnost podeželja. Metodologija prostorskega načrtovanja bi morala tudi na urbaniziranem podeželju uporabljati pristope načrtovanja urbanih naselij, a pri tem upoštevati posebnosti podeželskih naselij, tudi njihove kmetijske funkcije. Skladno

Preglednica 19: Opredelitev konkretnih izhodišč v strokovnih podlagah.

A tip objekta	<ul style="list-style-type: none">• stanovanjski objekt, večinoma namenjen stalnemu bivanju – kmečko gospodarstvo,• stanovanjski objekt, večinoma namenjen stalnemu bivanju – nekmečko gospodarstvo,• stanovanjski objekt, namenjenem občasnemu bivanju;
B način izgradnje	<ul style="list-style-type: none">• novogradnja (tudi nadomestna gradnja),• prenovljen stanovanjski objekt,• prenovljen gospodarski objekt;
C lega v prostoru	<ul style="list-style-type: none">• pojavnost po legi v naselbinskem sistemu (v podeželskem naselju, posebni primeri: zavarovana območja, območja s posebno kulturno-pokrajinsko ali arhitekturno vrednostjo, ki niso zavarovana območja, krajjevo značilne oblike, lokacijsko neopredeljivi pojavi),• pojavnost po legi v razmerju do najbližjega naselja ali značaja območja (v bližini naselja, na prevladujoče kmetijskem območju, na območju z raznovrstnimi dejavnostmi, na turističnem območju, na težko dostopnem območju, v bližini večjega urbanega središča sosednje države),• dodatni pogoji upravljanja nepremičnine, ki so posledica lege v prostoru, z vidika ohranjanja kulturne pokrajine.

z Odlokom o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004) je treba povezovati ukrepe za doseganje skladnejšega regionalnega razvoja in izboljšanja gospodarjenja s prostorom. Namen ukrepov je vzpodbuditi kakovostnejšo pripravo prostorskih aktov skladno z razvojnimi potrebami. Ukrepe za ohranjanje poseljenosti in kulturne pokrajine je nujno nadgrajevati, ker se le s tovrstnim ohranjanjem krepi razvojna vitalnost in privlačnost podeželja. Pri tem je treba posebno pozornost nameniti doslednemu upoštevanju ogroženosti zaradi naravnih in drugih nesreč. Instrumenti podpirajo s strategijo prostorskega razvoja Slovenije opredeljeno izboljšanje gospodarjenja s prostorom in pri tem upoštevajo dve glavni vodili. Razpoložljivost stavbnih zemljišč naj se povečuje s premišljenim in ne s špekulativnim povečevanjem pozidanega območja naselij, po možnosti z obnovo degradiranih stavbnih zemljišč in njihovo usposobitvijo za ponovno rabo. Obenem je ob nujnem ohranjanju najboljših kmetijskih zemljišč in izboljševanju drugih zemljišč za kakovostnejšo pridelavo treba spodbujati zložbe kmetijskih zemljišč.

Instrumenti za usmerjanje prostorskega razvoja so ukrepi in projekti na ravni naselja ter kmetijskih in gozdnih zemljišč.

Podrobnejša kategorizacija za naselja, ki je smiselna le na konkretni oziroma lokalni ravni, opredeljuje območja prenove, rehabilitacije ali/in revitalizacije. Opredelili smo šest možnih tipov prostorske rabe:

- občasna bivališča različnih oblik,
- območja s prevlado stalnih stanovanj oziroma stanovanjskih hiš,
- območja s kmečkimi gospodarstvi,
- izključna območja večinoma stalnih stanovanj oziroma stanovanjskih hiš,
- izključna območja občasnih bivališč in
- območja proizvodnih obratov, vezanih na kmetijsko pridelavo (hladilnica, mlin, žaga in podobno).

V podrobnejšem občinskem prostorskem aktu je za tako opredeljena območja treba predpisati konkretna izhodišča, vezana na posamezen (grajen) objekt ali območje. Izhodišča morajo biti pripravljena tako, da so možnosti in posledice na konkretni lokaciji kar se da nedvoumne. V strokovnih podlagah se zato opredelijo tip objekta, način izgradnje in lega v prostoru.

Kmetijska zemljišča: Ukrepi in projekti na kmetijskih zemljiščih na fizični ravni spodbujajo okolju prijazne kmetijske prakse, urejanje kmetijskih zemljišč, naložbe in tehnološke posodobitve v kmetijstvu, gradnjo lokalnih zmogljivosti za zaposlovanje in povečevanje raznovrstnosti (aktivnost LEADER). Na manj primernih zemljiščih se predvidi gradnja stanovanjskih stavb višjega standarda. Posege v prostoru spremljajo izobraževanje in združevanje kmetovalcev, ukrepi za celostni razvoj podeželja, kot so sofinanciranje tipičnih oziroma turistično-promocijskih prireditev ter sofinanciranje razvojnih programov (vinska ali sadna cesta, tematske poti). Dejavnosti vključujejo prilagajanje in prestrukturiranje kmetij ter uvajanje in spodbujanje dopolnilnih dejavnosti in raznovrstnosti pridelave na kmetijah.

Gozdna zemljišča: Zaradi demografskih in gospodarskih razmer se zemljišča v Sloveniji zaraščajo z neakovostnimi gozdnimi sestoji. Širitev urbanizacije se zato usmerja na degradirana območja in tako omogoča ohranitev kakovostnih gozdov. Za morebitno novo poselitve se predvidi krčenje gozdne zarasti. Gradnja celovitega sistema gozdnih prometnic mora biti urejena prostorsko racionalno in okoljsko neoporečno.

9 Sklep

Kot zaključke izpostavljamonekatere ugotovitve, pomembne zlasti kot izpopolnitev vsebine prostorskega načrtovanja.

Zahteve naročnikov za načrtovanje novih stanovanjskih in drugih območij je treba podkrepiti z demografsko analizo in demografskimi projekcijami. Strokovne naloge na področju urbanizma se v uvodu praviloma začenjajo z opisi dejanskega stanja

obravnavega prostora, ki svoj vir pogosto najdejo v geografskem opisu konkretnega območja. Ta pa ne more nadomestiti zgodovinsko-razvojne analize prostora, ki se jo v sklopu prostorskih aktov opravi le v zelo redkih primerih. Gre za samostojno in pomembno nalogo razlage geneze prostora ter zametkov, širjenja oziroma propadanja prostorskih enot. Žal tudi naročniki največkrat ne vidijo neposredne povezave med zgodovinskim prostorskim razvojem in obstoječim stanjem v prostoru. Zato je zgodovinsko-razvojna analiza prostora vsebina tiste vrste, ki naj bi postala obvezna sestavina skrbnega prostorskega načrtovanja. Na raziskovalnem področju se postopoma uveljavlja analiza sprememb rabe tal v 200 let dolgem časovnem razponu, ki pa kljub podrobni in natančni obravnavi ter pomembnim podatkom za razumevanje procesov v prostoru (a pogosto s povsem drugačnimi razmerami že v sosednji katastrski občini) ne more nadomestiti omenjene zgodovinske analize.

Za boljše urbanistične in druge prostorske rešitve je treba uveljaviti tudi dodatne oblike evidentiranja stanja prostora, ki izhajajo iz uporabe GIS-a v urbanizmu. To prav tako velja za evidentiranje podrobnega stanja na kmetijah, ki so pogosto locirane zunaj ožjih poselitvenih območij in se širijo na najboljša kmetijska zemljišča. Vsakdanjik pri razreševanju prostorskih dilem na podeželju so in bi morali biti anketni vprašalniki o stanju na kmetijah, pri čemer je dobrodošlo tudi vključevanje kmetijskih strokovnjakov v prostorsko načrtovanje. Težave, ki se v zvezi s kmetijstvom pojavljajo na podeželju, so namreč obsežne, saj se zmanjšuje pridelovalni potencial (obdelovalna zemljišča) kmetijstva, kmetije so prostorsko utesnjene, prekinja se neposredna povezanost kmečkega doma z zemljišči, s tem pa omejuje in ovira razvoj kmetij nasploh.

Povsod, kjer se pojavljajo posebni dejavniki razvoja kulturne pokrajine, kot je na primer plazovitost površja, je potrebna izdelava dodatnih strokovnih podlag, kakršna je zemljevid plazovitosti. Na njem je za vsak objekt ali območje razvidno, kakšna je stopnja njegove ogroženosti, kar naj se vključi v strateške in podrobne prostorske načrte.

Izpopolnitev krajinske regionalizacije in tipizacije ima dve vlogi: raziskovalno nadgradnjo obstoječih metodologij in kategorizacij ter izdelavo dodatnih strokovnih podlag. Strokovne podlage krajinske arhitekture namreč prepagosto ostajajo na opisni in običajno splošni prostorsko načrtovalski ravni. Praviloma niso izdelane kot komplementarni načrt, kar smo na primer izvedli v naši raziskavi.

Za preverjanje učinkov nove zakonodaje oziroma učinkov predhodnih planskih aktov je uporabna postmonitoring metoda, s katero se ugotavljajo prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč.

Kako preprečiti degradacijo v zgodovinskem razvoju izoblikovane in identitete likovne podobe posameznih stavb in domačij v celoti, je še vedno uganka, saj se v praksi srečujemo z odporom prebivalcev do načrtovanja in načrtov; vse tisto, kar je opredeljeno v povezavi z gradnjo, je prejkone ovrednoteno kot zamudno, zahtevno in drago. V zvezi s tem normativni ukrepi ne bodo prinesli zelenih rezultatov,

učinkujejo lahko edino pozitivne izkušnje v smislu skrajševanja časa, postopkov, energije pri pridobivanju dovoljenj ter kakovostni in usposobljeni strokovnjaki. Ti pa nujno potrebujejo tudi institucionalno podporo pri pogajanjih z naročniki, ki v izdelovalcih pogosto vidijo predvsem orodje za izpolnjevanje svojih želja in ne kot nosilce kakovostnega načrtovanja in pripravljavce predlogov za kakovostno odločanje.

Scenariji razvoja in naselbinskega sistema so namreč strateška razmišljanja, ki jih je treba pripraviti v tesnem sodelovanju med izdelovalci in naročniki, saj je prostorsko načrtovanje strateško nujna dejavnost. Pri določanju konkretnih in splošnih smernic prostorskega razvoja na podlagi izdelanih modelov in strategij se je treba zavedati, da posamezni resorji varujejo interese »matičnih« disciplin, kakovostno prostorsko načrtovanje pa vseskozi išče ravnotežje oziroma kompromise med raznovrstnimi omejitvami.

Ob tem velja poudariti, da vloga sektorjev ni le v postavljanju omejitev, ampak skupaj s prostorskimi načrtovalci tudi dejavno sodelovanje pri iskanju najboljše poti do konsenzualnih rešitev. Zavedanje države, da je za doseganje prostorskih ciljev ključno sofinanciranje določenih dejavnosti, kar je na primer deloma že uveljavljeno v kmetijstvu, pomeni priznanje odgovornosti, da ima v svojih rokah pomembna orodja, s katerimi lahko odločilno vpliva na razvojne težnje v prostoru.

10 Seznam virov in literature

- Agenda 21. UN Department of Economic and Social Affairs. Division for Sustainable Development. Medmrežje: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm> (10. 2. 2009).
- Agenda Habitat – Carigrajska deklaracija 1996. Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav, Temeljni dokumenti 2. konference ZN o človekovih naseljih. Medmrežje: http://www.gov.si/upr/aplikacije_publicacije.php (15. 10. 2008).
- Arčon, B. 2004: Kamnine in njihova uporaba v Goriških brdih. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Arhiv Republike Slovenije. Listi zemljiško-katastrskega načrta za katastrsko občino Kožbana z letnico 1819. Ljubljana, 2006.
- Arhiv Republike Slovenije. Listi zemljiško-katastrskega načrta za katastrski občini Gotovlje in Žalec z letnico 1825. Ljubljana, 2007.
- Arhiv Republike Slovenije. Listi zemljiško-katastrskega načrta za katastrsko občino Sela pri Hinjah z letnico 1825. Ljubljana, 2007.
- Ažman Momirski, L. 2008: Kulturne terase v severnih Goriških brdih na primeru katastrske občine in naselja Kožbana. Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.

- Ažman Momirski, L., Berčič, T., Kladnik, D., Kodrič, I., Komac, B., Petek, F., Prinčič, M., Srebrnič, M., Stanič, I., Škvarč, A., Vahtar, M., Zorn, M. 2007: Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca. Vmesno poročilo o rezultatih opravljenega dela na projektu v okviru ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« za obdobje od 1. 11. 2006 do 30. 3. 2007. Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije. Ljubljana.
- Ažman Momirski, L., Berčič, T., Deu, Ž., Kladnik, D., Mazej Ušaj, V., Petek, F., Repolusk, P., Stanič, I., Tevž, M., Topole, M., Vahtar, M., Vrisk, M. 2007: Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca. Vmesno poročilo o rezultatih opravljenega dela na projektu v okviru ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« za obdobje od 1. 4. 2007 do 30. 9. 2007. Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica in Kmetijsko gozdarski zavod Celje Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije. Ljubljana.
- Ažman Momirski, L., Berčič, T., Kladnik, D., Kramar, Z., Petek, F., Repolusk, P., Seničar, P., Stanič, I., Topole, M., Vahtar, M., Volf, A. 2008: Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca. Vmesno poročilo o rezultatih opravljenega dela na projektu v okviru ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« za obdobje od 1. 10. 2007 do 30. 3. 2008. Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica, Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije. Ljubljana.
- Ažman Momirski, L., Kladnik, D., Komac, B., Petek, F., Repolusk, P., Zorn, M. 2008: Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.
- Barbič, A. 2005: Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana.
- Barbič, A., Kovačič, M., Rupena-Osolnik, M. 1991: Razvojni projekt Trebnje. Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto.
- Berčič, T. 2007: DMR5 (izdelan na podlagi TTN5, Geodetska uprava RS 1994). Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Bole, D., Petek, F., Ravbar, M., Repolusk, P., Topole, M. 2007: Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Georitem 5. Ljubljana.
- Brewer, A. C. 2008: Designed Maps: A Sourcebook for Book Users. Redlands.
- Cigale, D. 2002: Centralna naselja v Sloveniji in njihova vplivna območja v letu 1999. Geografski vestnik 74-1. Ljubljana.
- Dekleva, M. M. 1998: Razvoj turističnih krajev: udeležba krajanov: priručnik. Ljubljana.
- Dekleva, M. M. 2000: Analiza turističnega prometa v Sloveniji 1999. Ljubljana.

- Digitalni ortofoto (DOF). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Digitalni katastrski načrt (DKN). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Drozg, V. 1995: Morfologija vaških naselij v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 27. Ljubljana.
- Državna topografska karta (DTK 25). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, list Laško 101. Geodetski zavod Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1997.
- Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, list Žalec 078. Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo FGG, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1997.
- Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, list Žužemberk 156. Geodetski zavod Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1998.
- Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, list Žvirče 155. Geodetski zavod Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1998.
- EHIŠ in število prebivalcev po hišnih številkah za popisa 1991 in 2002 za celotno Slovenijo. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Fister, P. 1993: Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana.
- Forman, R. 1986: *Landscape Ecology*. New York.
- Gabrovec, M. 1996: Suha krajina. Regionalnogeografska monografija Slovenije. 6. del, Nizki kraški svet. Geografski inštitut ZRC SAZU. Ljubljana.
- Gabrovec, M. 1998: Suha krajina in Dobrepolje. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Gabrovec, M. Kladnik, D. 1997: Some new aspects of land use in Slovenia. *Geografski zbornik* 37. Ljubljana.
- Gabrovec, M., Kladnik, D., Petek, F. 2001: Land use changes in the 20th century in Slovenia. *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World, Volume I*. Asahikawa.
- Gams, I. 1984: Regionalizacija nizke jugovzhodne Slovenije. Zbornik Dolenjska in Bela krajina. Ljubljana.
- Gams, I. 1996: Termalni pas v Sloveniji. *Geografski vestnik* 68. Ljubljana.
- Geografski atlas Slovenije – država v prostoru in času. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič in Drago Perko. Ljubljana, 1998.
- Geološka karta SFRJ 1 : 100.000, list Celje. Zvezni geološki zavod. Beograd, 1977.
- Geološka karta SFRJ 1 : 100.000, list Ribnica. Zvezni geološki zavod. Beograd, 1968.
- Geološka karta SFRJ 1 : 100.000, list Tolmin. Zvezni geološki zavod. Beograd, 1988.
- GERK – Grafične enote rabe kmetijskih zemljišč. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Medmrežje: <http://rkg.gov.si/GERK/> (8. 4. 2007, 12. 9. 2007, 18. 1. 2008).
- Golobič, M., Bačnar, D., Praper, S., Črnič Mali, B. 2004: Regionalni razvoj in spremembe kulturne krajine: krajina kot razvojni dejavnik: ciljni raziskovalni program »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006«. Povzetek projekta. Urbanistični inštitut RS. Ljubljana.

- Gosar, A. 1988: Počitniške hiše kot element transformacije slovenskih alpskih pokrajin. Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Grimšičar, A. 1962: Inženirsko-geološke razmere v Goriških brdih. Geološke razmere v Goriških Brdih. Uredil Rajko Pavlovec. Ljubljana.
- Interaktivni naravovarstveni atlas okolja. Ministrstvo za okolje in prostor. Medmrežje: <http://kremen.arso.gov.si/NVatlas/users/> (15. 4. 2007, 12. 9. 2007, 18. 1. 2008).
- Jeršič, M. 1987: Učinki počitniških stanovanj na okolje. *Geographica Slovenica* 18, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1998: Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije, *Geographica Slovenica* 29. Ljubljana.
- Kerbler, B. K. 2004: Kmetijstvo v razvoju podeželja Evropske unije in Slovenije. Urbani izziv 15-1. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1998a: Goriška Brda. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1998b: Zemljiška razdrobljenost. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. Ljubljana.
- Kladnik, D. 2008: Naravnogeografske značilnosti. Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.
- Kladnik, D., Ravbar, M. 2003: Členitev slovenskega podeželja. Geografija Slovenije 8. Ljubljana.
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M., Humar, M., Košmrlj-Levačič B. (ur.) 2005: Geografski terminološki slovar. Zbirka Slovarji. Ljubljana.
- Kladnik, D., Repolusk, P. 2008: Družbenogeografske značilnosti. Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.
- Komac, B., Zorn, M. 2007: Pobočni procesi in človek. Geografija Slovenije 15. Ljubljana.
- Komac, B., Zorn, M. 2008a: Plazovitost Goriških brd. Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.
- Komac, B., Zorn, M. 2008b: Izračun vpliva sprememb rabe tal na erozijo v Zgornjem Posočju s pomočjo GIS. Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2007–2008. Ljubljana.
- Kos, D. 1998: Postmoderni premik in razvoj podeželja. Urbani izziv 9-2. Ljubljana.
- Košir, F. 1982: Razvoj kompozicije multifunkcionalnih arhitekturno-urbanističnih sklopov. Doktorska disertacija. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga. Uredil Roman Savnik. Ljubljana, 1968.
- Krajevni leksikon Slovenije. Uredili Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Drago Kladnik. Ljubljana, 1995.

- Krevs, M. 2004: Dinamika spreminjanja kategorij poselitvene rabe zemljišč v Sloveniji v obdobju 1991–2002. Zaključno poročilo. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Leksikon občin za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Dunaj, 1906.
- Letalski posnetki v merilu 1 : 17.500. Geodetski zavod Slovenije. Ljubljana, 1992.
- Marinček, L., Čarni, A. 2002: Komentar k vegetacijski karti gozdnih združb Slovenije v merilu 1 : 400.000. Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU. Ljubljana.
- Marušič, J., Ogrin, D., Jančič, M., Bartol, B. 1998: Metodološke osnove, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor RS. Ljubljana.
- Marušič, J., Jančič, M., Hladnik, J., Kravanja, N., Kolšek, A., Piano, S., Simič, M. 1998: Krajine predalpske regije, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. Urad RS za prostorsko planiranje Ministrstva za okolje in prostor. Ljubljana.
- Marušič, J., Ogrin, D., Jančič, M., Hudoklin, J. 1998: Kraške krajine notranje Slovenije, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. Urad RS za prostorsko planiranje Ministrstva za okolje in prostor. Ljubljana.
- Marušič, J., Ogrin, D., Jančič, M., Podboj, M. 1998: Krajine primorske regije, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. Urad RS za prostorsko planiranje Ministrstva za okolje in prostor. Ljubljana.
- McHarg, I. 1969: Design with Nature. New York.
- Medmrežje 1: <http://prostor.gov.si/vstop/index.php> (22. 4. 2007, 12. 9. 2007, 18. 1. 2008).
- Medved J. 1970: Spremembe v izrabi zemljišča in preslajanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. Geografski vestnik 42. Ljubljana.
- MKGP. Dejanska raba kmetijskih zemljišč, različica Raba_beta_2006. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana, 2006.
- Mlinar, Z. 1993: Prostorski nered kot izraz (ne)moči posameznika in sistema. Teorija in praksa 30, 5–6, Ljubljana.
- Mlinar, Z. 1994: Individuacija in globalizacija v prostoru. Dela SAZU. Ljubljana.
- Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja 2007–2013. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2007. Medmrežje: http://www.sentjur.si/f/docs/Drzavni-programski-dokumenti/NSN_podezelja.pdf (18. 5. 2009).
- Natek, K. 1990: Geomorfološke značilnosti usadov v Halozah. Ujma 4. Ljubljana.
- Natek, K. 1996: Ogroženost in regeneracijske sposobnosti površja severovzhodne Slovenije na osnovi regeneracije površja v Halozah po katastrofalnem neurju julija 1989. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.
- Natek, M. 1998a: Ložniško in Hudinjsko gričevje. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Natek, M. 1998b: Savinjska ravan. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Navodilo o začetku uporabe digitalnega katastrskega načrta. Uradni list Republike Slovenije 57/1999. Medmrežje: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199957&stevilka=2725> (23. 5. 2009).

- Območja naselij 2004. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Območja naselij 2008. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Ocepek, D. 2002: Geološko-geotehnično poročilo o pogojih izvedbe vinograda na pobočju pod gradom Dobrovo. Geoinženiring d. o. o. Ljubljana.
- Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (OdSPRS). Urad za prostorski razvoj, Direktorat za prostor na Ministrstvu za okolje, prostor in energijo. Uradni list Republike Slovenije 76/2004. Ljubljana. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/sprs_slo.pdf (20. 5. 2008).
- Ogden, P. 1995: Conservation Through Development: The Protected Landscape Approach. Alfriston.
- Ogorelec, P., Debelak, Marjan, Debelak, Marta, Molek, L., Sedej, I. 1978: Počitniška stanovanja v krajinskem prostoru Slovenije. Elaborat, 1. in 2. del. Urbanistični inštitut SR Slovenije. Ljubljana.
- Ogorelec Wagner, V. 1995: Agenda 21 za Slovenijo. Prispevek nevladnih organizacij. Ljubljana.
- Pak, M. 1996: Problematika oskrbnih središč v Ljubljani. Nove smeri prostorskega razvoja. Maribor.
- Pavlin, B. 1991: Sodobne spremembe kmetijske izrabe tal v izbranih obmejnih pokrajinskih enotah zahodne Slovenije. Geographica Slovenica 22-2. Ljubljana.
- Pavlin, B. 1996: Kožbana. Priročni krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1962: Starost terciarnega fliša v Sloveniji. Geologija 7. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1965: Sprehod na fliš. Proteus 28, 4–5. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1974: Vasici Medana in Kožbana v geološkem in strokovnem izrazoslovju. Koledar Goriške Mohorjeve družbe. Gorica.
- Pavlovec, R. 1975: Šestdeset let Seidlovih sprehodov po Goriškem. Koledar Goriške Mohorjeve družbe. Gorica.
- Pavšek, M. 1994: Zemeljski plaz pod Krnom. Ujma 8. Ljubljana.
- Pečnik, M. 2002: Možnosti nastanka zemeljskih plazov na osnovi geomorfoloških značilnosti površja v Zgornji Savinjski dolini. Diplomsko delo. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Perko, D. 1992: Ogroženost Slovenije zaradi naravnih nesreč. Ujma 6. Ljubljana.
- Perpar, A., Kovačič, M. 2006: Problematika prostorskega načrtovanja v kmetijstvu. Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. Ljubljana.
- Petek, F. 2002: Metodologija vrednotenja sprememb rabe tal v Sloveniji med letoma 1896 in 1999. Geografski zbornik 52. Ljubljana.
- Petek, F. 2005: Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu. Geografija Slovenije 11. Ljubljana.
- Petek, F. 2008: Raba tal na območjih naselij Medana in Kožbana. Terasirana pokrajina Goriških brd. Geografija Slovenije 17. Ljubljana.

- Petek, F., Fridl, J. 2004: Pretvarjanje listov zemljiško-katastrskega načrta v Gauss-Krügerjev koordinatni sistem. *Geografski vestnik* 76-2. Ljubljana.
- Petkovšek, A., Klopčič, J., Maček, M. 2007: Geotehnična obravnava obnove vinograda na flišnem pobočju – vzorčni primer Medana. Katedra za mehaniko tal z laboratorijem Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Plut, D. (ur.) 2006: Geografija in sodobni izzivi. Dela 26. Ljubljana.
- Popis kmetijskih gospodarstev Slovenije 2000. Medmrežje: <http://www.stat.si/doc/pub/rr777-2002/notranjost-preglednice.pdf> (6. 11. 2006).
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana. Medmrežje: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=NAS&sifra=190 (4. 10. 2007, 25. 2. 2008).
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev 1991. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Popit, T., Košir, A. 2003: Pleistocenski plaz pri Selu v Vipavski dolini. *Geološki zbornik* 17. Ljubljana.
- Poslovni register AJPES 2005. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve. Ljubljana.
- Površine občin in katastrskih občin v SR Sloveniji: po stanju 31. 12. 1975. Geodetska uprava SRS. Ljubljana, 1975.
- Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Uradni list Republike Slovenije 90/2006. Medmrežje: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200690&stevilka=3906> (15. 10. 2008).
- Pregledna karta SR Slovenije v merilu 1 : 250.000: katastrske občine. Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Republiška geodetska uprava. Ljubljana, 1984.
- Priročni krajevni leksikon Slovenije. Uredili Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Drago Kladnik. Ljubljana, 1996.
- Program priprave strategije prostorskega razvoja in prostorskega reda občine Žalec (SPRO OŽ in PRO OŽ). Žalec, 2006.
- Radinja, D. 1983: Usadi v subpanonski Sloveniji. Naravne nesreče v Sloveniji. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1992: Suburbanizacija v Sloveniji – odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju. Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Ravbar, M., Drozg, V., Perko, D., Plut, D., Skobir, M., Hočevar, M., Sajko, I. 1995: Zasnova poselitve v Sloveniji. Elaborat. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Razvoj prebivalstva po naseljih po popisih med letoma 1869 in 1991. Arhiv Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Register nepremične kulturne dediščine na internetni strani Ministrstva za kulturo. Medmrežje: <http://rkd.situla.org/> (22. 4. 2007, 12. 9. 2007, 18. 1. 2008).
- Rus, A. 1977: Suha krajina. Diplomaska naloga. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

- Slovenija – pokrajine in ljudje. Uredila Drago Perko in Milan Orožen Adamič. Ljubljana, 1998.
- Stanič, I. 1994: Mesta in »mala« mesta. Urbani izziv 26/27. Ljubljana.
- Stanič, I., Ploštajner, Z., Pavliha, M., Jakoš, A., Ploštajner, B. 2000: Bivalne navade Slovencev in njihov vpliv na prostor – občasna bivališča. Elaborat. Urbanistični inštitut RS. Ljubljana.
- Stanič, I., Pavliha, M., Praper, S. 1998: Varovanje in razvoj: usmerjanje razvoja razpršene gradnje in naselij Naravnega parka Pohorje. Urbanistična delavnica. Urbanistični inštitut RS. Ljubljana.
- Strokovni predlog za zavarovanje ribnika Vrbje pri Žalcu z zaledjem. Zavod RS za varstvo narave, Območna enota Celje. Celje, 2005.
- Struktura kmetijskih gospodarstev. 1. 6. 2007 – začasni podatki. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana. Medmrežje: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1219 (25. 5. 2009).
- Škvarč, A., Kodrič, I. 2006: Narava in regulacija: urejanje vinogradov in sadovnjakov na terasah. Urbani izziv 17, 1–2. Ljubljana.
- Temeljni topografski načrt (TTN5). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana. Terensko delo, september 2007. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Terensko delo, februar 2008. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Terminološki slovar urejanja prostora. Zaključno poročilo. Katedra za prostorsko planiranje Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, Geografski inštitut Antona Melika in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ACER d. o. o. Ljubljana, 2005.
- Topografska karta 1 : 50.000, list 03- Celje -3. Kartografski oddelek Geodetskega zavoda SRS Ljubljana, Republiška geodetska uprava. Ljubljana, 1981.
- Topografska karta 1 : 50.000, list 06- Ljubljana -4. Kartografski oddelek Geodetskega zavoda SRS Ljubljana. Republiška geodetska uprava. Ljubljana, 1981.
- Topografska karta 1 : 50.000, list 07- Celje -7. Kartografski oddelek Geodetskega zavoda SRS Ljubljana. Republiška geodetska uprava. Ljubljana, 1981.
- Topole, M., Bole, D., Petek, F., Repolusk, P. 2005: Regionalna primerjava spreminjanja poselitvene rabe zemljišč med statističnimi regijami v Sloveniji v obdobju 1991–2002: po vzorčnih podeželskih območjih. Zaključno poročilo. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Topole, M., Bole, D., Petek, F., Repolusk, P. 2007: Prostorske in funkcijske spremembe pozidanih zemljišč v izbranih slovenskih podeželskih naseljih po letu 1991. Geografski zbornik 46-2. Ljubljana.
- Trček, F. 2004: Telecentri – Nova strategija revitalizacije perifernih območij. K razvoju telecentrov v Sloveniji. Uredila Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar. Maribor.

- Urbanc, M. 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji. Geografija Slovenije 5. Ljubljana.
- Uredba o predpisanih zahtevah ravnanja ter dobrih kmetijskih in okoljskih pogojih pri kmetovanju. Uradni list Republike Slovenije 21/2005. Ljubljana. Medmrežje: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200521&stevilka=750> (15. 7. 2008).
- Van Westen, C. J., Terlien, T. J. 1996: An approach towards deterministic landslide hazard analysis in GIS. A case study from Manizales (Colombia). Earth surface processes and landforms 21-9. Chichester.
- Vegetacijska karta gozdnih združb Slovenije, merilo: 1 : 400.000. Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU. Ljubljana, 2002.
- Vrišer, I. 1954: Goriška Brda: gospodarska geografija. Geografski zbornik 2. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1956: Morfološki razvoj v Goriških brdih. Geografski zbornik 4. Ljubljana.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini (MEKK). Uradni list Republike Slovenije 74/2003. Ljubljana. Medmrežje: http://www.coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/176/ (20. 5. 2008).
- Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji. Uradni list Republike Slovenije 48/1990. Medmrežje: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO20.html (15. 9. 2008).
- Zavodnik, A. 1999: Načini naselitve in njihov vpliv na pojav razpršene gradnje: Želje in možnosti prebivalstva za gradnjo na samem. Urbani izziv 10-2. Ljubljana.
- Zgonik, H. 1969: Nekateri značilnosti tal na Goriškem. Primorska srečanja 20. Nova Gorica.
- Zorn, M., Komac, B. 2004: Deterministic modeling of landslide and rockfall risk. Geografski zbornik 44-2. Ljubljana.
- Zorn, M., Komac, B. 2007: Probability modelling of landslide hazard. Acta geographica Slovenica 47-2. Ljubljana.
- Zorn, M., Komac, B. 2008: Zemeljski plazovi v Sloveniji. Georitem 8. Ljubljana.
- Zupančič, J. 1987: Problematika omejitve Suhe krajine. Geografski obzornik 34-1. Ljubljana.
- Zupančič, J. 1990: Socialnogeografska preobrazba Suhe krajine. Geografski vestnik 61. Ljubljana.
- Žalec. Turistično – planinska karta 1 : 50.000. Zasnova in redakcija Branko Rojc. Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Občinska geodetska uprava Žalec. Žalec, 1989.
- Žiberna, I. 1992: Zemeljski plazovi po močnem deževju novembra 1991 v občinah Pesnica, Slovenska Bistrica in Ptuj. Ujma 6. Ljubljana.

11 Seznam slik

Slika 1: Značilna pokrajina na prehodu iz spodnjih v zgornja Brda; v ozadju zasneženi vrhovi Julijskih Alp.

21

Slika 2: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrski občini Kožbana med letoma 1869 in 2002.	24
Slika 3: Za razgibano površje katastrske občine Kožbana je značilno prepletanje intenzivne in ekstenzivne rabe tal, ki pa je omejeno le na neposredno bližino naselij.	27
Slika 4: Osrednji del Spodnje Savinjske doline s prostranimi hmeljišči in tudi sicer intenzivno zemljiško rabo.	28
Slika 5: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje med letoma 1869 in 2002.	31
Slika 6: V bolj mokrotnem severnem delu gotoveljskega vaškega zemljišča, ki se vleče vzdolž Ložnice, je zemljiška raba manj intenzivna in hmeljišč skorajda ni.	34
Slika 7: Značilna dinarska pokrajina je Krimsko hribovje, ki ga preseka globoko vrezani Iški vintgar; na njegovi zahodni strani je planota z vasjo Gornji Ig, vzhodno pa se pne Mokrec.	36
Slika 8: Spreminjanje števila prebivalcev po naseljih v katastrski občini Sela pri Hinjah med letoma 1869 in 2002.	39
Slika 9: Južni del vaškega zemljišča naselja Visejec se spušča proti dnu kraškega dola, onkraj katerega se pne z gozdom porasel hrbet, kjer so bili v 19. stoletju sami pašniki in travniki.	40
Slika 10: Situacijski zemljevid katastrske občine Kožbana.	48
Slika 11: Dejanska raba tal v katastrski občini Kožbana leta 2004.	49
Slika 12: Situacijski zemljevid katastrskih občin Žalec in Gotovlje.	50
Slika 13: Dejanska raba tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje leta 2004.	51
Slika 14: Situacijski zemljevid katastrske občine Sela pri Hinjah.	52
Slika 15: Dejanska raba tal v katastrski občini Sela pri Hinjah leta 2004.	53
Slika 16: Pozidano območje naselja Kožbana z vrisanimi parcelnimi mejami.	55
Slika 17: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Kožbana (obravnavana kmetija je sredi naselja).	56
Slika 18: Pozidano območje jedra naselja Gotovlje z vrisanimi parcelnimi mejami.	58
Slika 19: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Gotovlje.	59
Slika 20: Pozidano območje naselja Visejec z vrisanimi parcelnimi mejami.	61
Slika 21: Podrobno preučena kmetija v katastrski občini Sela pri Hinjah.	62
Slika 22: Erozijsko žarišče nad opustelo vasjo Slapnik.	67
Slika 23: Kategorije ogroženosti stavb in cestnega omrežja v katastrski občini Kožbana zaradi plazenja.	68
Slika 24: Plazovitost v katastrski občini Kožbana.	69
Slika 25: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrsko občino Kožbana.	73
Slika 26: Dejanska raba tal v katastrski občini Kožbana leta 1819.	74

Slika 27: Procesi spreminjanja rabe tal v katastrski občini Kožbana med letoma 1819 in 2004.	76
Slika 28: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrski občini Kožbana v letih 1819 in 2004.	77
Slika 29: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrski občini Žalec in Gotovlje.	79
Slika 30: Dejanska raba tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje leta 1825.	80
Slika 31: Procesi spreminjanja rabe tal v katastrskih občinah Žalec in Gotovlje med letoma 1825 in 2004.	83
Slika 32: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec v letih 1825 in 2004.	84
Slika 33: Sestavljen franciscejski katastrski načrt za katastrsko občino Sela pri Hinjah.	86
Slika 34: Dejanska raba tal v katastrski občini Sela pri Hinjah leta 1825.	87
Slika 35: Procesi spreminjanja rabe tal v katastrski občini Sela pri Hinjah med letoma 1825 in 2004.	91
Slika 36: Zastopanost združenih kategorij rabe tal v katastrski občini Sela pri Hinjah v letih 1825 in 2004.	92
Slika 37: Poselitvena raba na območju naselja Gotovlje leta 2007.	95
Slika 38: Izsek poselitvene rabe na območju jedra naselja Gotovlje leta 2007.	96
Slika 39: Poselitvena raba na območju katastrske občine Sela pri Hinjah.	102
Slika 40: Izsek poselitvene rabe na območju naselja Visejec.	103
Slika 41: Krajinski vzorci na območju katastrske občine Kožbana.	110
Slika 42: Značilen krajinski vzorec na območju Kožbane in območju grebena Kobilica–Pik–Vršč: vinograd na večji strmini pri naselju Belo.	111
Slika 43: Značilen krajinski vzorec na pobočju Korade: senožeti v višjih legah.	112
Slika 44: Krajinski vzorci na območju katastrskih občin Žalec in Gotovlje.	114
Slika 45: Značilen krajinski vzorec na ravnini ob južnem robu Ponikovske planote: tipična mozaična krajina pri zaselku Plaznik.	116
Slika 46: Značilen krajinski vzorec na Vrbenko-Žalskem polju: veliki kompleksi hmeljišč, ki zaznamujejo celotno Spodnjo Savinjsko dolino.	117
Slika 47: Krajinski vzorci na območju katastrske občine Sela pri Hinjah.	119
Slika 48: Značilen krajinski vzorec na Hinjski planoti: kmetijska zemljišča na območju naselja Visejec.	120
Slika 49: Značilen krajinski vzorec na Hinjski planoti: preplet travniških in gozdnih zemljišč na območju naselja Lopata.	121
Slika 50: Zaradi neupoštevanja tradicionalne arhitekturne dediščine marsikje gradijo povsem neprimerne objekte, kakršen je na primer na novo zgrajeno gospodarsko poslopje v Kožbani.	124
Slika 51: Tudi v razvojno zaostali Suhi krajini se pojavljajo problematične novogradnje, kakršna je ta na Selih pri Hinjah.	124

12 Seznam preglednic

Preglednica 1: Usklajevanje in združevanje kategorij rabe tal med franciscejskim katastrom (Arhiv Republike Slovenije 2006; Arhiv Republike Slovenije 2007) in karto Dejanska raba kmetijskih zemljišč (MKGP 2006).	71
Preglednica 2: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1819 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Kožbana.	75
Preglednica 3: Deleži osnovnih kategorij rabe tal leta 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec.	81
Preglednica 4: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1825 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrskih občinah Gotovlje in Žalec.	82
Preglednica 5: Deleži združenih kategorij rabe tal leta 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Sela pri Hinjah.	88
Preglednica 6: Deleži procesov sprememb rabe tal med letoma 1825 in 2004 ter njihovi povprečni nakloni in nadmorske višine v katastrski občini Sela pri Hinjah.	89
Preglednica 7: Raba tal v poseljenem delu naselja Gotovlje v letih 1990 in 2007.	97
Preglednica 8: Spremembe rabe tal v poseljenem delu Gotovelj med letoma 1990 in 2007 (indeks 2007/1990).	98
Preglednica 9: Površina stavbnih zemljišč v Gotovljah glede na njihovo funkcijo v letih 1990 in 2007.	99
Preglednica 10: Število stavb v Gotovljah glede na njihovo funkcijo v letih 1990 in 2007.	99
Preglednica 11: Indeks rasti stavbnih zemljišč in števila stavb v Gotovljah glede na njihovo funkcijo med letoma 1990 in 2007 (indeks 2007/1990).	100
Preglednica 12: Raba tal v poseljenih delih naselij v katastrski občini Sela pri Hinjah v letih 1992 in 2008.	104
Preglednica 13: Spremembe rabe tal v poseljenih delih katastrske občine Sela pri Hinjah med letoma 1992 in 2008 (indeks 2008/1992).	105
Preglednica 14: Površina stavbnih zemljišč v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo v letih 1992 in 2008.	107
Preglednica 15: Število stavb v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo v letih 1992 in 2008.	107
Preglednica 16: Indeks rasti stavbnih zemljišč in števila stavb v katastrski občini Sela pri Hinjah glede na njihovo funkcijo med letoma 1992 in 2008 (indeks 2008/1992).	108
Preglednica 17: Merila za določitev tipa naselja oziroma območja.	127
Preglednica 18: Merila za določitev razvojnih značilnosti naselja oziroma območja.	128
Preglednica 19: Opredelitev konkretnih izhodišč v strokovnih podlagah.	141

13 Priloga z obrazci

Priloga

PREDLOG POSEBNEGA OBRAZCA ZA OBRAZLOŽITEV UTEMELJENOSTI POSEGA NA NAJBOLJŠE KMETIJSKO ZEMLJIŠČE V KORIST KMETIJE

OBČINA: BRDA

VSEBINA	PODATKI
ZAP. ŠT. POSEGA / NASELJE	Kožbana
LASTNIK KMETIJE	A
PODATKI O KMETIJI:	
POVRŠINA ZEMLJIŠČA	OBDELOVALNO ZEMLJIŠČE: 14,76 ha 1,70 ha travnikov, 1,60 ha vinogradov, 0,20 ha sadovnjakov, 0,09 ha oljčnika, 0,57 ha zemljišč v zaraščanju. GOZD: 10,60 ha DRUGA ZEMLJIŠČA: ni. Parcelne številke v k. o. Kožbana: 1, 2, 3, 28/1, 31, 61/1, 63/1, 63/2, 66/1, 84, 85, 86/1, 86/2, 87, 96, 117/1, 118/1, 118/2, 118/3, 136/1, 161/1, 161/2, 171/2, 171/1, 234/1, 234/2, 234/3, 239/1
STALEŽ ŽIVINE, PRIDELEK	Še pred leti so imeli v hlevu več glav živine, zdaj pa ni na kmetiji nobene domače živali več.
OBJEKTI NA KMETIJI IN STROJNA OPREMLJENOST	Stanovanjske hiše se drži gospodarski objekt, kjer je bil do pred leti hlev. Od hiše nekoliko odmaknjeno strojno lopo so postavili pred leti, vendar je premajhna. Kmetija je opremljena z vsemi potrebnimi stroji in priključki: dvema traktorjema, prikolico, pršilnikom, kultivatorjem, plugom, priključki za spravilo sena.
NASLEDNIK, RAZVOJNA SPOSOBNOST KMETIJE	Kmetija ima naslednike. Hčerka je poročena, z možem in tremi otroki živi doma na kmetiji.
DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA KMETIJI	
PODATKI O PREDLAGANEM OBJEKTU:	
NAMEN, VELIKOST IN KAPACITETA OBJEKTA	Strojna lopa manjših dimenzij.
UTEMELJENOST NALOŽBE	Naložba ne bo imela neposrednega gospodarskega učinka na kmetijo, saj se zaradi investicije ne bosta povečala niti pridelava niti dohodek na kmetiji.

STROKOVNO MNENJE O ZEMLJIŠČU, NAMENJENEM ZA GRADNJO OBJEKTA	Za gradnjo lope bi namenili manjšo parcelo – travnik pod hišo v izmeri 580 m ² . Dolžina parcele je več kot 60 m, širina pa med 6 in 9 m. Ker ne redijo več živine, travnika ne kosijo z namenom prehranjevanja živine, temveč zgolj zaradi preprečevanja zaraščanja. Ob travniku je vinograd, vendar je za vinograde primernih zemljišč v bližini še veliko. Zato je za vinograd bolj smotrno izbrati vsaj 1000 m ² veliko parcelo, za kar je mogoče pridobiti tudi nepovratna sredstva za obnovo vinograda.
LOKACIJA OBJEKTA:	
MOŽNOST LOCIRANJA NA SLABŠEM ZEMLJIŠČU	Med kmetijskimi zemljišči lastnika ni velikih razlik, saj so vse parcele majhne, slabše kakovosti in razdrobljene. Zemljišče, namenjeno gradnji, je v bližini stanovanjske hiše in zato primerno za predvideni objekt.
POSEG V KOMPLEKS ALI NA MELIORIRANO/ KOMASIRANO ZEMLJIŠČE	Zemljišče, na katerem naj bi se gradilo, v preteklosti ni bilo meliorirano in ni del večjega kompleksa kakovostnih kmetijskih zemljišč.
DRUGE UTEMELJITVE POSEGA Z VIDIKA RAZVOJA KMETIJE	V vasi Kozbana je ta kmetija edina preostala kmetija v pravem pomenu besede, saj vsi drugi prebivalci obdelujejo le manjše površine in to zgolj za samooskrbo. Na kmetiji so nasledniki, ki želijo in načrtujejo kmetovati tudi v prihodnosti. Za nadaljnji razvoj pa so nujni tudi gospodarski objekti – strojna lopa za spravilo vseh strojev. V preteklih desetletjih se je vas Kozbana izpraznila in opuščena je bil že večji del kmetijskih zemljišč, ki so se že zarasla z gozdom. Ob tako veliki izgubi kmetijskih zemljišč je neutemeljeno preprečevati poseg na kmetijsko zemljišče, saj bo prav ta poseg preprečeval nadaljnjo zaraščanje in propadanje kulturne pokrajine.

KMETIJSKA SVETOVALNA SLUŽBA:**KMETIJSKO GOZDARSKA ZBORNICA SLOVENIJE****KMETIJSKO GOZDARSKI ZAVOD NOVA GORICA****Priprava obrazcev in mnenj o širitvi kmetij na najboljše kmetijsko zemljišče:****Ivan Kodrič, Matjaž Prinčič, Marta Srebrnič, Andreja Škvarc.****DATUM: 12. 3. 2007**

**PREDLOG POSEBNEGA OBRAZCA ZA OBRAZLOŽITEV UTEMELJENOSTI
POSEGA NA NAJBOLJŠE KMETIJSKO ZEMLJIŠČE V KORIST KMETIJE**

OBČINA: ŽALEC

VSEBINA	PODATKI
ZAP. ŠT. POSEGA / NASELJE	Gotovlje
LASTNIK KMETIJE	B
PODATKI O KMETIJI:	
POVRŠINA ZEMLJIŠČA	OBDELOVALNO ZEMLJIŠČE: 20,28 ha 11,39 ha hmeljišč, 6,95 ha njiv, 0,79 ha vinogradov, 1,15 ha travnikov. GOZD: 3,50 ha DRUGA ZEMLJIŠČA: ni. Parcelne številke v k. o. Gotovlje: 3/1, 3/2, 3/3, 3/4, 13S, 43/1, 43/3, 44/1, 44/2, 292, 354, 373, 418/1, 434/1, 434/3, 434/5, 434/6, 435, 458/10, 533/157, 693/1, 693/2, 911, 933, 1087/7, 1421/1, 1424/1, 1425
STALEŽ ŽIVINE, PRIDELEK	Na kmetiji redijo 4 govedi, 10 prašičev, 40 kokoši in 200 piščancev.
OBJEKTI NA KMETIJI IN STROJNA OPREMLJENOST	<ul style="list-style-type: none"> • hlev za govedo in prašiče, • hmeljska sušilnica, • obiralna hala, • strojna oprema za pridelavo hmelja, • objekt za turistično dejavnost.
NASLEDNIK, RAZVOJNA SPOSOBNOST KMETIJE	Na kmetiji že gospodarja mlada generacija, sin z ženo in dvema otrokoma, kmetija je v celoti perspektivna.
DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA KMETIJI	Na kmetiji je registrirana turistična dopolnilna dejavnost, namenjena pogostitvi večjih skupin gostov. Kmetija ima status izletniške kmetije.
PODATKI O PREDLAGANEM OBJEKTU:	
NAMEN, VELIKOST IN KAPACITETA OBJEKTA	Na približno 400 m ² bodo obnovili in posodobili hmeljsko sušilnico z 32 m ² sušilne površine s prostorom za navlaževanje hmelja, pakiranje ter skladiščenje hmelja v hladilnici. V neposredni bližini domačije imajo namen zgraditi strojno lopo v izmeri 300 m ² za varno shranjevanje kmetijske mehanizacije in opreme. Zaradi turistične dejavnosti na kmetiji ter utesnjenosti sredi vasi predvidevajo selitev hlevskih kapacitet na približno 500 m oddaljeno lokacijo na obrobju vasi Gotovlje. Zgradili bodo večnamenski hlev, ki bo primeren za rejo več vrst domačih živali, z osnovnim namenom reje za domače potrebe na turistični kmetiji.

UTEMELJENOST NALOŽBE	<p>Kmetija je hmeljarsko-vinogradniška kmetija z dopolnilno dejavnostjo izletniški turizem. Reja živine ima manjši obseg, v okviru potreb živalskih proizvodov za ponudbo na kmetiji. Glede na velik obseg pridelave hmelja je nujna posodobitev hmeljske sušilnice z vsemi spremljevalnimi prostori. Posodobitev je nujna zaradi ohranjanja kakovosti hmelja, namenjenega zahtevnemu svetovnem trgu. Na kmetiji je veliko različne mehanizacije in opreme, zato je nujno potrebna tudi prostorna strojna lopa z vgrajenimi varovalnimi sistemi. Turistična ponudba privablja na kmetijo veliko število gostov, zato so se odločili za prestavitev hleva iz sorazmerno utesnjene okolja gospodarskega dvorišča na obrobje naselja Gotovlje, kjer bo živinorejska dejavnost lahko nemoteno potekala.</p>
STROKOVNO MNENJE O ZEMLJIŠČU, NAMENJENEM ZA GRADNJO OBJEKTA	<p>Za gradnjo in posodobitev objektov namenjeno zemljišče je znotraj oziroma tik na obrobju naselja, zato je izvajanje kmetijske dejavnosti na tem zemljišču z vidika uporabe sodobne kmetijske mehanizacije ter zaradi majhnosti in nepravilnih geometrijskih oblik obdelovalnih parcel precej oteženo. Uporaba tega zemljišča za gradnjo objektov za potrebe kmetije je v celoti upravičena, saj bo s temi investicijami kmetija dolgoročno pridobila na dohodkovnem potencialu in perspektivnosti.</p>
LOKACIJA OBJEKTA:	
MOŽNOST LOCIRANJA NA SLABŠEM ZEMLJIŠČU	<p>Možnosti lociranja predvidenih objektov na slabšem zemljišču ni.</p>
POSEG V KOMPLEKS ALI NA MELIORIRANO/KOMASIRANO ZEMLJIŠČE	<p>Za pozidavo predvideno kmetijsko zemljišče ni v kompleksu ali na melioriranih oziroma komasiranih območjih.</p>
DRUGE UTEMELJITVE POSEGA Z VIDIKA RAZVOJA KMETIJE	<p>Na družinski kmetiji živijo tri generacije in vse se ukvarjajo s kmetijsko in dopolnilno dejavnostjo. S kmetijstvom se je ukvarjala tudi prejšnja generacija starih staršev. Večdesetletni trud se odraža v sodobno urejeni kmetiji, na kateri je zagotovljen dovolj velik dohodek. Kljub temu je potrebno posodobiti pridelavo hmelja in tudi ostale dejavnosti na kmetiji, saj bo ta lahko le tako obdržala težko pridobljene tržne deleže.</p>

KMETIJSKA SVETOVALNA SLUŽBA:**KMETIJSKO GOZDARSKA ZBORNICA SLOVENIJE****KMETIJSKO GOZDARSKI ZAVOD CELJE****Priprava obrazcev in mnenj o širitvi kmetij na najboljše kmetijsko zemljišče:****Vesna Mazej Ušaj, Marko Tevž, Mira Vrisk.****DATUM: 27. 9. 2007**

PREDLOG **POSEBNEGA OBRAZCA** ZA OBRAZLOŽITEV UTEMELJENOSTI
POSEGA NA NAJBOLJŠE KMETIJSKO ZEMLJIŠČE V KORIST **KMETIJE**

OBČINA: ŽUŽEMBERK

VSEBINA	PODATKI
ZAP. ŠT. POSEGA / NASELJE	Visejec
LASTNIK KMETIJE	C
PODATKI O KMETIJI:	
POVRŠINA ZEMLJIŠČA	OBDELOVALNA ZEMLJIŠČA: 6,70 ha 6,51 ha travnikov; 0,08 ha vrta; 0,11 ha vinograda. Vsa zemljišča so na območju OMD in ZVE. Na tem območju ni mogoče pridelovati poljščin zaradi divjadi, kar zelo otežuje kmetovanje, zato je koruzo in ostala žita treba kupiti. GOZD: 3,00 ha Parcelne številke v k. o. Sela pri Hinjah: 1/1, 1/2, 1/3, 4, 86, 87/1, 87/2, 88, 90, 134, 193/1, 193/2, 232, 315, 330, 414, 452, 454, 457/1, 457/2, 674, 567, 678/31, 724/7, 818, 819, 900, 902, 906, 916, 964/4, 964/46, 964/47, 1560/37
STALEŽ ŽIVINE, PRIDELEK	V govejem hlevu redijo 2 kravi dojilji, 2 telici za nadaljnjo rejo ter 2 telička do enega leta starosti.
OBJEKTI NA KMETIJI IN STROJNA OPREMLJENOST	V gospodarskem poslopju je hlev za govejo živino, kjer so stojišča za krave in telice ter boks za mlado govedo. Kmetija je opremljena z vsemi potrebnimi stroji in priključki za spravilo sena ter osnovno obdelavo tal. Na kmetiji imajo zadostne kapacitete za skladiščenje živinskih gnojil.
NASLEDNIK, RAZVOJNA SPOSOBNOST KMETIJE	Lastnik in njegova žena imata tri otroke, dva sinova in hčerko, tako da upajo, da bo kmetija imela naslednika. Lastnik dela doma na kmetiji, obenem pa se ukvarja z dopolnilno dejavnostjo, in sicer z obdelavo lesa oziroma mizarstvom. Lastnik in njegova žena sta zaposlena doma na kmetiji. Družina se preživlja izključno s kmetijstvom in dopolnilno dejavnostjo na kmetiji.
DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA KMETIJI	Na kmetiji imajo vpeljana dopolnilno dejavnost, obdelavo lesa oziroma mizarstvo.

PODATKI O PREDLAGANEM OBJEKTU:	
NAMEN, VELIKOST IN KAPACITETA OBJEKTA	Na kmetijskem gospodarstvu kmetujeta lastnik in njegova žena, ki se poleg kmetijstva ukvarjata tudi z dopolnilno dejavnostjo. V ta namen bi lastnik rad preuredil oziroma povečal delavnico za obdelavo lesa oziroma mizarstvo. Dokaj novemu gospodarskemu posloppju bi dogradil prizidek ali pa bi povečal obstoječi gospodarski objekt.
UTEMELJENOST NALOŽBE	Novogradnja predvidenega poslopja bi bila za kmetijo in širitev dopolnilne dejavnosti potrebna. Uvedba dopolnilne dejavnosti, obdelave lesa oziroma mizarstva, za kmetijo predstavlja dodaten vir zaslužka. Ker sta lastnik in njegova žena zaposlena samo na kmetiji, ki pa ne daje dovolj dohodka za preživetje, sta se odločila za dopolnilno dejavnost. Dograditev poslopja ne bi negativno vplivala na kmetijsko dejavnost na kmetiji, saj bi prišlo le do minimalne spremembe površine zemljišča. To zemljišče ima tudi nekmetijsko rabo. Naložba bi bila tako po vsebinski kot ekonomski plati upravičena.
STROKOVNO MNENJE O ZEMLJIŠČU, NAMENJENEM ZA GRADNJO OBJEKTA	Zemljišče, na katerem bi povečati poslopje, je že zdaj dvorišče in ni kmetijsko zemljišče. Del parcele, ki naj bi bila namenjena za gradnjo, je v sklopu obstoječih objektov (hlev, delavnica). Menimo, da bi bila izbrana lokacija najbolj primerna za prizidek k že obstoječemu objektu.
LOKACIJA OBJEKTA:	
MOŽNOST LOCIRANJA NA SLABŠEM ZEMLJIŠČU	Kmetija nima možnosti gradnje na drugem, slabšem zemljišču, ker pa je že predlagano zemljišče nekmetijsko, ni smiselno, da bi se gradilo na drugi lokaciji.
POSEG V KOMPLEKS ALI NA MELIORIRANO/KOMASIRANO ZEMLJIŠČE	Zemljišče, na katerem naj bi se gradilo, v preteklosti ni bilo agromeliorirano in ni del večjega kompleksa kakovostnih kmetijskih zemljišč.
DRUGE UTEMELJITVE POSEGA Z VIDIKA RAZVOJA KMETIJE	Če bi prišlo do gradnje oziroma povečanja delavnice, bo bilo to za kmetijo bistvenega pomena zaradi ohranitve dveh delovnih mest na kmetiji. Menimo, da bi bila gradnja upravičena. Poseg v prostor ne bi imel negativnih posledic, na kmetijo pa bi vplival zelo pozitivno.

KMETIJSKA SVETOVALNA SLUŽBA:**KMETIJSKO GOZDARSKA ZBORNICA SLOVENIJE****KMETIJSKO GOZDARSKI ZAVOD NOVO MESTO****Priprava obrazcev in mnenj o širitvi kmetij na najboljše kmetijsko zemljišče:****Zdenka Kramar, Polona Seničar, Anton Volf.****DATUM: 26. 2. 2008**

Seznam knjig iz zbirke Georitem

- 1 Aleš Smrekar: Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane
- 2 Drago Kladnik: Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen
- 3 Drago Perko: Morfometrija površja Slovenije
- 4 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Zasebni vodnjaki in vrtnine na območju Ljubljane
- 5 David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole:
Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih
- 6 Marjan Ravbar, David Bole: Geografski vidiki ustvarjalnosti
- 7 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Gnojišča na Ljubljanskem polju
- 8 Matija Zorn, Blaž Komac: Zemeljski plazovi v Sloveniji
- 9 Marjan Ravbar: Razvojni dejavniki v Sloveniji – ustvarjalnost in naložbe
- 10 Janez Nared, Damjan Kavaš: Spremljanje in vrednotenje regionalne
politike v Sloveniji
- 11 Matej Gabrovec, David Bole: Dnevna mobilnost v Sloveniji
- 12 Nika Razpotnik, Mimi Urbanc, Janez Nared: Prostorska
in razvojna vprašanja Alp
- 13 Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik: Preobrazba podeželske kulturne
pokrajine v Sloveniji

13

LUČKA AŽMAN MOMIRSKI
DRAGO KLADNIK

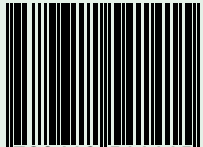
PREOBRAZBA
PODEŽELSKE
KULTURNE
POKRAJINE
V SLOVENIJI

PREOBRAZBA PODEŽELSKE KULTURNE POKRAJINE V SLOVENIJI

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISBN 978-961-254-141-5

9 789612 541415

18,00 €

GEORITEM

13

GEORITEM

13